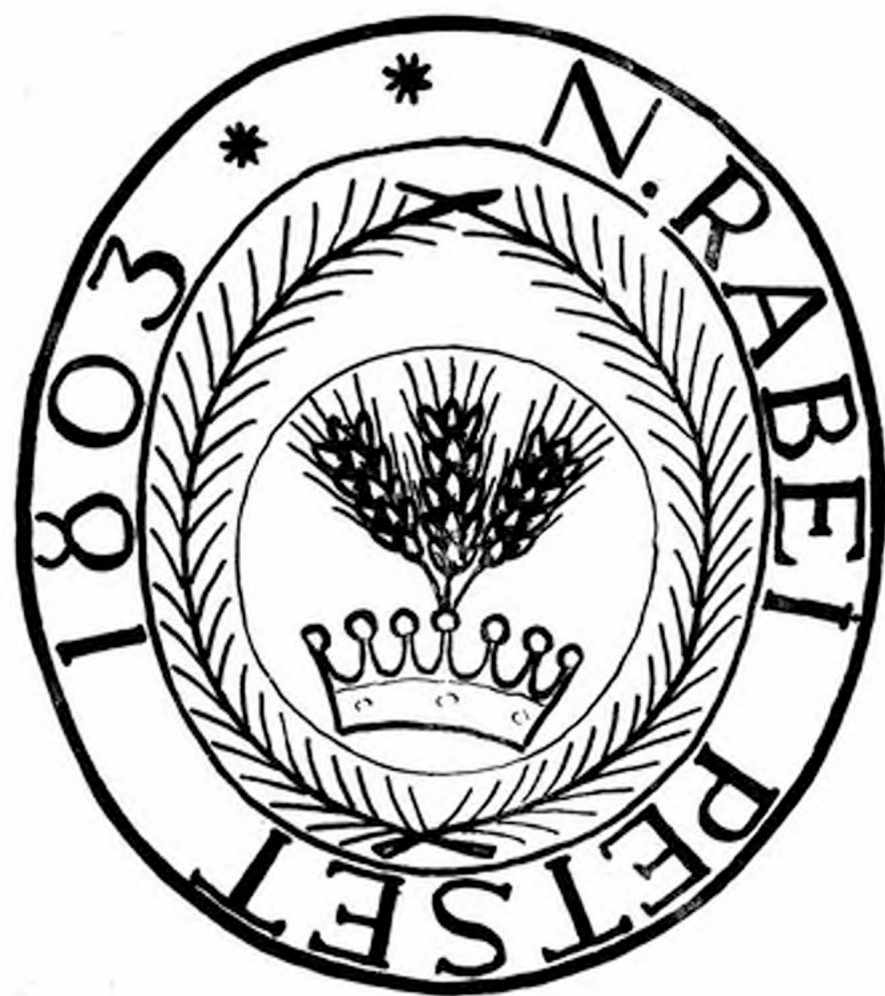

MÚZEUMI KURÍR

Debreceni szám
A Debrecen városi Tanács támogatásával jelent meg

Nagyrábé község pecsétje, 1803.

MŰZEUMI KURÍR

ISSN 0133-9257

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbárátok Köre körlevele

Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos. Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar és angol nyelvű tartalomjegyzék, valamint mutatók járulnak.

Szerkesztő: Dankó Imre.

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, Pf.: 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Courier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation in Hajdú-Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering is continuous.

A table of contents and indexes in English and Hungarian are attached to each volume (i. e. every tenth number).

Editorial office: 4001 Debrecen, P. O. B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

MŰZEUMI KURÍR

46

(V. kötet, 6. szám)

Debrecen, 1985

CSOKONAI TSIKORGÓJÁNAK MODELLJE: FARKAS ANDRÁS VÁNDORPOÉTA

TÓTH BELA

Csokonai *Tempefői* c. drámája III. felvonásának VII. jelenésében felléptet egy Tsikorgó nevű fűzfapoétát, hogy annak primitív verseivel, melyek úgy hangzanak,

Mint két darab üveg össze dörgölése
Altal esett hangnak borzasztó zörgése,

jellemezze a műveletlen közönség ízlését, melynek e jelenetben Tökkolopy nevű nemes úr a képviselője, s bemutassa azt a „költő”-típust, mely pár „garajtzárért”, egy darabka kenyérért úzi a verselést, hiszen — mondja Tsikorgó — az olyan versekért, amelyeneket *Tempefői* ír,

... Kenyért sem kaphatnánk,
Fel kopna ám azok mellett az állatskánk,
Bezzeg nem olyanok az én verseim ám
Tempefői Urtól a' milyeket hallánk.
Fel vagnak ám azok sok helyen ragasztva
A Borbély műhelybe s osztóg a malomba
S frájok hordozzák s a kukták mindenha,
Tisztell betsüli a' Gavalléria.¹

A csikorgó hang mellett a tudást mímelő zagyva tudálékosság jellemzi még az effajta „költőket”, amint azt Csokonai az idézett jelenetben remek stílusparódiákban érzékelteti. A poéta trójai háborúról szóló versének egyik szakasza például így hangzik:

El beszéllem miként jára
Trója a Görögöktől
Hét esztendő s háboruba
Szenvedvén kívül belől.
Mínthogy elragadta Idát
A' Török Basa Leányát,
A' Trójai Plébánus.
(I. mű, 68—69. 1.)

De egy kis megélhetésért kaphatók ezek az emberek mindenre. Fő céljuk a hízelgés, mulattatás, mint Tökkolopy mondja kedvelt Tsikorgójáról a következő jelenetben: „Nevetséges versfirkáló, vig és derék kártyázó.” (71. 1.)

Nos Tsikorgó, amellet, hogy típus is volt, valóságos élő személyként is létezett, Csokonai kollégiumi diák korában nyilván személyesen is ösmerte s később is találkozhatott vele. A Series Studiosorum szerint ugyanis egy Farkas András nevű hódmezővásárhelyi származású ifjú 1789. április 23-án iratkozott be a Kollégium első éves diákjai, azaz tógátusai közé.² Ugyancsak a Seriesből derül ki, hogy 1791. július 10-én újból beiratkozott, „redux ex praeceptoratu Békésiensi”,³ azaz a békési tanítóságából visszatérve, de ekkor már a második osztályba. Csokonai ek-

kor fejezte be a harmadik évet a grádusban ötödikként 1792 márciusában már a harmadéves deákok közt említik Farkas nevét (Thúry, II. 452. 1.).

A legelső beírás után azonban ez a későbbi bejegyzés olvasható: „Eliminatus; impostor celeberrimus, apostata.”⁴ A bejegyzés igen tömören idézi Farkas történetét, rávilágítva jellemére is.

Az „eliminatus” szó azt jelenti, hogy Farkast kizárták a kollégiumból. A Sedes scholastica 1792. június 16-i ülésének jegyzőkönyve⁵ részletesen tudósít az eset körülményeiről. A Sárvári Pál seniorsága alatt (ő vezette a Sedes jegyzőkönyveit, illetve feljegyzéseit is) tartott ülésen ugyanis többek vallomásából kiderült, hogy Milez Józsefet, a filozófia professzorát társai előtt többször szidalmakkal illette, s meg akarta dobálni kövekkel. E célból köveket gyűjtött az ágya alatt, s társait is be akarta vonni a dobálásba. A pünköshti legáció alkalmából gyűjtött pénzt a Kollégiumnak nem szolgáltatta be, továbbá iszákoskodott, nyalánkságokat vett („malosát”), s homályos eredetű aranypénzeket mutogatott. Mindezekért, tekintettel korábbi sűrű kihágásaira is, az idevágó iskolai törvények értelmében (l. 1792. évi törvények, Nagy Sándor Hajdúhadház, 1933. 337—388. 1.) a Sedes a kollégiumból egyhangú határozattal, a kollégiumi helyettes gondnok egyetértésével (ez akkor Jablonczai Petes János lehetett) örökre kizárta, ami azt jelentette, hogy a várost is el kellett hagynia. Mint maga is írja *Pokolbéli utazás* c. versében:

Azért a Senatus (p) böltis javaslásából
Ki-megyek Debreczen híres városából.
Majdszak meg-nézem hát Budát és Pest-Pillst
Addig ám az Urak ki-vetik a Billst.
Már Debreczen felé hátra se tekintek,
Félvén, hogy sebére még több mérget hintek (19—20. 1.)

A (p) jel alatti jegyzetben pedig ezt olvashatjuk:

„Amplissimus olim Magistratus ex rancore aliquall persvasit ab hoc Civitate me aliquid tempus abesse.”

Ez a határozat nemcsak hogy hozzájárul Farkas sajátos jellemének megvilágításához, hanem diaktársai megbotránkozását is kiváltja, de egyúttal „pályára is állítja”, elindítja azon az úton, mely e jellemképletnek tökéletesen megfelelt, s melyen gátlástalanul gyakorolhatja kapzsítségét, mely a tolvajlástól sem riadt vissza, továbbá iszákosságát, torkosságát, ami mind pénzszerzésre készíti. Már itt a tárgyalás folyamán — akár későbbi élete során napfényre kerül vonásai között az erkölcsi érzék teljes hiánya, mely egyenesen dicsekszik azzal, amit szegélyellnie kellene, mivel hibáit képtelen belátni, felfogni, ezeknek ráharulni következményeire (itt elverik, ott kidobják, többször börtönbe zárják) azokat hibáztatja, akik ezeket nem nézik el neki, s ezért igyekezik minden alkalmat megragadni, hogy bosszút állhasson rajtuk, ha másképp nem, rágalmozással.

Ez a „képlet” a Sedes jegyzőkönyvénel is részletesebben tárul elénk mindjárt első munkájában, a már említett *Pokolbéli utazás*ban, „melyet két könyvekbe kibocsátott az author Pesten 1794-ben.” A könyvecske (8-adrét, 136. l.) megmutatja a vándorköltő első lépéseit, az 1792—93. évben tett utazásait. Ebben a címlap hátoldalán néhány döcögő latin vers-pár között utolsóként ez olvasható:

Hód-Mező me genuit, mundus rapuitque tenetque
Debreci (!) cecini (!); Pest, Buda iura docent.⁶

A munkát megpróbálom részletesen ismertetni, mert nemcsak írója pályára terését láthatjuk belőle, de e pálya kezdetét is, és éles megvilágításba kerülnek benne a „költő” jellemvonásai, életmódja, saját vallomása alapján (önarcképnek is mondhatnánk), valamint alkotói sajátosságai, melyek élete végéig sem változnak, fejlődnek.

Mindjárt a versezet elején több ízben panaszodik „számkivetéséről” (a Debreczina), melynek következménye lett „pokoljárása”, anélkül, hogy annak okát feltárna, a Sedes tagjait, a tanukat vádolja, szidalmazza, átkozza. Gróf Teleki Sámuelhez könyörög pártfogásért, aki mint írja, már egyszer, 1791-ben kihúzta a bajból. Így lett „az Ország vendége”. Bár maga is bevallja:

A Collégiumba értem vagy négy telet,
De a Deáksgába léptem csak egy felet.
Még azt is gatsibát, s olyan nyomorékot
Hogy munkám után is látnék fogyatékat. (15. 1.)

„Elment a szerencsém, mint ősszel a golyó” — írja szemléletesen. Elindul tehát pártfogók keresésére. Először Pestre veszi útját. Ezt az utazását, mely munkája II. részét teszi ki, s az utána következőket szinte Gvadányi *Falusi nótárius*ának a módján adja elő. Szoboszlón, Karcagon, Törökszentmiklósban halad át, s mint írja, Budán Sándor Lipót főherceg tanácsosainál „tisztelkedik”, s latin nyelvű beadványban kéri, hogy vétessek vissza a kollégiumba, „totaliter frustrantur meae procedurae legales”. (30. l.)

Közben gátlástalanul, sőt olykor szinte dicsekedve meséli el úti „kalandjait”, melyeket pedig inkább szegélyellnie kellene. Törökszentmiklós pusztáján pl. bikák támadják meg, s ő útítársát cserbenhagyva menekül. Amannak halálára még epitaphiumot is szerkeszt (Lehet, kitalálás volt az egész, de igen jellemző). A kecskeméti pusztán két gulyás előtt holdból jött garabonciásnak adja ki magát, hogy azok megvendélgeljenek a végén még pénzt is adnak neki. Pesten az úti levelét kérő pandúrokat játssza ki⁷. Bárány vármegye fejének mondja magát s igazolással Pater Hémon görög nyelvű szövegét mutatja nekik. Óbudán a Mesternél kér szállást, de annak felesége csak a tornácra engedi be. Meg is kapja érte a magáét:

Már hát te Szent-Gellér hegynek egy nimfája
Ki vagy a virtusnak híres apátzája! (34. 1.)

A fiákerest, akivel szállíttatja magát, becsapja, sőt meg is veri. A hídnon levő „Czédli Mester-t” is veszekedéssel fizeti ki.

Pozsonyon át Bécsbe megy, persze passzus nélkül, hogy ügyében a király (!) segítségét kérje. Pozsonyban meglátogatja „József Bottyán” (Batthyány József) hercegprímást, akitől hat aranyat kap a tiszteletére írott verséért.⁸ A verset itt is kinyomatja.

Bécsből delizánczon tér vissza Pestre, s innen Debreczenbe akar menni, amely úgy látszik, mély benyomást tett rá, mert valóságos szerelmi vallomást intéz a városhoz, amely őt négy esztendeig tanította:

Debrecen! Debrecen! oh édes nevezet!
Aldott volt az a nyelv, amely így nevezett.
Ha regiségeről kell ditsésem, vén-e?
Ott lakik Apolló, az Istenek véne.
Ott laknak a Musák, Mienera tanít ott,
Négy esztendő alatt engem is tanította.

Ez okon hazámnak szeretetem nevez,
Hová árva hajóm most sietve evéz.
Mert ha gond ott szívem bánatba meríti
Úgy tetszik keservem' neved meg enyhíti. (48. 1.)

A város felé haladva a tiszafüredi pusztán három „oláh zsvány” kifosztja. Végül Nagykárolyban köt ki. Itt a mesternél heteket tölt keser-
ves körülmények között, „míg egy papi kontozt lelt a halál ellen” (50.
l.); Mindszentesen papságot vállal,⁹ de itt is többet koplalt, mint evett:

Másként nem élhetvén, mit vala mit tennem
Utolsó szükségbe Pappá' kellett lennem.
Az az: olyan Pappá, a'hol nem ehettem,
A' mit természetem kívánt és szerettem (húst). (51. 1.)

Pár hét után folytatja vándorlását: Nagykároly, Szatmár, Nagy- és
Felsőbánya után Szinyérváraljára, Máramaroszigetre megy, s Moldvába
is át akar menni, de mivel kenyér helyett csak málét kap útközben, visz-
szafordul. Egy találkozásnál ismét „fellegűző”-nek vallja magát. Kővár,
Zsibó következett ezután. Itt „Wessélyni báróhoz érkezett”. A birtokon
kilenc napig időzik, még prédikál is.¹⁰ Innen Kolozsvárra megy, s meg-
látogatja a „Múzsák szállását”. „Aztán az irhát Tordára emeltem” — írja
zamatosan, majd Károlyfehérvár- (Gyulafehérvár)-ra fut be, de itt, mivel
nem tudja igazolni magát — Bagoly Benedeknek mondja a nevét —,
kémnek nézik, s kilenc napig kenyéren és vizen „Zuchthaus”-ban tart-
ják. Kiszabadulva Szebenbe megy. A város tetszik neki, de a szíve Deb-
recen felé húzza:

Nem lelvén nyugalmat ez idegen helyen,
Mint bujdosó madár teletem a'mellyen,
Azért vissza-szállok a régi bérkába,
Ezen olajággalitt Pallas táborába.
A'mellyet találtam nem az Ararátan,
Hanem hogy átjöttem a' Zsibó gáton.
Ama Debreceni nagy Athenás felé,
Mellynek szeretete már szívem be-telé. (66. 1.)

De a városban csak egy pillantást vet a Veres Toronyra s szülőhelye
felé, Hódmezővásárhelyre indul... Túron, Öcsödön, Szentesen halad át
(az első helyen nyolc napot „pihen”). Szentesről pénzes forsponttal veti
magát hazáig. Vásárhelyen a gimnázium előtt állítja meg szekerét s a fi-
zetés elől megszökik:

A' mint itt le' szállék, úgy bé-tekinttem,
Hogy már a kocsisom el is felejtettem. (69. 1.)

Kétévi távollét után a szüleihez menne, de fél atyjától:

... a szőlőért fog tán meg-tagadni
Az atyám, a'mellyet el-találék adni.

Igy kilenc napig (szereti ezt a számot?) a parókián húzza meg ma-
gát, de mikor végre beköszön szüleihez, apja így fogadja:

... hát az úr hol jár? kit keres?
Talán nyúl-bőrt szedő ember vagy szekeres?

Ezután szörnyű szidalmakban tör ki Vásárhely ellen, mert passzus
(útlevél-) hamisítás „gyanú”-jával börtönbe vetik („Egy okos van köz-
tük — természetesen ez ő —, azt is főbe verik.” A börtönből megszökve
különböző kalandok után ismét Debrecen felé veszi útját. A városba ér-

kezve a „Mester utzán” egy paraszt doktornak nézi, s ő vállalja is a szere-
pet. Két hétig kuruzsolja a becsapott ember leányát „Sztató orvosság”-
gal, mely áll „O-bor, meleg tzipó és téj”-ből (86. l.), azután megszökik,
mert „tsak nem falra kezd a leány ugrádozni”. (87. l.)

Azért az Orvosi Tudományt le tettem
A könyv-írást osztán azoita kezdettem. (87. 1.)

Íme egy „költői” pálya kezdete! Ezután *Digressio ad Kelemen* cím-
mel egy Kelemen nevű, pipát áruló diákkal való társulását, aki maga is
kicsapott diák lehetett, meséli el. Először két hétig isznak, aztán nagy
tervekkel Pestre indulnak:

Hogyn ha a Pipákat Pesten eladhatjuk;
E' könyvet az árán ott ki-nyomattatjuk.
Mellyből a'mit kapunk, a főbb Oskolákra
Bizvást ki-mehetünk Akadémiákra. (88. 1.)

Útközben szekeresükkel összeverekednek, a Jászságban szőlőt lop-
nak (Csak Kelemen!?). Pesten részt vesz a nádorválasztáson s őt latin,
a főnemeseket magyar nyelvű irattal, verszetekkel köszönti. A nádor-
hoz írott leoninusokkal zárja le az I. könyvet.¹²

A II. könyvben *Belgrádi útközetek* címmel Belgrád 1788-iki ostromát
meséli el mint „szentanú”, de megint inkább különböző vándorlásairól,
kalandjairól számol be (Teremia alatt két oláh rablótól szabadul meg le-
leményesen, Ramában ebédet csal ki a csaplártól a török császár bujdosó
fiának adva ki magát). Végül ismét a „Böltsek hazájába,” Debrecenbe
siet. Útjáról, bujdosásáról szép dalszerű képet fest (122. l.). Útközben Ha-
lason, mint írja:

A Papnál (sietvén) tsak nyoltz napot töltök(!)
Ezután két Toldalék következik, melyekben ismét különböző kaland-
jait adja elő. A II.-ban pl. önmaga nagyobb dicsőségére arról beszél,
hogy egy debreceni tűzvészben hogy „kerül hozzá” egy bárány, s hogy ől
meg egy kutyát (artion gratuite!). Végül az *Elegyes jegyzések*-ben is-
mét különböző szélhámosságait meséli el (Szentesen pl. három hétig él
a préceptorok nyakán). Majd két anekdota következik: Farkas és Pleba-
nus, Farkas és Úr. A könyvecske négy utolsó sora:

Ok nélkül sok nyelvek róllam szótanok,
EZEK főbb OKAI bujdosásimnak
Erzem Bajaimat: de nem szóhatok,
Sokáig egy HEJBEN nem maradhatok. (136. 1.)

Tehát „ok nélkül” szólják meg, s mások az okai bujdosásának. Ez
már nem is erkölcsi vakság, ez a morális érzék teljes hiánya.

* * *

Szinnyei Öszef Lexikonában (III. k. 139—146. l.) 51 munkáját sorol-
ja fel. Ma az JZSEK katalógusában 58 található, s van egy 1875-ben meg-
jelent *Veszagyvalék* is a neve alatt, melyet valamelyik késői „tisztelője”
(nyilván egy élelmes nyomdász) adhatott ki Budapesten, jeléül annak,
hogy a Tökölopy ízlése milyen szívósan élt tovább.

A művek tartalmát, mint a címekből is kiténik, frójuk legfőbb cél-
ja, a pénzkeresés határozta meg. Megverselt minden olyan eseményt,
melyről úgy gondolta, hogy azzal az érdeklődés, személyi hízelgés (oly-

kor zsarolás) révén minél több pénzt húzhat ki főleg a megverselték, versben említették zsebéből. Versbe szedi az ünnepek minden résztvevőjét (Tekintetes Vas Vármegye díszere a Vas hasznáról stb.) vagy pl. a hódmezővásárhelyi tűzvész tehetősebb károsultját (A kis Trója pusztulása, 1808).¹³ Szerepelnek témái között egykorú történelmi események, pl. a nemesi felkelés, Napóleon és Mária Lujza házassága, a bécsi kongresszus, primási, főispáni beiktatások, főúri házasságok, halálozások, hazai ország- és megyegyűlések, „különös házasságok” és szerelmek (Farsangi musika, 1812), oltárnál legyilkolt pap stb. De vannak tanító jellegű bölcs mondásokat tartalmazó és szerelmi versgűjteményei, építő jellegű, vallási témájú verselményei, s adott ki latin grammatikát (Lőcse, 1817) is.¹⁴

Alkalmi versei egy része mintha az akkor még meglehetősen gyér sajtót pótolná, akárcsak Tinódi idejében.

Versterjesztő módszereinek, de a közönség „az irodalmi viszonyok” bemutatásának teljesebbé tételére vegyük még elő a *Mecénás és a Poéta* c. „elme játéka” vers íronak”, mely 1808-ban jelent meg Szegeden. Ennek „Előre bótátott Tudósítása”-ban arról panaszkodik, hogy „A Vers szerető Mecénások igen elfogytak már s a Poéták — csak kinevetik.” Hanyatlak a tudomány és az erkölcs (I), az ifjak is inkább a bálókban és pompás vendégszervekedésekben „találják fel örömeiket”, „Jobban tetszik nekik Sónia, mint a Filozofia.” A továbbiakban felpanaszolja, hogy 40. évéhez közeledve¹⁵ se házám, se tüzem nintszen, stak egy nagy üres erszényem” (VI. 1.). Majd felsorolja 150 árúsból álló eddig írott eredeti munkáit, s az együtt kiadandó munkák előfizetésére tíz forintot kér a hazafiaktól (IX. 1.). 16 címet sorol fel¹⁶ (A kiadvány végén kinyomatja az előfizetők nevét).

A verses szöveg elején megint sajnálkozva említi a Mecénások megfogadtatását s a meglévőknél szemükre veti fővénységüket. Az írás-mű nagy részében viszont hízelgő szavak kíséretében sorolja fel azokat, akiktől valami adományt kapott (l. pl. 29. l.). Némelyek azonban elutasítják „költészetét” (l. 46. l.), s ásóhoz, kapához küldik. Ezeket versben prózában becsületsértésig menő szavakkal gyalázza. Pl. a 46. lapon említett K. K.-t E-ben (Van annyira óvatos, hogy nevét nem írja ki), aki 5 forintot adat neki titkárával és saját verseivel ilyen formán utasítja el:

Kaszád alá Farkas erszényem kívánod!
Nem éred el tzed' ha mindjárt is bánod;
Mert nem vagy hazádoz semmi használással,
Szép idődet töltöd el csak kóborlással.
Ne ruházd magadra a Poéta nevet,
Mert a' nálad jobb vers tinalókat illet.
Keresd kyerenedet akármivel mással,
Vagy is Dinnyés Úrral, ásás', kapálással. (46. 1.)

Hát ez bizony találó jellemzés! Ennél különbet ma sem lehetne mondani róla (Jelzi ez az eset azt is, hogy nem volt minden nemes a Tökölöpy izlésén). Ő azonban felhorkan, s így válaszol:

Aki ez időtlen verseket kóholta
Es e' tekélységgel szememet ki toltta,
Ezzel csak nagy Rangját alacsonyította,
Nemes érdem nevem nagyon megbántotta. (47. 1.)

Gyermeki őszinteséggel vallja meg, hogy verscsinálásának egyedüli célja a pénzszerzés, mert

Mihelyst valahonnan kihül a reménye,
Szegény vers Szerzőnek beteg az erszénye.

De ha orvosló ír, ahhoz az arany ér
Nem járja azontúl azt is az aranyér. (49. 1.)

Megesik, hogy néhol durvább elutasításban is van része: megverik vagy elzavarják. A *Mecénás és a Poéta* toldalékának a végén pl. durva kirohanást intéz valaki ellen, „A' kit Nemesnek tett tsak az apai juss”, s aki így bánhatott vele:

Te Pokol' mardosó kárhozatos ebe!
Ki tettik testemen fogadnak sebe!
Midőn tsúfot úztél ártatlan belélem,
Két arany gyűrűt is eloroztál tőlem. (15. 1.)

(Az utolsó sor nyilván az ő „visszalövése”).

A könyvecske végén kinyomatja azoknak a nevének, akik pénzzadományaikkal segítettek felsorolt műveinek megjelentetését. 87 előkelő név szerepel itt 1252 forintnyi tetemes összeggel. De vajon igaz volt-e ez a lista, vagy csupán családtagok sorolja fel, sorolja elő adatait?

Állapítsuk meg még, hogy költőnk fejlődése „egyenletes” volt: ugyanolyan kezdetleges, páros rímű tizenkettésekben verselt élete végéig, s ugyanazon a lapos prózai nyelvi szinten, mint a kezdet kezdetén. Nyelvének legértékesebb elemei az itt-ott felbukkanó, s hétköznapi nyelvbe simán beilleszkedő népi szólások: „Majd megtanítalak ködmönt közzö-rülni” (Ezt még O. Nagy Gábor sem ismeri), nyer „miként a tsikba Bertók”, „Pártútó barátom forrott öntven álám”, „Az idő a legjobb mester”, „Elment a szerentsém, mint ősszel a golyó” stb.

Legeyényibb nyelvi sajátossága a szójátékok kedvelése (nyilván hallgatói, vásárlói mulattatás céljából). Kizárásával kapcsolatban pl. ezt írja:

Az Urak s Papoktól mert itt van a követ,
Készítik fejemre a halálos követ.
(Pokolbeli utazás, 6. 1.)

Másutt: „Jobban tetszik nekik Sónia, mint a' Filozofia”. Ilyenkor nem retten vissza az egészen alacsony megoldásoktól sem. Pl.:

De ha orvosló ír, ahhoz az arany ér
Nem járja azontúl azt is az aranyér.

Szereti a kor diákköltészetére jellemző tiszta rimeket, amelyek olykor maguk is a szójatek határát súrolják (Oh édes nevezet — amely így nevezet; — hát az úr kit keres, nyúl-bórszedő ember, vagy szekeres).

Eppen előadásának földhöz ragadtsága, mondhatnánk naiv realizmusa következtében sok mozzanatát őrizték meg versei az akkori Magyarország életének. Több példát látunk a nép hiszékenységre, babonás voltára (ő ezeket kellően ki is használja, mikor garabonciásnak, fellegetzőnek adja ki magát), a kezdetleges közigazgatási, biztonsági állapotokra (lépten-nyomon rablókkal találkozik), a katonafogadásra, a vendéglátási, közlekedési viszonyokra (forspontok, csárdák)! Érdekes, ahogy a tanult kálmánista embert hitfelekezetének papjai, tanítói mindentűt vendégül látják, hosszabb időre is (Es ő szivesen él, sőt bőségesen visszaél ezzel a lehetőséggel). Katolizálása után — Szinnyei szerint kétszer is átért (III. 140. l.) természetesen felhasználja az ebbeli lehetőségeket a katolikus papságnál is. Műveinek némelyik idevágó mozzanata valóságos kis életképpé kerekedik ki, pl. vacsorája a nagykarólyi lelkesnél (Pokolbeli utazás, 98. l.), vagy hajóútja Vácra (u.-ott 93—95. l.). Akár törté-

nész, akár néprajzos jó hasznát vehetné ezeknek a részleteknek, s Farkas írásai itt kerülnek legközelebb Gvadányi költészetéhez.

Kis tanulmányunk bevezetőjében Farkast „modell”-nek, Csokonai Tsikorgója modelljének mondtuk. De mint az előadottakból kiderül: több volt annál, típus is, a vándorpoéta típusa, amely egy régen kialakult s még mindig meglevő társadalmi igényt, a mindennapokba beszövedött versigényt táplálta, az alkalmi verselők lassan kiháló fajtáját képviselte: a névnapi, lakodalmi köszöntők, búcsúztató versek íróját, előadó-ját stb. Az említett „jelenés”-ben pl. (III. f. VII.) így búcsúzik beszélgető társaitól:

De el megyek innen, és nem zívdom már,
Ha soká itt késem, nem kétsiny lesz a kár,
A lakodalmi megyek a V6Á jár
Ha jókor nem megyek trékviztia ki zár.
Ott pedig egy rigmust el kell majd mondanom,
Ha el nem mehetek éhen kell maradnom.
(Kr. kiadás, 70. 1.)

Farkas András életével, tevékenységével részletesebben eddig Szinyeyi József foglalkozott emlegetett lexikonában s Rózsa György a Művészettörténeti Értesítő 1978/1. számában Tóth Béla: *A debreceni rézmetsző diákok* c. cikkében. Sajnos, mindkettőjük írásai komoly tévedéseket tartalmaznak. A Szinyeyi által előadott életrajzi adatok, hogy tévedéseit ne ismételjük, onnan, hogy „3 esztendő diák korában”, addig, hogy a „vándorköltő lett” (I. mű, III. 139. l.), egytől egyig tévesek. Békési tanító első beiratkozása után lett s ott 1790-től 1791-ig tanított. Kizárása, mint láttuk, 1792 júniusában történt s ezután vándoréletre adta magát, amint *Pokolbéli utazásá-*ban elbeszéli. Jurátusságának sincs más nyoma, mint amennyit maga említ már idézett versében (címlap versóján). Ugyane versében írja magáról:

En a Politikus statust úgy utálom,
Hogy semmi kedvemem benne nem találom. (16. 1.)¹⁷

Lentebb azt írja róla Szinyeyi, hogy verseit többnyire saját kis kézi sajtóján nyomtatta, és maga kötötte be (I. mű, III. 139. l.). Ennek a kézi sajtóval való működésnek azonban nincs semmi nyoma, s úgy gondolom, nem is lehet. Az OSZK-ban található 58 nyomtatott műve impresszumában ugyanis 11 nyomdát számláltam össze, amelyekben összesen 34 írást nyomtattak ki (legtöbbet a szegedi Grün Orbánnal, összesen 14-et). Szinyeyinek a kézi nyomdára utaló adatát Rózsa György is átveszi fentebb említett cikkében, de a megállapítás után rögtön megjegyzi, hogy a „fennmaradt példányok »gyakran eltérő« tipográfiai¹⁸ tanúskodnak (egy nyomdai szakértő ezeket a típusokat bizonyára tudná azonosítani), s mindjárt fel is sorolja betűrendben 9 nyomdász nevét, akikkel Farkas dolgoztatott, s 14 nyomdát helyet (I. mű, 108. l.). De e tényeken túl elmentmond a poéta nyomdász tevékenységének életmódja is. A szükséges befektetésen túl örökös vándorlása sem tette volna lehetővé e munkát. Még ha fel is tennénk, hogy nyomdai felszerelését magával hurcolta (pl. szekéren, mint jóval korábban Huszár Gál vagy Bornemiza Péter), ahhoz, hogy egy munkáját kinyomtassa, békösse (mint Szinyeyi mondja), hosszabb időre meg kellett volna valahol telepednie, ezt pedig sem vérmérséklete (csavargó hajlama), sem versterjesztési módja (maga adogatta el verseit) nem tette lehetővé.¹⁸

Azt is írja Szinyeyi, hogy „a rézmetszést megtanulván Debrecenben

(hol ekkor az a felsőbb tanulók közt virágzott) verseit többnyire (kiemelés tőlem) ily rézmetszetekkel látta el”. (I. mű, 139. l.) Sajnos, e megalapozatlan kijelentést Rózsa György is átveszi említett cikkében, s egész kis értekezésben fejti ki Farkas András rézmetszői tevékenységét, mit sem adva kijelentései megalapozatlanságára, ellentmondásos voltára, a cikkében is közölt metszetek minőségbeli, technikai különbözőségére.

Farkas nevéhez kapcsolva összesen 13 metszet maradt ránk. Ezekből csak kettő jelent meg versei mellékleteként s egy szőlőlapként. Ez utóbbi a Szent Szövetség három uralkodóját ábrázolja, fejük felett nevéük kezdőbetűivel, amint egymás kezét fogják (közülve Rózsa említett cikkében). A lap alján pedig ez olvasható: „Berei metzsette Pesten Báro Fischer egri érsek ő excellentiájá költségen.” Ez ugyan már ön maga eldöntene a kérdést, hogy Farkas készített-e metszeteket, ha a „metzsette” szó csak cselekvő igeiként lenne felfogható s nem műveltető igeiként is. Annál is inkább, mert a mondat további része — az egri érsek költségen — azt sugallja, hogy Berei mással csináltatta a metszetet, s a metszés árát az érsek fizette ki. Berei ugyanis szokása szerint 1808-ban Pesten (Trattner betűivel) verset nyomtatott ki a főpap beiktatásának ünneplése, tiszteletének öregbítése végett (OSZK 124., 149.), s valószínűleg a verssel való tisztelkedése alkalmával környékezte meg az érseket a költségek kifizetése céljából. Egy másik kép a *Vérrel festett koporsó* c. rémtörténet elején látható (OSZK 123—143.); Rózsa szerint a harmadik metszet. A *lát-hatatlan látó-kép* c. verszetben található¹⁹ s benne van a Farkas arcképevel kezdődő 11 metszetet tartalmazó gyűjteményben (7. lapként, ha ugyan arról van szó), amelynek címkéje csekély eltéréssel ott szerepel: *A loi tanács* c. verselményben is, mely a kiadás körülményeit tekintve: „Szeged, Grün Orbán ny.” (E. n.) az 1810-es években kerülhetett kiadásra. Ez időben dolgoztatott ugyanis Farkas Grün Orbánnal. A legtöbb metszetet, összesen 11-et, köztük az eddig említettek közül is kettőt az a kolligátum tartalmazza, melyet a budapesti Szabó Ervin könyvtár őriz egybekötve 09/3929 sz. alatt.²⁰ A metszetek közül kettő (2., 8. l.) pusztá szövegmetset, de a képek alatt is kivétel nélkül olvashatók szövegek, többnyire versek.²¹

1. Mindenekelőtt jegyezzük meg, hogy a metszetek egyike sincs szignálva, figyelmes átnézésre pedig rögtön szembe tűnik, hogy legalább háromféle technikával készültek (pontozásos, maratásos, vonalas), ami még nem sokat jelentene, de nagy a metszetek közötti rajz- és kivitelezésbeli színvonaleltérés is, nem szólva az egyéb különbségekről. Míg pl. a Felső Büki Nagy Pál vagy a virágokat ábrázoló 5. lap egész magas színvonalat képviselnek, az ellenkezője állítható a Farkas arcképe vagy a „Pozsona Diétára utazó Poéta”-t előlönbe állító metszetekről. Az írások formája, a helyesírás szempontjából is jelentős különbségek vannak az egyes képek között. S itt nem az írott vagy nyomtatott írásjelek adta különbségre gondolok, hanem a különböző kéztől származó betűk, írástípusok eltérő formájára (pl. a 2. lap elegáns, lendületes vagy a 3. lap nehézkes, szinte görcsös folyóírására), a helyesírás eltérő voltára s olykor az olyan jelekre, mintha a metsző csak utánozta, de nem értette volna a szöveget.²²

2. A kolligátum három képe alatt ott áll, hogy melyik főnémes pártfogása (patrocínio) alatt vagy adományából készült a kép. Tehát valaki itt is fizette a metszés díját.

3. Farkas maga sem említi sehol, hogy a metszéshez értett volna, pedig dicsekedni igazán szerettett (olyasmivel is, amit szégyellnie kellett

volna). Biztosan nem rejtette volna véka alá rajzoló és metszési készségét, ha lett volna ilyen.

4. Közudottd, hogy a rézmetszetek készítéséhez szabályszerű műhelyre van szükség, vésőkkel, pontozó szerszámokkal, vegyszerekkel, rézlemezekkel, nyomó hengerekkel, megfelelő papirokkal. Hol rendezett volna ne illet az örökké vándorló, „ország vendége” Farkas s mikor lett volna ideje a metszés türelmet, kitartást követelő munkájához? A „Zaboltba” (s nem Abujába, mint Rózsa írja) helyezett nemesi teleknek sincs más nyoma a Farkas arcképet ábrázoló metszet feliratán kívül.

5. Merész állítás az is, akárcsak az életrajz többi, szerzőnk által említett adata: „Tanított, majd Pesten jurátuskodott (? — tőlem) ezután összeütközésbe került a törvénnyel, börtönbe került, majd később vándorolt le” (108. l.)²³ A tanítással, a debreceni Kollégiumban való tanulással kapcsolatban láttuk, mi a helyzet. Bár a Kollégiumban ekkor már folyt a metszetes, semmi nyoma annak, hogy Farkas metszőként vett volna a kezébe, vagy másképp kapcsolódott volna a rézmetszőkhöz, nem szólva arról, hogy a rézmetsző diákok csoportos tevékenysége csak 1800 táján kezdődött el, s az egész társaság magas erkölcsi szintű, jelentős művészi készségekkel rendelkező ifjakból állott! Farkast a közelükbe sem engedték volna, nem említve azt, hogy már 1792-ben éppen diáktársai tanúskodása, ítélete alapján (Sedes) kizárták a Kollégiumból, s kitiltották a városból is. Ezeket, mint láttuk, maga is emlegeti *Pokoljárásában*, de metszői tevékenységéről ő se ír sehoh.

Ha jól odafigyelünk, Csokonai költészetének, életének sok mozzanatával találkozzunk Farkas életviszonyaiban, verseiben. Az ünnepi témák, előkelő személyek megéneklése, Mecénás keresése, halotti versek, vagy az olyan mozzanatok, mint a somogyi nemesség felvonulása a Dorottyában a kaposvári farsangra, melynek primitív vonását látjuk a Battyáni Fülöp főispáni beiktatására felvonuló nemesség bemutatásában (Vas Vármegye dicsérete stb.), de mekkora a különbség! Csokonainál az alkalmi verselés is a lángeleme szintjén szárnyal, itt a földön kúszó hízelgés poros országútján vonszolja magát versről versre. Ennek ellenére Csokonai is az ország vendége, földönfutó vándorköltő. Farkas elmeszüléményei inkább az irodalomszociológiai szempontból érdekesek: élesen, bőségesen, leplezetlenül mutatják azokat a társadalmi, irodalmi körülményeket, melyek közt Csokonai is alkotott, s melyet ő *Tempefői-jében* rajzolt meg szinte a maga teljességében.

JEGYZETEK

1. Az idézetek Csokonai *A méla Tempefői* stb. c. darabjából valók (Ak. k., Bp. 1978. Kritikai kiadás I. k. 67. l.)
2. A *Series Studiorum* mai szóval a Kollégium felső évfolyamainak beiratkozási naplója volt. Közölte Thury Etele, Pápa, 1908., *Iskolatörténeti adattár* (II. k. 423. l.) Csokonai ez év április 2-án a második osztályba lépett.
3. Eléggé ismert, hogy a Kollégium felső osztályos vagy végzett növendékét elmentették vidéki iskolákba, az ún. particuláris tanítónak, hogy további tanulmányokhoz pénzt szerezzenek. Ilyen tanítóságból tért vissza Farkas, aki egyébként jó tanuló lehetett, mert eltávózása előtt öbldök volt a grádusban (akár Csokonai a maga osztályában), s visszatérése után is csak ötlet tették lejjebb, azaz a 10. lett, ami még mindig előkelő hely.
4. Thury II., 423. l. Szokás volt ugyanis a Kollégiumban, hogy a nevek után bejegyzéseket tettek az illető tanulók későbbi sorsára vonatkozólag.
5. *Acta Schol.* 1787–1788. TREKL. II. 10-a, 9. k. Az Acta korábbi évfolyamaiban is sűrűn találkozzunk nevével a kisebb, nagyobb névességet elkövetők sorában.

6. Rózsa György azt mondja róla Toth Bela: *A debreceni rézmetsző diákok c. könyvtármertetésében* (Művészettörténeti Ertesítő, 1978. 1. sz.), hogy „Pesten jurátuskodott” (108. l.), ennek azonban az idézett szavakon kívül más nyoma nincs, s Farkas nem éppen a legmegbízhatóbb „tanú”.
7. Szereti változtatni a nevet, foglalkozását, Irásain is hol Berci (Hódmezőberén született), hol Szinyei Farkasnak nevezi, de mondja Bárányfalvinak (szójatek-kal?), Bagoly Benedeknek, Bujdosó Andrásnak is magát.
8. Battyányi Józsefhez Csokonai is verset intézett latinul és magyarul (Pesten, május 9. Csoconai Battyányi József hercegprímásnak e versszettel udvarolt!) Valószínűleg 1794-ben.
9. Valószínűleg a későbbi Erdmindszentről van szó. Verséhez fűzött megjegyzése szerint volt 16 férfi és 15 nő híve, s összesen húsz oláh (Valachicus) és református (Evangelicus) tanítványa.
10. E jelenetnek nem lehet nem gondolni Jókai *Es mégis mozog a föld* c. regényének kicsapott diákjaira, prédikálusokra Csolán Berci birtokán.
11. Wesselényitől ajánló levelet visz a Kollégiumba.
12. Ugyancsak verset ír a nádorhoz (Ad Serenissimum Archiducem stb.) Csokonai is.
13. Verse megjelentetésével kapcsolatban „folyamodás”-t intéz Hódmezővársárhely Tanácsához is, és segélyt kér. A „folyamodás”-t Szeremley Sámuel közli az ITK 1692 évfolyamának 398–400 lapjain. A kérvény nátrátra szerint a Tanács 15 rénus forint segélyt utalt ki neki. Írásában a nagyobb hatás kedvéért részletesen elmondja fentebb említett megverését is.
14. Munkái között nagyon nehéz eligazodni, mert némelyiket több helyen más-más címmel is kiadta. A *Victoria Parisiensis* (Pozsony, 1825) c. verse első változatát pl. megjelentette a *Herosi Dalok* c. kiadványában, mely több dícsesítő verset tartalmaz (többek között Simonyi öcsterre). Ez utóbbi Nagykároly-Nagyváradon jelent meg é. n. A censor engedélyének dátuma: 1821. június 4. Szinyei ezt a kiadványát nem említi.
15. Eveinek számaival is „játszik”. Szinyei sem tudja eldönteni, hogy 1741-ben vagy 43-ban születettnek mondja-e, nem szólva arról, hogy az őt ábrázoló metszet 1777-ben születettnek írja. Valószínűleg az e versbeli valómása felel meg a valószínűnek, azaz 38 éves Ez az évszám illik kollégiumi diákságához is (az 1777 semmiképp, mert ez esetben már 12 éves korában tógás diák lett volna).
16. *Pátiens* (H. m. 1819) stb. c. munkájában azt írja, hogy húsz év alatt 180 ívet kitévő poétai munkát nyomtatott ki. 30 írásának címét fel is sorolja, de többet Szinyei előtte is ismeretlennek mond, 8 ilyen címet sorol fel. Ezekkel én sem találkoztam.
17. Dánilek József Magyar Írók c. lexikonában „a királyi tábla nyugvó hitese nótárius”-nak mondja valószínűleg *Szomorú vigaszt* (Bécs, 1820) c. munkájának címlapja után, ahol a „palatínális fő udvari poeta” címmel is felruhazza magát. — 1794. novemberében mint „a haza törvényének praktikánsa) hirdeti a *Pokolóeli utadás* 1795-ben Bécsben megjelent 2. kiadását (Magyar Hírmondó, 1794. nov. 25.).
18. Rózsa György azt is írja, hogy a magyaron kívül latinul és németül is verselt (I. mű. 108. l.). Ez utóbbi megállapítását valószínűleg arra alapítja, hogy *Menyegzői ünnepek* (Szeged, 1893) c. munkáját 1808-ban németül is kiadta (ugyanott) Ez azonban lehet egyszerű fordítás; pénzszerzés nagyobb lehetőségét végett csináltatta meg valakivel. Mert hisz Farkas hol tanulhatott volna meg németül? Hódmezővársárhelyen, Debrecenben? S német „tudásának” a fentiekben kívül más nyoma nincs, inkább az ellenkezőjének.
19. A kép az OSZK példányában (820.858) nincs benne. Rózsa azt írja, hogy „a metszet előképét is sikerült megtalálnunk” (I. mű. 108. l.) V. ő. Szilgáyi Sándor: A magyar nemzet története, VIII. k., Bp. 1958., 597. l. Ezt a kijelentést azonban nem támasztja alá. Tudnillik a jelentékeny eltérésektől eltekintve a Szilgáynál látható kép lehet „utókép” is. Maga Rózsa is utal rá (megint minden megalapozás nélkül), hogy Farkas metszeteről a pesti Schönmann Ottmár rézmetszetű másolatot készített (Megjelent Farkas András, Victoria Parisiensis c. művében) (I. mű. 108. l.) Tehát Farkas „művértől” Schönmann Ottmár, a gyakorlati rézmetsző (Pataki szerint 1820–27 között működött Pesten, L. A magyar rézmetszés története, Bp. 1951.) készített másolatot.
20. Az első kép hátlapján a leltári szám alatt „Ex Bibl. Civ. Budapestiensis” szövegrész szerepel. A kis kötetnek a könyvtárba kerüléséről nincs adat.
21. Még egy metszettel említi Góndólló látképp címmel a Lantos r. t. 28. sz. könyvjegyzéke (Bp. 1926.) 2942. szám alatt. Ezt, mondanom sem kell, nem láttam.
22. Pesten az időben sok német (osztrák) származású rézmetsző tevékenykedett. L. Pataki Dénes: *A magyar rézmetszés története*, Bp. 1951.
23. Ezekről már volt szó a Szinyei vázolta életrajz helyreigazítása alkalmából.

A győri csata a magyar hadtörténet egyik legvitatottabb ütközete, epizódjellege ellenére történelmi tudatunkban kitörölhetetlen nyomot hagyott. Ez volt ugyanis a magyar nemesi felkelés utolsó jelentős erőpróbája, amely megmutatta hasznavehetetlenségét. A katonai vereségen túlmenően a nemesi nemzet ideája, a „vitam et sanquinem” helyrehozhatatlan csorbát szenvedett. A történetirő szavaival: „Mohács volt ez kicsiben. Mégis, az annyira elterjedt lelkicsinyló véleménnyel szemben, ki kell mondanunk, hogy az ősi virtus itt is csudákat művelt.”¹

A nemesi felkelés (insurrekció) a magyar nemességnek általános honvédelmi kötelezettségét jelentette,² amely az állandó hadseregek korában elavult és katonai szempontból egyre értéktelebbé vált. Korszerűtlensége akkor bosszulta meg magát, amikor a napóleoni háborúk idején négyezer is fegyverbe szolgálták. A kései hadbárvás és a kiállítás lassúsága, illetve a korai békekötések következtében az első három alkalommal (1797, 1800, 1805) nem került szembe az ellenséggel. Nem így 1809-ben, amikor ez „ősi nemzeti intézmény” is szembeszállt a kor legkiválóbb hadseregével, Napóleon hadával.³

Az 1808. évi országgyűlés már előrevetítette a bécsi udvar háborús készülését, újabb pénz- és újoncmegajánlásával és az insurrekció kiállításának minden addiginál alaposabb szabályozásával.⁴ A vesztes háborúk keserűségétől fűtött revansvágy és a kedvezőnek vélt külpolitikai helyzet arra sarkallta I. Ferencet, hogy újabb háborúba sodorja birodalmát. A támadás rövid időn belül kudarcot vallott, egymást érték az osztrák vereségek, Bécs is veszélybe került.⁵

E katasztrofális helyzetben, végszükségben szólította fegyverbe a császár a magyar insurrekciót (Baierbach, április 23.), melynek szervezését — a törvények alapján — a nádor, József főherceg irányította.⁶ Bécs eléstét követően (máj. 13.), hamarosan Magyarország is hadszíntérré vált. A Bécs irányából fenyegető ellenség nál súlyosabb veszélyt jelentett a délről visszavonuló, János főherceg vezette lerongyolódott sereg, mely szinte hátán hozta üldözőjét, az itáliai alkirály, Eugene Beauharnais hadát. A főherceg csapatainak vonulását Körmentől Pápaiig nemesi felkelők biztosították. Az inszurgensek még a kétheti — előírt — gyakorlaton sem estek át, amikor szembeállították őket az ellenséggel. Ennek dacára nem vallottak szégyent, és különösen a Jánosháza és Karakó körül (június 9. és 11. közt) lefolyt harcokban mutatták meg bátorságukat.⁷

A Győr környékén gyülekező inszurgens egységek Tétrnél egyesültek a belső — ausztriai haddal, június 12-én. Az egyesült sereg Győr irányába húzódtott, szorosan nyomában a franciákkal. A csanaki dombok birtoklásáért folytatott küzdelem — kisbaráti előcsatározásként is ismert — már előrevetítette a másnapi harc kimenetelét, mivel az, a kisebb létszámú ellenség sikerével zárult.⁸

Így virradt fel június 14. a franciák szerencsenapja, Marengo és Friedland évfordulója. A János fhg. parancsnoksága alá rendelt egyesített sereg előkészületeiről hű képet ad a nádor naplója:

Reggel: Nugent (a vezérkar főnöke) tehetetlen, kapkod. Diszpozíciók még nincsenek.

8 óra: János fhg. véleménye, hogy a legjobb a terepen felállítani a csapatokat (!)

9 óra: A sereg elrendezése befejeződött. Döntés: állásban várják be az ellenséget (!)

12 óra: A franciák lovasságot indítanak a győri állás fedezetlen balszárnya ellen, pontosan ott, ahol az inszurgens lovasságot felállították.⁹

Ezzel kezdetét vette a győri (kismgyeri) ütközet, melyben a szembenálló felek létszáma — a köztudattól eltérően — csaknem azonos volt: mintegy 40 ezer francia állt szembe a 22 ezer sorkatonával és 13 ezer felkelővel — 260, ill. 25 löveg tüzétől támogatva.¹⁰

A kisbaráti előretolt elővédet a franciák könnyűszerrel visszafűték és eljutottak egészen a kismgyeri major faláig, ahonnan azonban a gyalogság tüze visszavonulásra kényszerítette őket. A legádázabb harc e major birtoklásáért folyt. A küzdelem hevességére jellemző, hogy az emlitett épületek háromszor cseréltek gazdát, míg végül a franciák az ágyútűz összpontosítása után, tartalékaik bevetésével du. 4 óra körül véglegesen elfoglalták.¹¹

Az ütközet — időközben — a balszárnyon dőlt el, ahol az ellenség átkarolását a Mecsery tábornok vezette felkelő lovasság nem tudta megakadályozni. A felkelők az ágyútűztől és az oldaltámadástól megszabadva menekülni igyekeztek. A zavart növelte, hogy Mecsery egy árkon (Viczy-árok) keresztül próbált ellentámadást indítani, mely hadműveletet csak egy jól begyakorolt, reguláris lovasság tudott volna eredményesen végrehajtani. A felszerelés hiányosságai is kiütözköztek. A csak kötéfkkel ellátott, gránátoktól megriadt lovakat szinte lehetetlen volt megfékezni. A gyakorlatlanág pedig a sorok fölbomlásához vezetett.¹² Hallgassuk, mit ír erről a baranyai lovasszázad főhadnagya: „Az Csúfos Győri ütközetnél volt szerencsém jelen lenni aholis egy ágyú gombocz az kis szürkém hátulsó lábáát hordotta amikor kéntelen voltam Kisfaludi káplár lovára ülni ki örömet kínált vele mivel az ágyúk kellemetlenül köpdöztek felénk mi ot Semmi actioha nem voltunk mivel az ágyúk oltalmazására voltak rendelve... azértis azon szgyen melyek az Insurgenseket ezen csata el veszése miat érdeklí ránk nem háromoltatik, mi az tüzet mind addig ki tartottuk még az egész armadiát nem szemléltük gyalázatosan hátat fordítani, akkor aztán miis Iscurdi Komárom felé...”¹³

Hunkár Antal visszaemlékezése szerint: Fél ötkor a „Zemplén megyei inszurgens kapitány báró Barkoczyt leüté a golyó és lábát is elszakasztá, erre megszaladt az ezered, utána a többi és az egész hadsereg mind egyszerre, mintha csak azt úgy parancsolták volna.”¹⁴

A sorhad közé beosztott felkelő egységek rendjének felbomlása a sorozatok ellenálló képességét is csökkentette, s ezzel elősegítette a franciák győzelmét. A vereséget már a tartalék bevetése sem tudta megakadályozni, így János fhg. 5 óra körül elrendelte a visszavonulást, melynek előkészítése és megvalósítása tervszerűtlenül, mondhatni fejletlenül történt. A nádor este 10 órakor Ácsra érkezve ezt írta naplójába: „Menekülők tömege, lehetetlen őket föltátoztatni, Komáromot jelölték ki gyülekezési helyökül.”¹⁵

A vereség okait kutatva megállapítható, hogy az egybeolvasztott had-

sereg vezetése a csanaki előharc után sem készült fel megfelelően a csatára. A két sereg egyesítését nem következetesen hajtották végre, az átcsoportosítások sok időbe kerültek és az egymás mellé került csapatok sem a terepet, sem egymást nem ismerték. A csanaki magaslat feladása helyrehozhatatlan hibának bizonyult, a balszárny biztosítása elmaradt, mely a téli sereg kárhóztatott felkelő lovasságot eleve kilátástalan helyzetbe hozta; a jobbszárny — a Duna helyett a sáncokra támaszkodva — alig avatkozott be a harcba. Mindezt az ellenség erejének lebecsülése és a felderítés elmulasztása súlyosbította. A vereség döntő okát — a felsoroltakon túl — a két fél közötti felszerelési, hadszervezési és hadvezetési különbségben kell keresnünk.

Ezt igazolja a veresesség aránya is. A nemesi felkelés 791 főt veszített — a szétszéledőket nem számítva, a sorhad 6235 embert, 571 lovat és 2-2 ágyút, ill. zászlót. A franciák összeszetesége mintegy 2500 fő volt.¹⁶

Az útközvető hírhedsége nem áll arányban jelentőségével, epizód jellegét már egyes józanabb kortársai is felismerték. Következmenyei viszont jelentős hatással voltak az 1809. évi háború kimenetelére, mivel János fgg. seregével ahelyett, hogy Bécshez közelebb jutott volna, inkább eltávolodott attól, s a főserget döntő harcban (Wagramnál) nem tudta támogatni. A csatavesztés siettetta Győr (jún. 24.) és Pozsony elését is, egyúttal a Dunántúl jelentős részének francia megszállását vonta maga után.¹⁷

A nemesi felkelésről alkotott véleményeket hosszú időn át a győri csatáról elterjedt hamis ítéletek határozták meg. János főherceg, hogy csapatai és a hadvezetés hibáit elkendőzte, a felkelőket tette meg bűnbaknak. Nemcsak felszereltségüket, képzettségüket róta fel, hanem egyesenes gyvászással vádolta őket.¹⁸ Megsemmisítő kritikája meghatározóan befolyásolta kortársai és az utókor inszurgensképét. Az inszurrekciót elsősorban résztvevői vették védelmükbe, kiknek szószólói a nádor és hadsegéde, Kisfaludy Sándor voltak.¹⁹

Anélkül, hogy e viták szövevényébe bonyolódnánk, úgy véljük, hogy 175 évvel az események után megkísérlelhető az utolsó nemesi felkelés — nem pusztán a győri csata alapján történő — értékelése. Az inszurrekció már századokkal előbb sem ütötte meg a kor hadművészeti mércéjét; reformkísérletei²⁰ az udvarnál, az állandó hadseregbe való beosztása a nemességnél talált merev elutasításra. A modern hadseregek korában egy állandó keretet nélkülöző, irreguláris had nem lehetett katonailag ütőképes, különösen akkor nem, ha azt az utolsó órában hívták hadba. (Fegyverbe hívására ui. csak akkor kerülhetett sor, amikor az ellenség már az ország határait fenyegette, ez a francia háborúk alatt annyit jelentett, hogy csak akkor volt rá szükség, amikor a reguláris hadsereget sorozatosan vereségek érték.) Ehhez szorosan kapcsolódik az inszurrekció egyik legfőbb fogyatékossága, a kiképzetlenség, így beosztása a sorhad közé már eleve nem sok sikerrel kecsegtetett, s hogy mennyire illuzorikus elképzelésnek bizonyult, azt éppen a győri csata igazolta, ahol a felkelők a lehető legvisszásabb körülmények között kerültek bevetésre (gyakorlatlanság, fegyver- és élelemhiány²¹ stb.). Fontos azt is tudnunk, hogy a felkelők alig több mint fele volt jelen Győrnél, a távolabbi megyék kontingensei még útban voltak, amikor a csata már eldőlt.

A rögtönzött alakulatok sem vitészségnek, sem lelkesedésnek nem voltak híjával, ezt a kisebb összecsapásokon kívül Meskő tábornok hadművelete fényesen igazolta, bizonyítva, hogy jó vezetéssel még egy gyengébben felszerelt sereg is érhet el sikereket. A győri sáncoknál bekerített tábornok vonulása során — a magyar hadtörténet szempontjából is

nevezetes hadműveletben — egy kb. 3000 fős francia sereget szétvert és ügyesen manőverezve átvonult a franciák által ellenőrzött Dunántúlon.²² Ide kívánkozik még a primási és a nyitrai lovasezred szereplése a wagrami csatában (júl. 5-6.)²³ a vitézlő harcolókkal árnyaltabbá válhat a felkelők harcértékéről alkotott képünk.

Az útközvető követő időszakban megnövekedett az inszurrekció jelentősége, lévén a monarchia egyetlen, „érintetlen”, komolyabb létszámú serege.²⁴ Újjászervezése, kiképzése és a békéltárgyalásokon játszott szerepe újra az érdeklődés középpontjába állították.

A felkelés tehát nem a „győri futással” ért véget, hanem a békekötést (okt. 14.) követően, a franciák kivonulása (nov. 20.) után, királyi parancs rendelre el hazabocsátását, az oszlatásra pedig megyéenként — többnyire — 1810 januárjában került sor. Maga az „intézmény” azonban csak 1848-ban szűnt meg.

Az utolsó nemesi felkelés végérvényesen bebizonyította, hogy a nemesség önmagában képtelen eleget tenni a honvédelem feladatának. A bukás szükségszerű volt, melyet a győri csata csak siettetett. Kossuth és Petőfi a letűnő korszak jelképeként tekintett rá, de a gyavaság bélyegét a többszáz kitüntetés, sőt a Mária Terézia rend lovagkeresztje²⁵ sem tudták ellensúlyozni. A torz beállítás erejére jellemző, hogy 175 éve ez él köztudatunkban és sajnálatos módon ez kísért — helyenként — történetírásunkban is.

JEGYZETEK

1. Marczali Henrik: Magyarország története. (Műveltség könyvtára) Bp. 1927. 605. l.
2. Első említése az 1222. évi Aranybullaiban (7. tc.) s annak 1231. évi megújításában történik. Lsd Magyar Történet. 1000-1526. évi törvények. Bp. 1899. 135. l. A magyar nemesség erre hivatkozva több mint hat évszázadon keresztül megőrizte adómentességét.
3. Az utolsó nemesi felkelés és a győri csata történetének forrásait és irodalmát felsorolja Kosáry Domokos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába II. Bp. 1954. 541-558. l.
4. A részletekről hű képet ad: Magyar ország gyűlésének jegyző könyve (Diarium Comitiorum regni Hungariae). Pozsony, 1808. 20. XXXII. 392. XVII. — Az országgyűlés előkészítéséről és a francia gyanakvásról Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország a XIX. század első tizedében II. Bp. 1892. 377. és köv. l. — Az udvar és a magyar nemesség viszonyáról alapvető Kosáry D.: Napóleon és Magyarország. Bp. 1977.
5. Huszár Imre: Báró Kúbeck Frigyes naplói. Tört. Szle. 1912. 3. f. 366. l.
6. Az 1808. évi ún. felkelési törvények részletességük ellenére számos — a megvalósítást illetően fontos — kérdést nyitva hagytak, melyek közül a felszerelés és a pénzügyek rendezetlensége bizonyultak a legsúlyosabbaknak. E gondok enyhítésében nem kis szerepe volt a nádornak, aki hallatlan energiával irányította a szervezést.
7. Domanovszky Sándor: József nádor élete I/2. Bp. 1944. 250. l.
8. Uő: József nádor (továbbiakban JN) iratai III. 493-497. l.
9. Uő: JN élete. I/2. 236-237. l.
10. A feldolgozások közül a csata részletes leírását adta Bodnár István: A győri csata 1809. jún. 14-én. Bp. 1897. Kny. HK. 1897. 388-433. 484-536. l. Szélesebb keretben előzőleg Gómory Gusztáv: Az 1809. évi magyar nemesi fölkelés. HK. 1889. 79-100., 233-243., 484-501. l. és a centenáriumi alkalmával, erős elfogultsággal írt munka: R. Kiss István: Az utolsó nemesi felkelés I-II. Bp. 1909-1911.
11. Domanovszky: i. m. I/2. 258. l.
12. Erdélyi Gyula: A magyarok hadi szervezete és hadvezetési művészet ezer éven át. Bp. 1942. 303. l.
13. Jeszenszky Inre levele bátyjához. Kelt: Bűös, 1809. július elején. BmL. Jeszenszky cs. Levéltára.
14. Lukinich Imre: Hunkár Antal emlékiratai. HK. 1928. 2. f. 236. l.
15. Domanovszky: i. m. I/2. 260. l.
16. A szétszéledőkről számadat nem áll rendelkezésünkre. A becslést arány 10-30% közötti mozog.
17. Győr ostromáról számos feljegyzés maradt fenn, többségüket közülük Kosáry: i.

BIHAR MEGYEI PINTÉREK ÉS KÁDÁROK ÁRSZABÁLYZATA 1791-BŐL

TAKÁCS BÉLA

- m. — A legmegbízhatóbb Hohenegger Lőrinc: Győr ostromlásának napló könyve (1809. jún. 13–24.). Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. 47–89. I. Pozsony-ról: Schkofszyk Károly: A pozsonyi hídfő védelme 1809-ben. HK, 1895. 43–67., 182–204. 1.
18. „A fölkelő zászlóaljok az első ágyúlövésnél megszaladtak és semmi sem állítható meg őket...” János főherceg Károly főhercegnek. Komárom, 1809. jún. 16. A levelet teljes terjedelmében közli R. Kiss István: i. m. I. 165–169. 1.
19. Kisfaludy a nádor megbízásából készítette el 1813-ban a felkelés első összefoglalását, Freymüthige Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809 und cimmel, melyet azonban a bécsi udvar nem engedett közzétenni. Kiadta Gálos Rezső: Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái. Győr, 1931.
20. Bővebben: Gyalóka János: A magyar nemes insurrectio reformtervei 1797-től 1809-ig. A tanulmány ismertet, viszont éppen csak érinti József nádor tervezetét, melyet közöl Domanovszky Sándor: JN iratai III. 210–242. 1.
21. „Az insurrectio 3 napig nem kapott takarmányt, a legénység két napig kenyéren kívül nem evett semmit, csak kevés bort kapott, azt is későn.” A nádor naplója alapján közli: Vizsota Gyula: József nádor és az 1809-iki nemesi felkelés. Századok, 1909. 633. 1.
22. Voith Ferdinánd vezérkari őrnagy emlékirata Meskő tábornok visszavonulásáról az 1809-ki évi győri csata után. HK, 1894. 149–169. 1.
23. Markó Árpád: A francia forradalom és a napoleoni idők magyar katonája. Bp. 1939. 37–38. 1.
24. Teljes létszáma megközelítette a 40 ezer főt.
25. A Mária Terézia Rend lovagkeresztjét addig csak reguláris csapatok tisztejték meg. Meskő tábornok és három tisztjének — Esterházy János gr. ezredes, Voith Ferdinánd őrnagy, Olgay Boldizsár kapitány — kitüntetése volt az első eset, hogy kivételt tettek. Lsd. Markó Árpád: Magyarország hadtörténete. Bp. 1943. 156. 1.

Kiállítási szemle

1984. júl. 3-án, a Magyar Nemzeti Galériában Szobrász és modelljei címmel Kisfaludy Strobl Zsigmond centenárius emlékkiállítás nyílt (Somogyi József). Ugyancsak júl. 3-án, Debrecenben, a Vasutas klubkönyvtárban nyílt meg a vasutas képzőművészeti műhely és ötvösszakkör kiállítása (Volosinovszki János és Dankó Imre). 15-én a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban a gyulai művésztelep tagjai egy részének — Albrecht Júlia, Balogh Gyula, Marosvári György, Szakáll Ágnes, Székelyhidi Attila, Tömpe Emőke — nyílt kiállítása (Zoltai Dénes). 19-én a Sárospataki Művelődési Házban nyílt meg Ujvárosi Imre népi iparművész, debreceni bőrműves kiállítása. 29-én a Déri Múzeumban nyílt meg Holló László életképek c. kiállítása (Egri Mária).

1984. augusztus 15-én az Erkel Ferenc Múzeumban megnyílt Papp Zsigmond (1888–1961) emlékkiállítás (Dankó Imre). 24-én, ugyancsak az Erkel Ferenc Múzeumban nyílt meg Ledzéni Pálné (szövb) és Tóth Sándor (fataragó) közös népművészeti kiállítása (Péterfy László). 31-én a Kőlcsey Ferenc Művelődési Központ Kisgalériájában nyílt meg Szemadám György festőművész kiállítása (Szakály Ferenc).

Bihar vármegye régi címerének felső mezőjében bal oldalt búzakévet, jobb oldalt két szőlőfürtöt, a háttérben hegyeket, az alsó mezőben nádas tavat, benne három halat látunk. A történelmi Magyarország, nagyságára nézve harmadik megyéjének címerábrázolási utalnak a vidék fejlett mezőgazdaságára, a búza- és szőlőtermesztésre, ugyanakkor az ásványi kincsekre, a bányászatra, a hajdani Sárrét, a bihari folyók halászati jelentőségére. A megye szőlő- és borkultúrájáról Fényes Elek 1839-ben ezt írta: „A szőlőtőkék 49.755 holdat foglalnak el... A művelt szántóföld területe 1.512.548 hold... Minő jóságú borokat teremjenek ezen szőlőhegyek: az hazánkban eléggé tudva van, legalább az érmelléki fehér asztali borok — veres bort Bihar vármegyében felette keveset termelnek — s különösen a bakar (ti. bakator) borok teljes mértékben megérdemlik a dicséretet, mert az állandóság mellett igen kedves ízzel és zamattal kérkedhetnek... Általában a Bihar vármegyei szőlők termékenyek lévén, nem sokat hibáznak, ha egy holdnak termését 20 akóra határozzuk, mellynek következésében keres számmal egy millió akó lenne az esztendői bortermés. Végül megjegyezzük, hogy Biharban a bor mértéke nem akó, hanem cseber, s a kis cseber 50, az öreg (ti. nagy) cseber 100 itsztét foglal el magába... Hordó dongák, fenekük a Rézalján, s az Erdőháton nagy számmal vágatnak. Egykét akós hordócskát parasztok is csinálnak Béli-zen és Mocsirán stb.”¹ A Bihar és Szilagy vármegyék területén fekvő Érmellék jelentősebb szőlőtermő vidékéhez tartozik Margitta, Nagyvárad, Élesd, Hollód és Belényes.

Debrecen vonatkozásában a szőlőtermelés kis méretekben, mai kifejezéssel élve: háztáji gazdaságokban folyt, vagyis több jómódú civisnek szőlőskertje volt közvetlen a város árkan kívül, de a tehetősebbek — így például maga a város — Érmellékben igyekeztek szőlőbirtokot szerezni. 1690-ben 118 debreceni polgárnak 29 bihari és érmelléki helyen volt nagyobb birtoka, akik közül 11-nek 100 csebernél több bora termett. (Egy debreceni cseber = 60 icce = 42,2 liter.)² A helybeli, de méginkább a városon kívüli intenzív bortermelés eredményeképpen 1715-ben megalakult a debreceni bodnarcéh. A bodnár, néha pintércéhek nevezett társaság létszáma 1780–1790 között érte el a csúcspontját, mert ebben az időben 38 mester dolgozott az iparágban.³

Debrecen 1693-tól szabad királyi város lévén, saját hatáskörén belül szabályozta az árakat, akár élelmiszerekről, akár ipari termékekről volt szó. Bihar megye valószínűleg tájékozódás végett küldte el a limitációt Nagyváradról Debrecenbe, azonban az árszabályzat már csak azért sem lehetett érvényes városunkban, mert amint láttuk, nálunk egy cseber 60 iccával, Biharban pedig 50 iccával volt egyenlő. Ezzel magyarázható, hogy a város nem továbbította az egy lap terjedelmű limitációt a helybeli bodnároknak, ugyanis az árszabályzatot az ún. „pátensek”, a törvény erejű

rendeletek csomójában találtuk meg a levéltárban, és nem bodnár cím iratai között. A Bihar megyei és a debreceni pintérek és kádárok kádájából azonos fajtájú, de különböző méretű edényeket készítettek, a kádárok keményfából, a pintérek puhafából. Mindenesetre a limitáció alkalmas arra, hogy a kismertesség XVIII. századvégi termékeiről, a munkadíjről képet kapjunk. Az árszabályzat szövege így hangzik:

Tekintetes Nemes Bihar Vármegye Limitatioja a Pintérekéről vagy Kádárokról 3-a Octobr. 1791.

	Rf	xr
Egy csebres hordó		51
Két csebres hordó	1	
Három csebres hordó	1	24
Négy csebres, és azon felül valóktól Csebrekre egészen meg abrantsolva (ti. csebreként)		20
Oreg (nagy) abrants fel veresétől tiz Cseben felül, teli, ha segítséget a Gazda adja (ti. abroncsenként)		3
Üres hordóra		2
Tíz Csebresen alul usque 6 Csebresig inclusive		2 1/2
Ürestől		2
Hat csebresen alól		1 1/2
Egy csebresre		1
Legnagyobb Kádra való Abrants		5
Alább való circiter 10 15 Csebres Kádra		4
Azokon alól		3
Vas alá való Hordóknak Csebre, a mellyen négy abrants szokott lenni, ide nem értvén a 16 Csebresen felüli való Nagy Ajtós Hordókat		?
Dézsára, Vederre, Vékára, és egyéb illetén edényekre, úgy mint az 1 Csebres Hordóra		21
Tölgyfából való Veder, mint egy fél Csebres vas alá		4
Egy mértő Veka akár vas abrants alá való akár abrantsal		36
16 száz faból az igaz vékához hozzá igazítván		
Egy egész fenék, tsupán a bé tétele, ha a fenék a Gazdáié nagy Hordóra 10 Cseberig		4 1/2
azon alól		3
Egy egész fenék csinálása és bé tétele		30
Fenek tábla bé tétele 10 Csebresen felül 13-ig	10	xr
Új Donga 10 Csebresen alól 6 Csebresig	15	
Egy darab fenék 10 alól 6 Csebresig	6	
Tíz Csebresen alól egész 6 Csebresig egy új fenék tsinálása		15
Új Donga		12
Hat Csebresen alól egy új fenék tsinálása és bé tétele		9
Új Donga		12
Egy öszve omlott Hordónak öszve állításáért, és rakásáért minden Csebertől		3
Egy nagy Hordóra, ha a Gazda maga ad abrantsot, egy abrants fel ütése		1
10 Csebres Hordóra való, és azon alól két abrants fel ütése hat Cseberig		1 1/2
Azon alól		1/2
Nb. A Nagy Kádak tsinálása, akárminémű legyen a Kád Csebre egész készülettel (ti. csebreként)		15"xr

A debreceni bodnarcéh 1715-ös szabályzata „mesterremek” címen előírja, hogy a céhbe lépni kívánó legény készítsen: „egy jo forma és alkalmas fordó kádat, egy 12 csebres hordót, egy hosszú léhut”.⁵ Érdekes módon a bihari limitáció nem említi a bor töltögetésére szolgáló, a hordóra helyezhető, alul fémcsővel ellátott, dongából készült, rendszerint ovális alakú, manapság a Hegyalján „livó”-nak nevezett edényt. A kád szerepel ugyan az árszabályzatban, amit lehetett külön fűrdésre, és külön szüretelőedényként is használni.

A szabályzatból kitűnik, hogy 1791-ben 1—16 csebres, vagyis kb. 40—700 literes nagyságú hordókat készítettek Biharban. A 16 csebres hordóknál a könnyebb tisztítás végett a fenékrészre „ajtot” vágtak, erre utal a limitációs „nagy ajtós hordó” kitétele, de ennek készítési díját sajnos nem tudjuk, mert a szövegrész ezen a helyen hiányos. Egyébként a manapság előállított, főleg az egri borvidéken használatos 5—6 hektos hordókon is megtaláljuk az ajtókat, sőt a Tokaj-hegylán létesített 10—15 ezer hektoliteres bortartályok ajtaja olyan nagyméretű, hogy egy ember kényelmesen bebújhat a nyíláson.

A hordókon kívül az árszabályzat kádat, dézsát, vedret, vékát említ. Ezek közül érdekes a „mértő véka”, amit a tanácsok tulajdonában levő hiteles vékához lehetett „igazítani”, ezért volt az ára viszonylag magas, vagyis 36 krajcár. A kisebb edényeket, a dézsát, vedret, vékát ebben az időben többnyire még meggyoróvesszőből készült abroncs tartotta össze, de a hordóknál, kádaknál már a vaspántokat alkalmazták.

JEGYZETEK

1. *Fényes Elek*: Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pest. 1839. 4. köt. 42—44; 55. lap.
2. *Eötvös István*: Mezőgazdasági termelés és agrártársadalom. Debrecen története. 1693—1849. Szerk. *Rácz István*. Debrecen. 1981. 2. köt. 277. lap.
3. *Varga Gyula*: Ipari termelés — a társadalom iparos rétegei Debrecen története. 1659—1849. Szerk. *Rácz István*. Debrecen. 1981. 2. köt. 315; 342. lap.
4. Hajdú-Bihar megyei Levéltár Debrecen IV. A. 1011/n. sz. 3. csomó.
5. Hajdú-Bihar megyei Levéltár Debrecen. Bodnár cím iratai. IX. 4. sz. A cím szabályzata. 1715.

* * *

Halottaink ...

1984. júl. 7-én, 71 éves korában elhunyt *É. Kiss Sándor*, a kiváló irodalmár-nyelvész, múzeumbáratí körünk tagja, a Múzeumi Kurír munkatársa. — 10-én Budapesten elhunyt *Tárkány Szűcs Ernő* etnográfus, a magyar népi jogszokások neves kutatója. Temetése Hódmezővásárhelyen volt aug. 1-én. *Tárkány Szűcs Ernő* is sokoldalúan támogatta a debreceni, a hajdú-bihari néprajzi kutatásokat. — 23-án Pécsen hunyt el *Murvai László*, a Rudabányai Kohászati Múzeum ny. igazgatója. Pécsen temették el aug. 3-án. *Murvai László* hajdúnánási születésű lévén sokat foglalkozott a hajdú-bihari muzeológia kérdéseivel is. — Szept. 19-én Budapesten, 81 éves korában elhunyt *Tamás Lajos* professzor, nyelvész. Főmunkájában az egykori Dacia történeti és nyelvi kérdéseivel, az úgynevezett dákoromán kontinuitás nyelvészeti problémáival foglalkozott. Temetésére a Farkasréti temetőben okt. 11-én került sor. — Dec. 12-én Budapesten elhunyt, 68 éves korában *Maksay Ferenc* történész, a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa. Temetése dec. 27-én volt a Farkasréti temetőben. *Maksay Ferenc* középkori történelmünk fáradhatatlan búvárlója volt, fő műveiben a bennünket közelebb-ről is érdeklő szatmári, tisztántúli településtörténet kérdéseivel foglalkozott. — Emléküket megőrizzük!

A BALMAZÚJVÁROSI MURVAI SÁNDOR VISSZAEMLEKEZÉSEI LAKODALMAKRA, PÁSZTORKODÁSRA

PETHEŐ KÁROLY

Murvai Sándor, aki nekem még 1977-ben elbeszélte az itt következő lakodalmi és pásztorkodása idejéből emlékezetében őrzött szokásokat, Balmazújvárosban született 1923-ban, tehát beszélgetésünk idején még csak 54 éves volt, de még 1943-ban abbagygya a páasztorkodást, és gyakorlatilag a vőfélykedést is. Apját Murvai Lajosnak, anyját Novák Máriaának hívták. Apja Hartstein Andornál cselédszokott Hajdúszentgyörgyön. Előző kocsis volt. Felesége is balmazújvárosi, gyerekeik is ott születtek.

Lakodalmi szokásokról, páasztorkodásról tudom nagyon sokan és sokat írtak olyanok, akiknek „szakmájuk” az ilyesmit kutatni. Én nem vagyok néprajzos, nem is írni akarok ezekről a dolgokról, hanem egyszerűen leírni azt, amit Murvai Sándor — akivel a 70-es években egy vállalatnál dolgoztam — egyszer elbeszél, a vőfélyrigmusokat peddig kislányával le is írtam.

A lakodalmi rigmusokat részben még apjától tanulta, aki maga is gyakran násznagyszkodott meg vőfélykedett is, részben Füge Istvántól, aki trombitán is játszott a falu zenekarainak egyikében. Tőle leste el a különböző hangszerek titkait, meg sógorától, aki maga is zenészkedett. Így aztán már 12 éves korában bekerült egy zenekarba. Eleinte mindent játszott: dob, piszton, klarinét, attól függően, hogy mikor mire volt szükség. Egyedül a cintányért nem szerette. Nehéz is volt, egy-egy 2,5 kg-ot nyomott. (Egyet össze is tört. Zenekarukban egy Gulácsi Antal nevű nagy derék ember volt a cintányéros, aki sokat betegeskedett, mert asztmás volt szegény.) Néha játszott kistrombitán is, pedig ezt nagyon nehéz fújni, több levegő kell hozzá, mint a naghyhoz.

Amikor már legénysorba került, őt is egyre gyakrabban hívták meg vőfélynek is, násznagynak is. Nem volt ez megvetendő tisztség, hiszen ő „hivogatott”, meg a gazda is ő volt a lakodalmiban, ő intézte annak az egész lefolyását. A meghívandókat a szülőikkel kellett megbeszélni, pontosan összeírni mindenkit, aki valamilyen címen számot tarthatott rá, hogy „hivatalos” legyen. Eleinte több száza is felment az ilyeneknek a száma egy-egy nagyobb lakodalmi esetben, de később kezdtek a kört szűkíteni, s a távolabbi rokonok lassanként kimaradtak. Ugyanígy kiment a divatból az is, hogy még az utcáról is bemehettek, akinek éppen kedve tartotta. Ha a hívogatás egy egész napjába került a vőfélynek, akkor 600 forint volt a díja, ha nem egész napba, akkor csak 500 forintot kapott. Amikor ő vőfélykedni kezdett, alig volt utcanév Újvárosban, csak ún. városrészek és ezek voltak számozva. Pl. Daru 18., Bánom 4. stb.

Miután a lakodalmi megrendezése a vőfély szüleinek volt a kötelessége, velük kellett megbeszélni azt is, hogy mennyi húsról, tésztáról, borról, pálinkáról s egyebekről kell gondoskodni. Mindebben a vőfély apját illette az első szó, de az igazság az volt, hogy az aszsony csak jobban tudta, hogy mi van a háznál, miből mennyit kell még beszerezni, de

az áment végül is a vőfély mondta ki... (Húsféléből pl. egy személyre általában 80 dekát számítottak)

Az a szokás, hogy a lakodalmat a vőfélyes háznál tartják, a negyvenes évek után lassan kiment a divatból. A „színhely” áttevődött a Rákóczi Népkörbe, bár voltak más alkalmas helyek is, mint például a Gazda Kör, a 48-as Kör, a Kossuth Kör, vagy akár az Iparos Kör, de ez volt az „első”. Aki köri tag volt, annak a helyiség és az edények használatáért 200 forintot kellett fizetni abban az időben, de aki nem volt tag, annak 350-et. Ez reggelig szólt, amikor ki kellett takarítani, de azért lehetett még maradni... .

A vőfély és a násznagy mellett „működtek” a koszorús legények és leányok, akik között volt egy, akit „első”-nek neveztek, s akinek külön meghatározott tiszte volt: az első koszorús legény vezette fel a menyasszonyt az anyakönyvvezetőhöz, az első koszorús lány pedig a vőfélyvel ment, őket követték a többi koszorús legények és leányok. Visszafelé már — ha egyházi esküvő is volt, akkor a templomba is — a vőfély és a menyasszony együtt mentek. — Ezt követően pedig, a lakodalmiban, a koszorús legények és leányok a vőfélynek segédkeztek fontos és megszáolt rend szerint végzendő teendőben.

Az egyházi esküvők erősen megritkultak. Neki a hetvenes évek után már jóformán csak KISZ-esküvője volt, úttörökkel, pezsgős koccsintással. Szépek voltak ezek az látványosak. — Zenészek nélkül nem lehetett esküvőt elképzelni. — Balmazújváros lakossága 90 százalékban református. A katolikusok általában gazdagabbak voltak, de fukarabbak, ezekhez nem mentek szívesen... A sváb eredetű újvárosiak, akiknek külön református templomuk van, a kalapjuk mellé fácánfarkot tollat tűztek, vagy a szétgört csutkakapukból kiszedték a tengeri bojtos porzóját. Másik szokás volt, hogy a kocsmánál „ellopták” a menyasszonyt, akit aztán ki kellett váltani... Régebben szalagos vőfélybottal és kulacssal jártak a vőfélyek. Neki is volt szép ilyen kulacsa, ami még az 1700-as években készült. Sajnos tűzbe dobták, mert szétzáradt, pedig manapság jó pénzt adnának érte, akik ilyesmiket gyűjtenek.

A zenekarok nem lehettek akármilyenek. A gitárt pl. nem szerették, csak ha külön nótát pengettek rajta. Legjobban a fúvósokat kedvelték, a „zörömpölőket” nem szerették. Klarinét, szaxofon, kürt meg dob, cintányér, ezekből állt leginkább egy zenekar. (Az sajnos nem tisztázódott, hogy „zörömpölés” alatt mit kell érteni, mert ezek szerint sem a dobot, sem a cintányért.) Ha a zenekarokat összevonták, mert ez is gyakorta előfordult, a cintányérok pl. mind maradtak, akár 10—12 is, de dob csak egy, esetleg kettő maradhatott. Tárogatót ma már nemigen használnak. Neki is volt, de eladta. — A bécsi hangolás magasabb, a párizsi mélyebb. Strauss, a keringőkírály, meg Stowasser, a hangszergyáros alkalmazta a bécsit. — A hangszereket időnként generálózni kell. Ezt Pesten csinálták. Kigolyozták, a horpadásokat kiegyengetik, angol cinnel megénezik, ahol szükséges, vagy trombitalemezzel pótolják. Ő is ellette ezt a tudományt: felpárnázta a klarinétot, megtökézte a zongorát stb., de feljelentették, még a szerszámait is elvették, elkobozták, majdnem becsukták.

(Itt ismételtelen szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy én Murvai Sándor szavait csupán leírtam, de azok esetleges kritikai pontosítását vagy kommentálását szándékosan mellőztem még abban az esetben is, ha erre talán lett volna lehetőségem.)

Mint zenészek eljártak a tótokhoz is: Bükkszentkeresztre (ő „Bükkeresztes”-nek mondta), Cserépfalvra. Ide fejenként 800 forintért jártak, nyolcan és a 6400 forintot mindég kiegészítették 7000-re. Itt olyan szokás

volt, hogy a pénzt a menyasszony kebelibe dugták. Kontyoláskor kocsonyát adtak, nem sült tyúkot. Ez a kocsonya nagyon jól leültette az ember gyomrára, jól lehetett rá inni. Nótát nem rendeltek, arra táncoltak, amit ők húztak. A bort sörösüvegből isszák, nem pohárból és tisztán. „Van abban víz, megizzadt aki taposta”, mondják arrafelé.

Most pedig idemácsolom szó szerint azokat a rigmusokat, amelyeket ő mondott el vőfélyi tisztében a lakodalmakban. A nekem leírt szövegen már csak azért sem változtattam, mert így talán jobban érzékelhető az előadásnak a módja is.

Lakodalomra hívogató

1.

E ház gazdájának jó napot kívánok X-Y követeként az ő dolgába járok. Szombaton lesz élete legfontosabb napja akkor tartatik meg az ő lakodalmak akkor esküdnék meg törvényi hit nevébe, hogy menyasszonyával illetve vőlegényével holtig békességbe éljen szerény kérésünk tehát ennyi kedves családjával legyenek szívesek megjelenni.

Vőlegényes háztól elinduláskor

2.

Kedves násznép isten szent nevében indulunk el innen, csendben békességben vőlegény urunknak keressük fel párját az ő drága kincsét kedves menyasszonyát szerezzünk ma néki kedvet boldogságot hozunk a keblére egy szép gyöngyvirágot elsőbbsen is isten hajlékába visszük hol szerint áldás után boldog lézsen hisszük kedves vendégeink isten szent nevébe jöjjenek utánam.

A menyasszony házhöz érve

3.

Szerencsés jó napot kívánok e ház gazdájának e kedves vendég befogadójának messziről jöttünk nagyon elfáradtunk ezért egy kis pihenést kívánunk legyenek szívesek bennünket beeresztieni fogadom nem fogunk adósok maradni.

4.

Menyasszony kikérő

Kedves násznép halljunk egy pár búcsúzó szavakat mielőtt itt hagynánk ez érdemes házat mert kedves menyasszonyunk is ilyen formán szólva ha a szív fájdalomtól szavakhoz jutna elmondom én tehát mit elméje gondol ilyen formán volna látom bús arcáról örömmel virradt rám e szép reggel szeretettel üdvözölöm bánatos szívemmel de az én szívem most nagy bánat nyomja el mer a házas élet útjára léptem fel hosszú az én utam melyre most indulok ezért jó istenem te hozzád fordulok te hozzád fordulok kegyelmeidet esedeklek add üdvösségemre ezen páros életet.

Búcsú az apától

5.

Elsőben is apám szóm hozzád fordítom búcsúzó beszédem zokogva indítom szívem a sziveddel együtt szorítom így valamennyire szívünket újítom úgy szálljon rád az urnák áldása mint esőnek égből lehullása most pedig fordítsad könnyes szemeidet kedves jó apádnak add a kezedet kedves édesapám a te hűségedet isten fizesse meg csókold meg most őtet.

Búcsú az édesanyától

6.

Kedves édesanyám most te hozzád térek mielőtt új szállásomra te föléd elmegyek kedves dajkáim voltál szüntelen szeretettel mint anya a lányával vélem cselekedtél a jóra tanítottál a rossztól intettél most pedig engem szárnyamra engedél kedves édesanyám elvisznek melled de jó gondolatom lesz mindenkor feléled te irántam tett jószágodért csecsemőkori dajkalkodásodért adjon a jó isten mennyekben melled bért most pedig fordítsad könnyes szemeidet kedves jó anyádnak add oda kezedet kedves édesanyám a te hűségedet isten fizesse meg csókold meg őtet.

Búcsú testvéreiktől, rokonoktól, nagyszülőktől

7.

Kedves testvéreim, rokonaim, nagyszüleim álljatok elébem mert keserves könyvek áradtak szemembe csaknem elájulok bágyadok szívemben ha reátok nézek bágyadok szívemben kedves jó testvéreim ezért megengedjétek nem tudom egy tálból mártok-e veletek valamilyen csépp víz vagyok a Tisza érébe valamennyi fűszál terem a világ mezejébe annyi áldás szálljon rátok éltetekben most pedig fordítsad könnyes szemeidet kedves jó testvéreidnek, rokonaidnak, nagyszüleidnek add oda kezedet kedves jó testvéreim, rokonaim, nagyszüleim a ti hűségéteket az isten fizesse meg csókold meg őket.

8.

Esküvőről hazamenetkor

Kedves jó uraim és asszonyaim nem voltak hiába fáradozásaink mert szép menyasszonyt nyertünk a vőlegény mellé ők már egybe keltek mind ketten egyaránt örvendjünk hát mi is e ritka szerencsének no de így volt ez eddig is ezután is így lesz majd megtudja kend is ha feleséget vesz nosza muzsikuskok a hegedű zendüljön úgy hogy a menyasszony füle megcsendüljön járjuk el a Rákóczi híres árláját melyet dalolt mikor vívta Regéc várát nem látok itt köztünk egyet sem apácát járjuk el hát vígan a vőlegény táncát.

9.

Csigaleves

Itt van az első tál uraim behoztam de hogy el ne ejtsem sokat imádkoztam a szakácsoktól jól meg fűszerszámozottam borsal és gyömbérről sőt meg is sóztam ne tántorogjon hát mielőttünk senki mer a nyakát hamar leforrázzuk neki mer a hátam mögött is vagy tíz legyeny vagyon azoknak is kezét igen süti nagyon vegyék el hát tölem ezt a forró tálat melyet a kezem tovább nem is állhat itt van hát a finom csigaleves van benne finom hús evvel dícsértessék az úr Jézus Krisztus mindenkinek jó étvágyat kívánok.

10.

Paprikás hús bevitel

Uraim megjöttem ismét de sokára de merem mondani hogy nem jártam hiába mert olyan étket hoztam valójába, hogy ez a legelső az étkek sorába de mivel hogy nincsen ilyen finom izes étke erre a magyarnak vizet inni vétek de ezen eledelért nagy próbát is tettem mert egy szilaj kossal hét nap verekedtem kicsi híjja, hogy a fogam ott nem feledek de oda se neki csak hogy legyőzhettem itt van hát a finom paprikás hús uraim vegyék széles jó étvágyat kívánom egyetek jó étvágyat kívánok.

11.

Sült tyúk

Kedves násznagy uram behoztam a kakast összes taréjával ez nem udvarol többet már a más tyukjával nem kukorékol már begyesen nem kapirgál a szemétdombon kecsesen de ez a kokas olyan csinált tett hogy a menyasszonyon egy lyukat csipet de vőlegény urunk ezt megfogadta hogy ő majd azt a lyukat földözgassa mindenkinek jó étvágyat.

12.

Sütemény behozatalkor

Kedves násznagy uram itt van a finom fehér lisztből készített sütemény cukorral keverve nem is igen kemény aki ebből eszik azt nem bánta a köszvény örülünk ha lányért viszünk ki üresen így a vendégeink gyomra nem maradt üresen jó étvágyat kívánunk szívesen.

13.

Bor behozatalkor

Szív vidámításul isten a bort adta amint Szent Dávid a zoltárba mondotta gazdám a hordaját vélem kifurdatta tele kancsó borait vélem behozatta fogdossák a kancsót hogy el ne aludjanak a lakodalomba vígan mulassanak de azért néha né-

kiem is adjanak mert ha nem adnak majd én töltök magamnak mindenkinek kedves egészségére

a vőfély iszik
Vacsora felköszöntés Himnusz (hagyomány '48 ótal)

Vacsora után

14.

Kedves házigazdánk népe bizony már elvetődött gyomrunknak éhe egészségek-re is váljon eledelünk jó szívvel adott italunk ételünk násznagy uram mostmár a tánc szabaduljon a trombita szőlőn és harsogjon járjuk mi a csárdást világos virradt nyugalomra senki ne gondoljon addig vigad a menyasszony nem perget most orsót a minap a kezébe láttam egy tele korszót melyet adjon neki az isten sok jó borsót násznagy uraméknak dífta koporsót.

Vacsora után megkezdődött a tánc.

Kontyolás

15.

Kedves násznép egy kis csendet kérek amíg elmesélek egy fura történetet pedig igazan restellem hogy csendet zavarok mert még azt gondolják hogy hazudni akaro-
rok pedig hazudni nem szoktam mondatom legfeljebb mikor lábamat mozdítom de mindamelllett megesküdni merek hogy elszaporodtak nálunk az egerek a minap egy kis kölest kicséptünk a zsákba felszedtük a macskára bízunk hogy vigyázzon rája hogy az egereknek ne legyen prédája de a lusta macska a tűzhelyet leste az egér a zsákok össze-vissza örte kifúrta a zsákok kifolyt a sok köles ezt fel kellene szedni mindjárt ezen végre kikérem ezen új házaspárt míg mások mulatnak ők majd felszedik amint láttam rá is áll a körmeik násznagyuram tehát ismétlem mégegyszer kölest szedni kérem vélem őket engedje el. Kimennek kontyolni.

Nóta: Most gondold meg barna kislány . . . stb., ezek háromszor, négyszer, az-tán „vegytitk”.

Menyasszonytánc

16.

Szerencsés jó reggelt kívánok e ház gazdájának vele egyetemben kedves nász-nagyának ez ékes új asszony ihol áll utánam sírás közt vált el apjától anyjától im-már kiöltözött a régi formájából fogadd el hát tőlem kedvesem kedvese éjletek szép békességben szép szerelemben éjletek egymással édesen kedvesen szaporodj és terjedj kívánom messzire a te familiád kívánt örömeire sok jókat kívánok itt értem végére.

Nemes frekvencia

17.

Még egy vagyon hátra szegény brügósunk elbújt ott hátra évődik magába sze-gény bánatába atól fél neki nem fér a brügójába számon szegénymt számon ki ne szánna tehát vágja le a hóhér azt a füstös nyakát ó mit is mondatm talán kár is volna ennek a sok szép vendégnek ki brügözna. Ne vágja le inkább húzza fel a fá-ra mindamelllett megemlékezzen szegény zenészkéről el ne felejtkezzenek er-szenyzebekek jól megkeressenek amit nekik szántak ide letegyenek majd én velek el is huzatom ha nem húzzák mind sorra nyuzatom bórüket sámfára kaptára huzatom násznagy uraméknak csizmának varratom itt áll előtünk az ékes új asszony hogy menyecske fejfel először mulasson minden vendégnek egy notát juttasson majd az ajándékból új cipőt varrasson táncoljon hát vele mindenki egy kurtát csak le ne topassák a cipője sarkát gondoljanak arra hogy most drágáért varrják hanem inkább tőmjék bankóval a markát az asztal közepén van egy úres tányér én kez-deu a táncot a többi meg ráér addig menjenek el pénzér sok forintér hogy szől-jon a zene az új házaspárér.

Húzzátok rá!

Vége

Murvai Sándor

Eddig a leírt szöveg, amit valószínűleg egy otthon őrzött eredeti alap-ján írt le nekem a kislány. Azt már megint szóban mondta el, hogy az utolsóként elhangzó vers után kapja a menyasszony az ajándékokat és a pénzt, amint erre utal is a vers. Annyit tett még hozzá, hogy gyakran

összegyűlt 70—80 ezer forint is, a szülők, keresztszülők maguk 10—20 ezer forintot is adtak.

Megkérdeztem, amikor ezekről a szokásokról beszélgettünk, hogy ál-talában milyen notákat szoktak a lakodalmakban énekelni leggyakrab-ban. A vőfélyrigmusok mellékleteként egy ilyen „szöveggyűjtemény” is kaptam, de amikor átnéztem, kiszűlt, hogy a „lakodalmi” címszó alatt mindössze egy nóta szerepelt, a „Lakodalom van a mi utcánkban” kez-detű, míg a többi — ezek száma sem sok — „Juhász dalok” címen, il-letve „Más” jelzéssel. Hogy ezeknél nyilvánvalóan sokkal többet ismer-nek Újvároson, az nem kétséges, de hát ezt kaptam, kiegészítést kérni le-hetőségem már nem volt, s egyébként sem volt célom notászövegeket gyűjteni. Mindenesetre a kapott anyag iránti hűség kedvéért felsorolom őket, egyiknek-másiknak idemácsolom a szövegét is:

„Juhászlegény, szegény juhászlegény”, „Hortobágyi pusztán fúj a szél”, „Le-gégt a csiribiri hodály”, „Ezt a kerek erdőt járom én”, „A juhásznak jól megye dolga”. Ezek az általánosan ismert szöveggel lettek leírva, míg az alábbiak szá-momra ismeretlenek:

„A vőlegény a menyasszonyt most viszi az esküvőre
A menyasszony szép orcája hatvány piros róza
Illik raja, hajlik raja sej a vőlegény eszója.

Most gondold meg barna kislány
Hogy kivel kötötted meg életed fonalát
Se nem széna se nem zab, hogy a lónak adjuk
Se nem nyári piros alma, hogy kétele vágjuk.

Majd ha egyszer menyecske lesz abból a leányból
Kerek kontyot rakatunk a hajába
Kerek kontyát csinoságát nejd de sokan megnézik
Az új asszony boldogságát irgylják
Csongoródi kis barna suhogó rajta a selymesszoknya
Ezt a kislányt szeretem feleségül is veszem
az ősszel.

Befejezésül ideírom azt is, amit Murvai Sándor nekem pástzoremlé-keiről beszélt el, abban a sorrendben, ahogy elmondta:

A juhásznak annyi a dolga, hogy azt nem irigyelheti meg senki. Ó már 9 éves korában a birákak mellett volt, 1932-től egészen 1943-ig. Sok mindent ellesett a juhások tudományából, no meg a huncutságukból is. Mert erre is szükség volt, nemcsak a tudományra. Legtöbb baj a birka-betegségekkel volt. Amikor tavasszal „a légy felkel”, beköpte a vedlő, kisebesedett bőrű birka hasát meg a csokit, ahol az mindig nedves volt, az anyabirkának meg a csecsit. — Kreolinba mártott libatollal tisztították ki többször is a sebeket, míg rendbe nem jöttek. Az apró pondrós sebet a légy újra beköpte, de a tiszta, simára tisztított bőrt már nem bán-totta.

Szamarat is azért tartottak a juhások meg még a csikósok is, mert a szamar „leszedte, összeszedte” a takonykört meg a gümőkört. — A ker-geséget a kuttyák terjesztik. A kerge birka agyában a féreg kisujnyira is meghízott. Ahova bevette magát, csak tiszta víz maradt az agy helyén. Egy ilyen birkát egyszer megoperáltak. Lenyírták a szórét, óvatosan meg-lékelték, az agyburkot vattával kitöltölték, aztán a koponyacsontot víz-szahelyezték, a bőrt visszavarrták. Két hónapig legelt még a szerencsét-len jószág, nem is nagyon forgott, de csak le kellett vágni. Egyébként a

juhásznak a jó kés a kenyérkeresője, nem a kampója, pedig egy szép rézkampóért kétezer forintot is megadtak.

Van aztán a futóféreg. Ez egy nap alatt képes a nyáját ellepni. Befurakszik a birka gyapjába, onnan meg a bőrébe rágja be magát. Halali a zizegésüket, ahogy „dolgoznak”. Kreolin oldattal és tetociddal (?) gyógyították. Ez utóbbiban fűrésztötték is egy kádban 5–6 percig, hogy csak az orrluka volt kint a birkának belőle. Pontosabban: így kellett volna csinálni, de ezt nem nagyon tartották be, egyszerűen csak keresztülhúzták a birkát a kádon. Ezt rüh ellen csinálták évenként egyszer. — A herélést is maguk végezték. Volt aki a herezacskót vágta, ő inkább a hason keresztül csinálta a herék eltávolítását. A sebet judaporral szórták be. A herélt kos neve örü. Ezt hizlalva adták el a franciáknak. — A kosok ondoszáját 8–10 cm-en kivágják. Az ilyen kos üzedekés idején sokkal vesztebb. Ha ötszáz birka közé 6–8 ilyen kost beengedtek, ezek mint a veszetek mennek rá az üzedekő anyákra, csak győzzék a juhászok kiválogatni!

Ötszáz birkából, amikor kiűtött a sántaság köztük, 2–300 „térnyen ment”. Rézgálicot, timsót törtek össze, édes tejfellel, ultrazseptillel, jódal és étolajjal jól összekeverték, ezzel kenegették be. Két nap alatt meggyógyultak. A бүдös- meg a kankósnak nevezett sántaságnál a körme is leesik már a birkának. Ez a „sántózás”. Ez a legveszedelmesebb betegség, ilyenkor mind a négy lábára lesántul, nem is tud menni, nem tud legelni, ilyenkor eldöglik. Blága György balmazújvárosi juhász, aki nem volt származására nézve magyar, sirba vitte a sántózás gyógyításának a titkát még a fiának nem árulta el. Mindig bezárkózott a hodályba, úgy „dolgozott”. Ők a timsót gállicsal meg fáradt kocsikenőccsel keverték össze, ezt is eredményesen használták.

Másik betegség megint a lépene, amit az ember is elkaphat. A rüh „leveti a kabátot” a birkáról. Ennek a betegségnek a gyógyítását rühelésnek mondták. Arról vették észre, hogy rágja magát a jószág, mert viszkett neki.

A legtöbb gondozást a birka kívánja meg. Mindig nézni, figyelni kell. Van olyan, amelyik amikor a bárány kiesik belőle, megnézi, aztán ott hagyja. Az ilyen nem is vállalja el többet. Ezen úgy segítettek, hogy ha valamelyik kettőt ellet, de az egyik elhullott, azt lenyűzták, a bőrt ráhúzták az otthagytott báránnyra s így tették az anyja alá. Ilyenkor megnézte, megszagolta és szépen elvállalta. Azt már nem vette észre a részedett anyabirka, hogy az ilyen báránynak két farka volt, az egyik szopás közben ide-oda mozgott, a másik meg lógott... Egy hét múlva aztán nyugodtan le lehetett a nyüzött bőrt a báránnyról venni, ekkorára átvette a szagát.

Száz birka után 110–120 bárányt neveltek. Mikor május 1-től szeptember 1-ig a fejés időszaka volt, már éjjel elkezdtek fejni a birkákat. A birkát nem nehéz fejni. Jó erősen megmarkolták a csecsit, megnyomták, aztán már elég volt félkézzel tartani. Egy fejésre 2–5 dl tejet adott le egy.

Értelen kellett a levágáshoz, nyüzáshoz, bőrkikészítéshez is. Ő a báránynak nem a nyakát vágta el, hanem szíven szúrta inkább. A nyüzást a fejen kezdték, így nem kellett kés se, a fej után már kézzel fejtették le a bőrt, amin így vadhús sem maradt. Aztán a bőrt felakasztották s a káköval, ami egy fára erősített kaszaél darab volt, alaposan letisztították, hogy tényleg ne maradjon rajta semmi vadhús és semmi fagygy sem. Ezt a műveletet „biciklizve” végezték, közben liszttel, korpával le-ledörzsölték. Másnap már akár fel is lehetett venni. Végül szint úgy adtak

neki, hogy zöld dió levélvel barnára festették. A kisbárányt lábbal felakasztva nyűzták, így egyben lejött róla a bőr, amiért 2 pengőt kaptak. Birka- vagy bárányhúst persze nem lehetett ám mindig enni, ez egy kicsit drága lett volna, de nem azért volt juhász a juhász, hogy néha ezt is ki ne módolta volna. Pl. úgy lehetett, hogy a juhásznak a saját birkája mindig kettőt ellet, de a gazdáé bizony nem mindig... Ha elhangzott a jelszó, hogy „aki megistenelte az anyádat!”, akkor délre bárányhús került a bográcsba. Aztán volt nem egy meddő birka is, amelyik ne adj isten „nem fogott bárányt”, akármint is csinálták... Ezek „ugrottak ám nagyot”, kaptak kalapáccsal a fejükre egy nagyot, s „nyüzd meg ha megfütünk”. Hát csak így. Mert bizony másként leginkább csak paprikás-krumpli járta, lebbencs meg slambuc, vagy kesely leves, ha a lebbencsbe négy-öt birka tejét belekeverték. Főzni csak szalonnával s nem zsírral főztek. Reggelire többnyire csak tésztales volt, pirított vagy pirítatlan tésztaival... Este meg juhtej, esetleg sült szalonna járta leginkább, ki mit kívánt. Az meg iratlan törvény volt, de nem tudni miért, hogy a bojtárnak csak forrón volt szabad enni az ételt... A birkának legjobban kedvelték a szegyet meg a farktőjét, de pörköltnék meg a nyaka volt a legjobb. Ő is jól tud főzni, sütni, még kenyeret is, ha kell. Katonáéknál tisztiszakács volt.

A birkának egyébként még a ganeja is „aranyat ér”, így tartja a mondás. Tejéből gomolya, zsendice készül. A gomolyába régebben bizony, amikor nyitott vederbe fejték, bele-bele került a „juhagyó” is, ami persze a rendesebb juhász kilökött, sőt meg is szúrta a tejet, de olyan is volt, aki csak „letöltötte”. Az ilyenell előfordult, hogy a piaci ellenőr keresztbeszelte a gomolyáját, éppen „ott”... A zsendicét lehűtve itták. Ehhez az oltóból elég volt egy kis tégely, már ti. az elkészítéséhez. Ha valakivel ki akartak babrálni, csak egy cseppet kellett a zsendicéjébe tenni ebből az oltóból, s az azután nem győzte egy jó ideig a nadrágját tologatni...

A juhászok egy része állandó legelőn jár a birkákkal, de legtöbbje szert vándorolni, „útközben” legelteni. Az ilyenek meg fejnek is így. A szabolcsi juhászok az ő idejében bérleltek a Hortobágyon is legelőt, ott „megnyírtak”, és csak azután mentek haza.

Ennyit mondott el nekem 1977-ben Murvai Sándor, aki 1943 után, amikor abbahagyta a juhászságot, próbálkozott sok mindennel. Dolgozott üzemen is, velem is így ismerkedett össze, de általában állami gazdaságokhoz állt be, ahol birka is volt vagy más egyéb jószág. Amikor az én vállalatomnál éjjelirőködött, már nem laktak Újváros, hanem Mácson, onnan meg a Péterfia-dűlőbe mentek lakni s el is ment a vállalat-tól, azóta nem találkoztam vele, pedig biztosan sok érdekes dolgot tudott volna még mesélni. Azon mindenesetre nem csodálkoznék, ha megint lenne legalább néhány birkája s azok mindig kettőt ellenének...

Elhunyt Babics András

1984. szept. 12-én Pécsen, 79 éves korában elhunyt dr. Babics András történész, az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének ny. igazgatója. Babics András helytörténeti munkássága révén többször került kapcsolatba a Déli Múzeummal, a debreceni, Hajdú-Bihar megyei helytörténetirással. Emlékét megőrizzük!

GYÓNI GÉZÁRA EMLÉKEZÜNK

(1884—1917)

BECK ZOLTÁN

Hogyan sírversében megírta, véres harcok verték fel Gyóni Géza költői hírért. Nem mintha nem lett volna számottevő addig is a magyar irodalomban, különösen egyik-másik vidéki város irodalmi életében, mégis a világháború eseményeinek sodrásában kirobbanó erővel feltörő költészetete tette ismertté nevét nemcsak a fronton, nemcsak Magyarországon, de nyugodtan mondhatjuk: világszerte. Népszerűsége a „világháború Petőfije” megtisztelő rangot eredményezte számára. Ily módon eljutott arra a magaslatra, amelyre csak ritkán emel a közönség költőt. A közönség ítélete azonban nem lehet minden tekintetben mérvadó a hivatalos irodalmi körök és az irodalmi kritika értékelését illetően. Gyóni költészetét is többféleképpen értékelték. Rákosi Jenő és az általa képviselt irányzat *Ady és eszméi ellen* akarta kijátszani. Voltak, akik verseiből csupán a háború dicsőségét és dicséretét zengő költőt igyekeztek tudomásul venni és bemutatni a szélesebb körű közönségnek, figyelmen kívül hagyva a háború előtt és a háború poklában, majd a hadifogságban írt, békéért kiáltó és forradalmat köszöntő verseit. Nekünk arra kell törekednünk, hogy a költő egész életművét tekintve kritikusan kiválogassuk annak marandó értékeit, emberi és művészi szempontból egyaránt megértsük törekvéseit; költészetének haladó vonásait, harcának a jövőért tett erőfeszítéseit különválasszuk a háborús propaganda hazug, megtévesztő szövegeire és megmozdulásaira érzékenyen reagáló költő megnyilvánulásaitól, és besoroljuk a magyar irodalom történetének azon fejezeteihez, amelyekre bármikor méltán büszkéek lehetünk.

Élete nem volt hosszú. Életútja azonban igen változatos volt, és sorsa is költői sors. Kísérjük végig az életútját!

1884. június 25-én született a Pest megyei Gyón községben. Apja a község felkésze. A gyermekkor gondatlan éveit a szülői házban éli le. Ezt a gondatlanságot azonban beárnyékolja, hogy édesanyja elméje egyik gyermekének halála miatt elborul, és mint élő halott létezik csak a család számára. Tízéves korában *Szarvasra* kerül, hol nagybátyja, *Achim Adám* evangélikus főesperes gondjaira bízva végzi a gimnázium hat osztályát. A hetedik és nyolcadik osztályokat — nagybátyja halála miatt — már *Békéscsabán* járja. Költői tehetsége diákkorában kibontakozik. A diákok önképzőköreinek szellemi vezéralakja lesz, verseit közli az *Új Idők* és a *Képes Családi Lapok*. A szép eredménnyel befejezett középiskolai tanulmányok után *Pozsonyba* kerül, az evangélikus teológiai akadémiára. Itt jelenik meg első verseskötete is, „*Versek*” címmel. Ennek azonban nem tud örülni, mert közben amerikai párba áldozata lesz, és öngyilkossági kísérletet követ el. Szerencsére a kísérlet nem válik végzetessé, a felgyógyulás után azonban — az egyház rendelkezéseinek megfelelően — teológiai tanulmányait nem folytathatja. A hajdan bókos alázkodással templomok aijtáján zörgető, ígét és igazságot hirdetni akaró költő dacos

hangú versben, „*Az én papságom*” címűben csapja be maga mögött a templom ajtaját, és fordít háta az őt elűző szemforgató farizeushadnak.

A pozsonyi bizonytalanságból az atyai akarat hazaszóllítja szülőfalujába, ahol a jegyzői hivatalban dolgozik, közben pedig lapot szerkeszt *Alsódabas és Vidéke* címmel. Ez a lap azonban — provinciális jellegénél fogva — semmiképpen sem lehet alapja és segítője költészetete kibontakozásának. Gyónról átmenetileg Pestre kerül, ahol megjelenteti második verseskötetét, a „*Szomorú szemmel*” címűt. Közben megismerkedik *Nil-lal*, *Dapsi Gizella* írónővel, és az ő közvetítésével *Ady* közelébe jut, aki nagy hatással van rá. Esméit Gyóni a magáihoz közelinek érzi, de *Ady* költészetének modern kifejezőeszközei is rabul ejtik. Több versének szóalkotásán, képszerűségén láthatjuk ezt a hatást. Tisztelettel, becsüléssel és elismeri *Ady* nagyságát, és később, mikor fölcsap a körülöttük támasztott vita, keserűen írja a hadifogságból: „... Itt lefegyvereztek. S ha az irodalomban hasonlóan akartak velem, az igazán mellékragédiája csak az én magyar poétaságomnak.”

Életében nagy változatosságot, költészetében nagy fejlődést jelent, mikor a boszniai és hercegovinai annexió idején őt is mozgósítják.

1910-ben *Sopronba* kerül a *Soproni Naplóhoz*, majd a *Sopron* című lap szerkesztésével bízzák meg. *Soproni múzsájának*, *Murányi Jolán* írónőnek, a „minden asszonyok asszonyának” köszönhető Gyóni legkiegyensúlyozottabb, művészi szempontból is legjobb békebeli versekötete, az „*Élet szeretője*”. Nagy munkakedvvel dolgozik, míg újra be nem hívják alakulatához, mint pionír közkatona. Életének ez a fordulata; a nyugodt, kulturált, békés életről való távollétre kötelezettség nagyeréjű pacifista kitörésre ösztönzi. Ekkor írja híressé vált versét: „*Cézár, én nem megyek!*”

1913-ban *Szabadkára* kerül a *Bácskai Hírlaphoz*, hol segédszerkesztő, emellett pedig a *Színházi Újság* szerkesztője. *Szabadkához* fűzi az utolsó szerelem élménye és emléke is, hol *Ella* asszony szerelme a korábbi műzsákát feledtetni tudja, és a családi boldogság reményét táplálja a költőben később a hadifogságban is. Az 1914. augusztus 1-én háborúba induló költőnek ő lesz az „*Órangyala*”.

Az erős militarista propaganda hatása alatt Gyónit is hamis illúziók vezetik a háború első szakaszában. A háborúba vezénylő, megtévesztő frázisok hatására ő is úgy érzi, hogy Magyarország áll a világ eseményeinek központjában: „*Észak és Dél ránk fenekedett!*”

Egyenesen *Przemyslbe*, későbbi költői dicsőségének színhelyére vonul alakulatával. Itt robotol mint közkatona, a lengyel várost körülvevő erődítések és a katonai körvasút építésénél. Ebben az időszakban — harcok dúlásában alkotja azokat a verseit, melyek a híres „*Lengyel mezőkön, tábornúz mellett*” című kötetben rövid idő alatt tízezer példányban látnak napvilágot, és amelyek közt az idegen földről alkonyodó hazai tájra szálló, otthonért, családjáért, békés munkáért síró sóhajok mellett ott van a döbbenetes „tetemre hívó” költemény: „*Csak egy éjszaka-kára...*”

1914. október 4-én jelenik meg az ostromlott várban az első *Tábori Újság*. Gyóni fronton írt versei is ebben jelennek meg először. Ebben köszönheti majd tízezeredik kötetét is, mely versével egyúttal halhatatlanságot jósol munkásságának.

E korszakban keletkezik és jelenik meg a *Tábori Újságban* is, a kötetben is a céltalan, más érdekeiért folyó harcból kiábránduló, ekeseredett orosz katona szimbolikus képe is, az „*Alexis levele Alexandrához*” című versben:

„... Alexandra, bús feleségem,
Kit nem csókoltam réges-régen,
Mert elrabolt a cár parancsa. —
Figyelj szavamra, Alexandra:
A kis fiunkat, édes lelkem,
Csókolj meg holnap is helyettem.
De csókolj most forróbban kapja,
Mert holnap nem lesz néki apja.
Holnap már nem lesz, csak az anyja,
Mert rohannom kell új rohamra.
Igy rendelik, míg en sirt ások,
Ott bent a részeg kancsukások ...”

Az élet szeretetét, a hazavágyódást, a bizakodást fejezik ki a „Magyar katonák dala”, a „Vasárnap a sáncon” és az „Üzenet a kedvesnek” gyönyörű lírai sorai:

„Csak az búsít, ha itt halok meg, kedves,
Nem járhat sz majd ki virágos síromhoz.
Nem járhat sz majd ki szelid ősz este,
Mikor oly jó már temetőbe járni,
S a sír fűvét, mint a hajamat szoktad,
Gyengéd ujjakkal borzolja a szél ...”

A kezdeti sikeres hadmozdulatok, hosszú, véres küzdelem után 1915 februárjában a túlerővel szemben bekövetkezik a vár átadása. Új korzak következnek Gyóni Géza és sokezer társa életében: a hadifogság szomorú, végzetes időszak: a Kálvária.

Öccsével, Mihály főhadnaggal, akivel háromhónapos harc után, csodálatos véletlen folytán találkoztak össze az ostromlott várban testvéri ölelésre, együtt indulnak el, hogy Kijev, Kozlov, Alatyr után fogságuk utolsó állomására, Krasznójarszkba érkezzenek. Közben írja a „Levelek a Kálváriáról” híres, gyönyörű verseit, ajánlva

„Miaszonyunknak, magyar Máriáknak,
A kiknek szíve el nem fáradott
A reményességben és az imádságban,
S akikre szállnak fehér hóhullásban
Sibériából áldó sóhajok.”

A ciklus minden egyes verse saját kálváriájának egy-egy stációja is... A versek ott is, idehaza is megrendítő hatással voltak olvasóikra. A Krasznójarszkban írt verseiből áll össze a „Rabságban” című kötet. A fogság, a honvágy, a tehetetlenség minden keserve benne van ezekben a versekben, melyek egyúttal végleg háttérbe fordítanak a háborús politikának, és a „Rab vackokon”, az „Utolsó tánc” már lázadás a háború ellen, a forradalom köszöntése, melyben a „távoli bús nép keserű fia” biztató jelet lát az orosz forradalom eseményeiből saját sorsunk és népünk jövőjét illetően is:

„Zengjen a völgy és minden bús halom:
Forradalom,
Téged szomjaztunk eleitől fogva.”

E kibontakozóban levő forradalmiságot azonban megtöri, a szomorú rabságot még tragikusabbá teszi öccse halála. Mihály, aki találkozásuk óta a legjobb testvérként viselkedett, 1917. június 8-án elhunyt. Betegségének és halálának emlékét olyan szép versek őrzik, mint a „Testvérem ágya mellett”, az „Öröme van a pacsirtának”, a „Mihályt hazaviszem”.

Méltóságos Rákosi Jenő úrnak

magy. írástul

Harmadik ezer.

Gyóni Géza

LENGYEL MEZÖKÖN, TÁBORTÜZ MELLETT.

Versek

Írta:

Gyóni (Áchim) Géza.

pionir.

*Reménykedő magyaroknak
Küldöm át a légen.*

©

*Reménykedő magyarokkal
A jó Tótén legyjen!*

A cs. és. kir. várparancsnokság

jövahagyásával Przemysl, dec. 20.

a küzdő katonák karácsonyára.

Gyóni Géza

PRZEMYSŁ

1914.

== Minden jog fenntartva. ==

Nyomatott Knoller és Fia könyvnyomdájában Przemysl.

Egyedül maradt... És az anyai örökség napok alatt felőrölte roncsolt idegeit. Utolsó, töredékes versét már a kórház falára írja:

„Térjtek meg
És szeresetek...”

1917. június 25-én, születésnapján halt meg. *Juhász Gyula*, aki költői rokonának vallja Gyónit, így jellemezte: „1914 nyarán a háború költőjének indult el a lengyel mezőkre, s 1917 nyarán mint a nemzeti demokrácia és az emberi szolidaritás vértanúja esett el.”

„Szegény költő volt s még csak harminc éves...” —

Írta egyik versében, melyben halálának víziója jelent meg. Nem sokat tévedett. Féltben maradt életműve azonban mint torzó is nagy értéke a magyar irodalomnak, nagyobb méretekben tekintve pedig annak a harcnak, amelyet a költők világszerte folytattak és folytatnak az embertelenség ellen.

Amikor költészetéről, harcáról értéktárgyat akarunk mondani, az ő szavaihoz kell folyamodnunk, melyekkel meghatározza érzelmeit és hovatartozását:

„Hazai domb lesz vagy idegen árok,
Bús sírom füve amelynél kihajt,
Kopott fejtámon eimosodó írás
Bolygó vándornak ezt hirdesse majd:

Boldog, ki itt jársz, teérnyedtes is
Még szenvedett, ki lent nyugszik, a holt;
Véres harcok verték fel hírért,
De csak a béke katonája volt.”
(Sirvers)

* * *

Novemberi kiállítások közül...

2-án a békési Jantyik Mátyás Múzeumban megnyílt *Minya Mária* keramikusi kiállítása (Sass Ervin). Ugyanekkor a Kölcsey Ferenc Művelődési Központban bemutatták *Jurcsák László* grafikus kiállítását (Boda István). 3-án a Déri Múzeumban több intézmény, köztük a miskolci Herman Ottó Múzeum közreműködésével megnyitották a Csíszolt *Ékkövek* c. kiállítást (Szöör Gyula). 4-én nyílt meg a bajai Türr István Múzeum új állandó kiállítása: *Élet a Dunán* (Szilágyi Miklós). 15-én nyílt meg a debreceni Vasutas klubkönyvtárban *Lavotha Géza* faszobrász kiállítása (Nagy Benjamin és Kárpáti Gusztáv). 19-én a hajdúdorogi Gödör Demetres Művelődési Központban került sor *ifj. Fazekas István* és *Fazekas Ferenc* nádudvari fazekas népi iparművészek kiállításának megnyitására (Vajda Mária).

A MAGYAR PARASZTSZÖVETSÉGET IS BETILTOTTÁK NÉGY ÉVTIZEDDEL EZELEŐTT...

CSERESNYÉS FERENC

Egyéb szervezetekkel, pártokkal egyetemben a belügyminiszter 1944. március 29-i rendelete — a német megszállás következményeként — feloszlatta a Parasztszövetséget. Az utóbbi években ezen időszak örvendetésen vizsgálatra inspirálta és inspirálja a korszakkal foglalkozókat, a történészeketől a televízió szerkesztőségéig. Ez a figyelem kiterjedt a nem szorosan vett baloldali szervezeteken kívül a németellenes függetlenségi frontban nyilvánvalóan pozitív szerepet betöltő egyéb pártokra, szervezetre, sőt egyénekre is. Véleményünk szerint különösen fontos hely illetné meg e vizsgálatokban a legális — de a hatalomból nem részesült — ellenzéki középparaszti bázisú és vezetésű Parasztszövetséget. Nehezen érthető, hogy a német megszállással hasonló sorsra jutott szociáldemokrata párt és kisgazda párt történetével foglalkozó tanulmányok mellett nem szenteltek figyelmet e szervezetnek is. (Az utóbbi párt történetét feldolgozó monográfia másfél oldalon foglalkozik a Parasztszövetség világháború alatti tevékenységével annak ellenére, hogy e párt paraszti szárnyának volt a tömegszervezete.) Mert az említettekben következően bizony, hogy nem a koalíciós időszak hatalmi harciban játszott szerepe, illetve az utána ráarakódott leegyszerűsítő ítéletnek köszönhető „elfelejtése”. Adósságot kell törleszteniünk annál is inkább, mert enélkül a felszabadulást követő agrárpolitika — és a mezőgazdaság későbbi nehézségei is — nehezebben érthető.

Mit tudunk a Parasztszövetség első időszakbeli (1941. szept.—1944. márc.) működéséről? A 10 kötetes Magyarország története 8. kötetének idevonatkozó részeit szerint¹: a kisgazdapárt vezetők politikáját a „lábhoz tett fegyver” politikája jellemezte, pedig a Parasztszövetség éppen a Szovjetunió elleni magyar hadbalépést követően jött létre az FKGP, illetve személyesen Nagy Ferenc működésének eredményeképpen. A szervezet munkájában vezető szerepet játszó személyek és csoportok közül — népi írók, aranykalászos gazdaszakosztály, földmunkás és főiskolás szakosztály — a parasztság megnyerésének érdemét a nemzeti függetlenségi front számára, a Szabad Szó körül csoportosuló népi írók, illetve a földmunkás szakosztályban dolgozó kommunisták pozitív munkásságát ismeri el. A Parasztszövetség létrejöttét így, mint az említettek legális működését biztosító keretet tartja fontosnak, az említett egyéb tényezők szerepét háttérben hagyja.² Egyáltalán nem csökkentjük a földmunkás szakosztályban dolgozó kommunisták érdemeit a szervezet egészének aktíválásában, ha megállapítjuk, hogy a Parasztszövetségen belüli valós erőviszonyoknak az ilyen jellegű beállítása félreértésekre vezethet. Az egyensúly bizonyos helyreállításával nyerhet csak megfelelő helyet megítélésünkben a földmunkás szakosztály résztvevői kongresszusa is, amely kétség-telenül fontos és jelentős megmozdulás volt. Az 1944. február 13-án megtartott kongresszuson 7 megye mintegy 1500 küldöttje vett részt, köve-

telték a parasztság helyzetének javítását, és a háborúból való kiválást. Elfogadták a kommunista párt által beterjesztett programot, amely e célok elérése érdekében a demokratikus összefogást ajánlotta a társadalom széles rétegei között.³

Vida István a Független Kiszgadzapárt politikáját 1944–1947 közötti időszakban feldolgozó monográfiája a Parasztszövetség létrehozásában nem homályosítja el a birtokos paraszti mozgalom érdemét, s ennyiben nyilvánvalóan ellene mond a FKGP passzívításának. Nagy Ferencék célja a parasztság körében változó tiszteletnek „örvendő” kiszgadzapárt mellett egy olyan szervezet alakítása volt, amelyek vezetésükkel a parasztság valamennyi rétegét összefogja — a földmunkáságat is—, s átmenti a parasztság erőt a háború utáni időkre. Fontosnak tartja az említett szerző, hogy a Parasztszövetség reakciós vonásai ellenére jelentős öntudatosító hatást gyakorolt a parasztság tömegeire. (Mentesültek a föld-birtokosok ideológiai, politikai befolyásától.) Annak leszövegezése, hogy a vezetés csak paraszti kézben lehet, szakítást jelentett a korábbi dzsentri-középbirtokos irányítói hagyománnyal.⁴ Ez akkor is fontos, ha nem is jelentette egyben az uraloköz körökhöz fűződő kapcsolatok megszakítását. Vida is hangsúlyozza — éppen Pintér Istvánra hivatkozva — a szövetségnek a baloldali, kommunista tevékenység számára legalis lehetőségeket biztosító jellegét, amely lehetőséggel a középparaszti vezetés mellett is sokszor sikerrel éltek. Végül Nagy Ferencék 1943 őszi „kivonulását” a Parasztszövetség vezetéséből, alapvetően az FKGP belső taktikájának módosulásával magyarázza.⁵

Vida Istvánnak — a legutolsó megjegyzés kivételével — alapvetően helytálló megítélései a Parasztszövetség háború alatti tevékenységéről, az utóbbi években feltehetően bővültek, differenciálódtak. Legalábbis a Történelmi Szemle 1982/2. számában az ő jegyzeteivel megjelent visszaemlékezés erre enged következtetni. A szervezet munkájáról kétségelenül mind a mai napig e szakfolyóiratban megjelent sajátos nézőpontú Vörös Vince-cikk nyújtja a legalaposabb tájékoztatást.⁶ Ezzel együtt nem-hogy a közvélemény, de a „szakmán belül” sem változott lényegében a megítélés. A most megjelent „Szárszó 1943” című kötet sokat méltatott és tényleges érdemei mellett a Parasztszövetség vonatkozásában továbbra is Pintér István fentebb vázolt koncepcióját tükrözi. A „Kezdeményezések és erőfeszítések a haladó erők tömörítésére” című fejezetben, a „Parasztszövetség Földmunkás Szakosztálya” alcím alatt található az egyik kalászos szakosztálybeli vezető, Dancs József visszaemlékezése is. (Az más kérdés, hogy Dobi István szintén idézett Szabó-beli cikke, szárszói közhasznó-lása és Dancs József említett visszaemlékezése részletei a szövetség egészének munkájára, korabeli helyére, helyzetére és jelentőségére is fényt vetnek).⁷

Alkalmam volt beszélgetni a Parasztszövetségben Nagy Ferencék közvetlen munkatársaként dolgozó Vörös Vincével. (Nagy Ferenc és Kovács Béla földijé volt, maga is 20 holdon gazdálkodó középparaszti; ma is a Baranya megyei Bakonyán él.) A négy évtizeddel ezelőtti felosztás éppúgy ösztönözte a Parasztszövetség munkájára történő visszatéréshez, mint a fent említett problémák. Vörös Vince szemléletével együtt, amelyeket érthetően korabeli helyzete határoz meg ma is, a beszélgetés olyan eseményeket, miliőt hozott felszínre, amely minden megszépítési szándék nélkül tanulságos lehet a szélesebb közvélemény számára is. (Az idézett részlet a Baranya megyei Levéltárban készült magnetofonfelvétel tisztázott írásbeli változata. A közlés Vörös Vince hozzájárulásával történik.)

K.: Az arany- és ezüstkalászos gazdamozgalom vezetésében mikor és hogyan vetődött fel a Parasztszövetséghez való csatlakozás gondolata?

V.: Amikor Baranyában elindult a mozgalom — 1937-ben —, ebben kérésünkre segítséget nyújtott Nagy Ferenc és Kovács Béla is. A személyes kapcsolat tehát már korábban megteremtődött. Az 1939-es választások alkalmával Baranyában pártvillongások, politikai ellentétek merültek fel az aranykalászos vezetők körében is, így nem tudtuk megalkatni a Baranya vármegyei Aranykalászosok Egyesületét. Ekkor vetődött fel — az ország minden részéről érkezett kérések alapján —, hogy kiterjesztjük a szervezést országos viszonylatba.

Az országos megalkulást nagyon sokat küzdöttünk. Látogatást tetünk a Földmívelésügyi Minisztériumba (FM), ahol azt az ajánlatot adták, hogy forduljunk az Országos Mezőgazdasági Kamarához (OMK), mert a minisztérium a kamarát bízta meg a támogatásunkkal. Azonban Halács Agostonék — a kamara igazgatója — olyan alapszabálytervezetet dolgoztak ki, amely formálissá tette a gazdák részvételét a szövetség vezetésének munkájában. Az új elképzelések a parasztság megfigyelésére nem érvényesülhettek volna, ha a teljes irányítást az OMK és az FM kezébe jut. Ezért mi ennek elmulasztottuk.

Ekkor kerültem újra kapcsolatba Kovács Bélával és Nagy Ferencével. Kovács Béla a budapesti „Kis Pipa” vendéglőben adott egyszer találkózott 1941 nyarán, ahol éjfélbe nyúló megbeszélést folytattunk arról, hogy tudnánk együttműködni. Ugyanis Nagy Ferenc részéről felvetődött a Magyar Parasztszövetség megalkatásának a gondolata, amelyik nemcsak az arany- és ezüstkalászos gazdák szervezte volna meg, hanem a parasztság zömét általában, tehát minden paraszti réteget. A birtokos paraszti éppúgy, mint a munkás földmunkás.

K.: Nem vetődött fel Önben a kétség, egy szervezetbe lehet-e fogni ilyen széles paraszti rétegeket; tud-e majd ez a szervezet mindegyiknek elfogadható programot, segítséget adni?

V.: Valóban kényes probléma volt, hogy a birtokos paraszti, aki cselédet is tartott és a cselédember vagy a földmunkás parasztember hogyan tud majd a saját jogaiért küzdeni ugyanabban a szervezetben. Ez a kérdés azonban nagyon szerencsés módon úgy oldódott meg, hogy Dobi István és Illás Ferenc — akik szegényparaszti származásúak voltak és már részt vettek a szegényparasztság szervezésében — a Parasztszövetség országos titkárainak lettek megválasztva. És úgy egyeztünk meg, hogy a Parasztszövetség kebelében a birtokos parasztság mellett, a földmunkáságnak is szakosztályt alakítunk. Külön földmunkás vezetőséggel, amelyiknek joga van a Parasztszövetség országos vezetése elé terjesztetni a földmunkáságnak kívánalmait, és a Parasztszövetség vezetősége azokat mindenkor támogatni fogja.

Tehát tulajdonképpen nagyvonalakban a parasztság, a paraszti társadalomnak az érdekében egy volt a cél a földmunkásággal és a birtokos parasztsággal is, hogy a parasztszövetség valamiképpen kulturális és gazdasági téren segíteni érdekelni kell. Nagy Ferencéknek és Kovács Bélának, de nekünk is az volt a célunk, hogy földbirtokreform folyamán a földmunkásággal rétegeit is — amennyi föld jut Magyarországon — ki kell elégíteni. Tehát e téren paraszti birtokokat kell létrehozni. Az ott el nem helyezett földmunkásokokat pedig — akiknek nem jutott volna föld — a könnyűiparban kívántuk elhelyezni. Így lehetett a közös célokat megvalósítani.

Ebben az ügyben nagy viták folytak az akkori parasztirok, Veres Péter, Darvas József, Szabó Pál és a többiek között is. Ok is úgy látták, hogy a Parasztszövetség keretén belül lehet egy közös célt kialakítani, amelyik egyútté tartja az egész parasztságot. Részletelen pedig a földmunkáságnak is segíteni lehet sorsa jobbrafordulásában.

K.: 1941. március 19-én, mint köztudomású, a német hadsereg megszállta Magyarországot. Több más szervezettel egyetemben a Magyar Parasztszövetség működését is betiltották. Milyen eredményeket sikerült elérnie a szervezetnek addigi rövid 2,5 éves működése során?

V.: A Parasztszövetség 1941 szeptemberében alakult meg. Az első évet tulajdonképpen a szervezésre kellett fordítani. Az országos központnak szervezeteiket kellett létesítenie a parasztság körében. Ez ment is nagy sikerrel. A parasztság valahogy érezte, hogy ez a szövetség az ő érdekeit fogja képviselni. Az értelmiségiek tanácsait elfogadtuk ugyan, de a vezetőségben nem foglaltak helyet, csak parasztszavak. Még maga Darvas József a Kis Újság hasábjain írt róla egy cikket, hogy csodálatos módon még ilyen gyorsan paraszti szervezet nem fejlődött naggya Magyarországon, mint a Magyar Parasztszövetség. Tehát vidéken, a parasztság sorában nagy megelégedéssel fogadták. A második évben, az 1942-es esztendőben, illetve időszakban az aranykalászos mozgalom nem tudott önálló szövetséget alakítani. Kovács Bélával a „Kis Pipa” vendéglőben — mint mondtam — megbeszélést foly-

tattunk és abban állapodtunk meg, ha önállóan nem tudunk megalakulni, akkor a Parasztzövetség alapszabálya módosítandó ad arra, hogy ott aranykalász szakszervelet alakíthatunk. A Parasztzövetség megalakulásánál én meg mint megfigyelő vettem részt. De 1942-ben már láttam, hogy nem tudunk önállóan megalakulni. Akkor közölttem Nagy Ferencel és Kovács Bélával, hogy kár volna a kalászos tábori szellem ereszteni. Ez egy olyan értékes gazdárteleg, amelyik szaktudásánál és általános műveltségénél fogva is a legalkalmasabb arra, hogy a Parasztzövetség szervezését a kezébe vegye, elősegítse kulturális és gazdasági programjának a megvalósulását.

A Parasztzövetségben én vezettem a kulturális résznek a továbbvitelét, mert a népi irodák már régóta kapcsolatlanok voltak. Akkor merült fel bennünk az ötlet, hogy közművelődési tanfolyamokat kellene beindítani az ország minden részén. Az előadásanyagok megírására kitűnő szakembereket kérünk fel. Ezt sikerrel végre is hajtottuk úgy, hogy 1942 telén és 1943 korán tavaszán kb. 500 szervezetünk már magáévá tette ezt a gondolatot. Kiküldtük nekik az anyagot. (Előzőleg egy tanfolyam keretében előadókát képeztünk ki ennek az anyagnak az előadására.) Olyan sikerünk volt, hogy talán addig az országban ilyen szociális és gazdasági kérdésekre adott válaszoknak a gyűjteménye még nem jelent meg sehol sem, illetve nem tudták összegyűjteni.

A Parasztzövetség volt az első szervezet, amelyik a tanfolyamok lezajlása alkalmával feltett kérdésekre megkapta a válaszokat és azt igyekezett is feldolgozni. Egyik része ez volt a Parasztzövetség munkájának: a közművelődési tanfolyamok létrehozása és levezetése. A másik pedig az volt, hogy mi a kalászos szakszervelet, határijáratokat szerveztünk. Tehát ezen a címen indítottunk egy mozgalmat, amelyiknek a hátterében azonban nemcsak gazdasági megbeszélések voltak, hanem politikai célkitűzések is. A Parasztzövetségnek az is a célja volt, hogy a falvakban tért hódítani akaró nyilas-mozgalmak terjedését megakadályozzuk.

Ezenek a célnak az előreszerveztük meg ezeket az ún. határijáratokat. Ezek úgy folytak le, hogy Baranyában 60-70-100 paraszgzádat megszerveztünk és útközsegeket fedezve elvittük őket Békés vagy Sopron megyéig. Onnét ugyancsak hoztunk gazdákat Baranyába, és az ottani és az ottani gazdálkodás menetét megtekintettük. De ezeknek a lefolyása alkalmával közös beszélgetés során kialakult mindegyikben a vélemény, hogy itt a nyilas mozgalmaknak nem szabad helyt adni a parasztság körében, mert ez megbontaná soraikat. Tehát politikai háttere is volt ezeknek az ún. határijáratoknak. Ezt folytattuk is nagy sikerrel. Azután pedig még az volt a célunk, hogy kulturális téren azokat a könyveket juttassuk el a parasztság soraiba, amelyek a legjobban foglalkoznak a parasztság történetével, a parasztság dolgaival. Egy bizottságot hoztunk létre, amelyikben részt vett Veres Péter, Szabó Pál és Püski Sándor, a népi irodák könyvkiadója. Összeváltattunk három ezer olyan kötetet, amelyeket úgy gondoltuk, hogy kezdeti időszakban a parasztság művelését leginkább tudják szolgálni, öntudatra való nevelését elősegíteni.

69 vándorkönyvtárat hoztunk létre — 50-50 kötettel —, amelyek 2-3 hónapig voltak egy-egy szervezetünkél, s onnét továbbítottuk a következő igénylőnek. Ez is végigjárta tehát az országnak minden részét. A másik nagy dolog amit létrehoztunk a földmunkásszakszerveletnek a megalakítása volt. Dobi Istvánék már az 1942-es időszak elején létre akarták hozni, de én azt mondtam Dobi Istvánnak, hogy egyúttal mintának az aranykalászos mozgalmat. Ez már 5 év óta működött, tehát mindenütt megvoltak a tagjai és a szervezetei. Először a szervező újtáink során keressük meg azokat a földmunkásokat, akik átlagon felültek értelemben, és hajlandók arra, hogy vállalják a földmunkásság sorsának az intézését, majd pedig a szervezeteinek a megalakítását is, amelyik nem volt veszélytelen, mert annak idején a földmunkásság soraiban a kormányzat és a belügyminisztérium kommunista irányzatot vélt felfedezni, és az ilyen szervezkedéseket nem látta szívesen. Ezért csak úgy lakásokon kerestük fel az illető földmunkásokat mindegyiket, községben — ahol ilyenek előfordultak —, és ott beszéltek meg velük tervüket, ők pedig hát titokban egyelőre, szervezetet alakítottak falujukban.

1943 májusában jutottunk el odáig, hogy kitűzhetjük feladatunként a földmunkásszakszervelet megalakítását. Az ország minden részéről kb. 150-200 földmunkás vezetőt hívtunk meg Budapestre, akik nagy lelkesedéssel meg is alakították a földmunkásszakszerveletet. Előnkül Dobi Istvánt választották meg; intézőbizottságot is alakítottak, s ebbe Kovács Imre író is beválasztották a Szabad Szó szerkesztősége részéről. Úgy határoztunk, hogy a hivatalos lapja a földmunkásmozgalmunk a Szabad Szó lenne. A Parasztzövetségnek pedig inkább napilap feléltünk meg, hogy a falvakba könnyebben, gyorsabban eljusson, ezért állapodtunk meg a Kis Újság szerkesztőségével.

K.: Gazdasági, anyagi értelemben milyen segítséget tudott nyújtani a Parasztzövetség a kisparasztnak, a középparasztnak, illetve 1943-tól a földmunkásnak?

V.: Anyagi értelemben nem túl sokat, inkább jogi tanácsal láttuk el a földmunkásokat. A Parasztzövetségnek volt ügyvéd jogi tanácsadója, amely a serelemekkel hozzáfördülőket panaszait ügyezte a megfelelő fórumokon elintézni. De ezen túlmenően is szövetkezeti létesítményeket hoztunk létre, hogy a termelést és az értékesítést a Parasztzövetség keretén belül szervezzük meg. Ezt különösen a Tiszántúlon folytattuk nagy sikerrel. Békésben a vidéki parasztagarát már a Parasztzövetség szövetkezeten keresztül tudták értékesíteni a terményeiket. Ezzel ki tudták zárni a közvetítő kereskedőket és a beszerzőket is — növényvédelmi szereket, vetőmagvakat és egyéb dolgokat — a Parasztzövetség keretén belül tudták juttatni. Inkább eszmel értéke volt nagy a Parasztzövetség munkájának, mert az egész parasztság felügyelt a működésére. Így irányítani tudtuk háború- és nyilas-ellenes propagandában a parasztszervezeteinket, s ezt a kormányzat is örvendetesen vette tudomásul. A másik ami jelentős megmozdulás volt, a parasztszermazású fősoklat halgatókkal való szoros kapcsolat kiépítése volt. A Győrffy-kollégistákkal — Horváth Lajossal, Kardos Lászlóval — megbeszéltem, hogy ajánlatos volna, ha ők is mélyebben, komolyabban kapcsolódna be a Parasztzövetség munkájába, s hogy ők is alakítsanak a szövetség keretén belül szakszerveletet. 1943 őszén el is kezdte működését a fősoklat szakszervelet. Fő célja egyelőre az lett volna, hogy ezek a tanult fiatal parasztszervelet megírta volna a parasztság ösztöne, igaz történetét. Másrészt pedig, hogy a paraszti sorsból kikérülő értelmiség emberek ne szakadjanak el a paraszttól. Nem amiben tudnak — kulturális téren — tanácsokkal segítsenek, szoros kapcsolatokat tartsanak fenn a paraszti rétegekkel, a paraszti néppel. Ez egy nagyon szép munka lett volna.

Sajnos 1943 őszén a parlamentben erős támadást intéztek a Parasztzövetség ellen, azon a címen, hogy ottan kommunista irányzatú, baloldali munkák folytak. Ez részben igaz volt, mert az illegális kommunista pártnak a roplapját — a Béképart roplapját — a Parasztzövetség keretén keresztül terjesztették, mert annak idején mi egyetértettünk az illegális kommunista párt vezetőivel abban, hogy meg kell változtatni a nagyrégi földbirtokpolitikai rendszert, és a pénzügyi nyomást, ami a parasztságra a bankok részéről nehezedett. Ebben egyet tudtunk érteni, és terjesztettük roplapjait. De az nem volt igaz, hogy teljesen kommunista irányzatú szervezeté vált volna a Parasztzövetség, mert a Parasztzövetség mindig a magántulajdon elvén állt, és a paraszti kisbirtokoknak a fejlesztését kívánta elősegíteni. No de a parlamentben éles támadás indult a Parasztzövetség és annak vezetője Nagy Ferenc ellen, aki az 1943 novemberi nagyválasztmányi ülésen a nyilas támadások kivédésében kénytelen volt lemondani. A vezetést helyettesítették, a kormányparti Pataky Lászlónak adta át. Az iránymondó ez nem okozott változást, mert az új vezetést mindenben egyetértett Nagy Ferencel, a Parasztzövetség elkövetésével. Tulajdonképpen ezután sem Pataky, hanem a régi belső garda, Kovács Béla, én, Dobi István és Illás Ferenc irányítottuk továbbra is a Parasztzövetséget.

Sajnos nem tudtuk a munkát folytatni, mert 1944 februárjában engem, Dobi Istvánt behívtak katonának, csak Kovács Béla maradt otthon. Március 19-én a németek megszállták Magyarországot és a Parasztzövetséget, mint nem kívánatos baloldali szervezetet feloszlatták, illetve feloszlatták a belügyminiszterrel. Nagy Ferenc bűdosni kényszerült, mert a letartóztatás fenyegette. Ezzel szűnt meg a szövetség munkája.

(A beszélgetésben említett személyek rövid életrajza a Történelmi Szemle említett számának jegyzeteiben található — Vida István összeállításában.)

A felszabadulás után a Parasztzövetség munkája 1945 júniusban júliusban indult meg ismét. A jóval nagyobb lehetőségek között egyrészt a parasztság soraiban korábban is végzett kulturális munkát szándékoztak folytatni a szövetség vezetői, paraszti származású értelmiségi réteg kialakításával, másrészt pedig az egész parasztság érdekvédelmi szervé ügyeket tenni a szervezetet. (Hasonló politikai és érdekvédelmi jogokkal, mint amilyenekkel a munkásszervezetek rendelkeztek.) Csakhogy a tömegszervezet ilyen mértékű előretörése — tekintve, hogy a zömében

ÚJVÁROSI SZÜCS JÁNOS KURUC EZERES-KAPITÁNY

VARGA ANTAL

akkor még agrárnépességű ország parasztlakosságának egyetlen képviselője lett volna — a koalíción belül a hatalom megszerzéséért folytatott küzdelemben a kisgazdapártnak a kezébe hatalmas ütőkártyát adott volna. Ezért az MKP megállította alapszervezeti tagságának a Parasztszövetségben való részvételt, illetve az együttműködést a KGP-val. Nem volt ilyen magától értetődő azonban az NPP válasza az említett kihívásra. (Azonos bázisuk folytán voltak közös érdekeik.) Kovács Imre, sőt maga Veres Péter a módosabb parasztság esetleges megnyerése érdekében kacérkodott a kisgazdapárti centrum vezetése alatt álló Parasztszövetségbe való „behatolás” gondolatával. Figyelmeztetők voltak azonban pl. a baranyai jelenségek, ahol éppen fordítva, a KGP vonta befolyása alá az NPP szervezeteit, a Parasztszövetségen keresztül. Így bár az NPP vidéki tagsága köréből sokan igényelték a kisgazdákkal való együttműködést a szövetség keretében, a parasztpárt politikai bizottsága rendre visszautasította az ilyen javaslatokat. Még 1946 tavaszán is folytat tárgyalások az együttműködésről, amelyek — a KGP-nak céljai elérése érdekében — hovatöbb sorsdöntővé váltak.

Az augusztusi érdekképviseleti viták és a szeptemberi országos parasztnapok tömegdemonstrációja alatt és után, illetve részben ennek hatására az MKP megkezdte az ÚFOSZ (Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége) országos hálózatának a kiépítését. (Iliás Ferenc, az MKP agrárszakértőjének véleménye szerint: szükség van az ÚFOSZ-ra, hogy a parasztság ezen nagy rétege — ti. az újbirtokosok — Cs. F. — ne kerüljön a Parasztszövetség befolyása alá.) Döntő befolyást igyekeztek elérni — sikerrel — az új szervezetekben. A köztársaságellenes összeesküvés felfedése azután nemcsak a KGP-t tizedelte meg, hanem „lefejezték” vele a Parasztszövetséget is. (1947 eleje.) A szervezett háború utáni történetére vonatkozóan jól használható Balogh Sándor alos munkája: a „Parlamentari és pártharcok Magyarországon 1945—1947” című könyve, továbbá Vida István említett monográfiája.⁸ A Parasztszövetség sorsa ezek után is szorosan kapcsolódott a meggyengített kisgazdapárt történetéhez.

1948 szeptember elején mondta ki a Parasztszövetség elnöki tanácsa — Dobi István elnökletével — a szövetség feloszlását. Az indokolás szerint a szövetség a felszabadulás után, különösen az országos központ, a demokrácia ellenségeinek „fedőszervévé” vált, az érdekképviseleti vita során olyan terv mellé állt, amely a nagyzadók érdekeit képviseli; munkásellenes parasztszervezetre törekedett, „eszközévé váltak a reakciónak”. A vezetőség felszólította a tagságot: lépjenek be a létező érdekvédelmi szervezetekbe.⁹ Az érdeklődők — a vezetők kivételével — politikai felülvizsgálat után tagjai lehettek az ÚFOSZ-nak, illetve a FÉKOSZ-nak.

Úgy vélem azonban, hogy a Parasztszövetség tevékenységének pozitív vonásai kellően indokolják a megemlékezést.

JEGYZETEK

1. Magyarország története 1918—1919; 1919—1945. Akadémiai K. Bp. 1976.
2. U. o. 1060. p., 1064. p., 1124. p.
3. U. o.
4. Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája 1944—1947. Akadémiai K. Bp. 1976. 16—17. p.
5. U. o.
6. Vörös Vince: A Magyar Parasztszövetség 1941—1944-ben. Tört.-i Szle 1982./2. sz. 245—275. p.
7. Szárszó 1943. Kossuth K. Bp. 1983.
8. Balogh Sándor: Parlamentari és pártharcok Magyarországon 1945—1947. Kossuth K. Bp. 1975. és Vida I. I. m.
9. Független Nép!ap 1943. szeptember 10.

Balmazújvároson született 1650 táján, tősgyökeres újvárosi jobbgy-családból. Szinte gyermek volt még, amikor végvári katonának állott, ahol kiváló katonai erényei következtében hamarosan hadnagyi rangra emelkedett. Németerellenessége miatt már 1670-ben gyanússá vált a bécsi kormány előtt.

1672-ben Spankau báró, a felvidéki főkapitány már tavaly folyamán — a magyarok felkelésétől tartva — Kassára magához hívatta a felső vármegyék alispánjait, hogy közösen szervezzék meg a magyar nemességgel a védelmet. A vármegyék 1000 lovat szavaztak meg erre a célra, de gyülekezésüket féltében betiltotta, sőt már a zsoldban levő végvári katonákból is sokat elbocsátott. Köztük Szücs János hadnagyt is.

A szélnek eresztett katonaság a Partiumban és Észak-Erdélyben megühdözött bujdosókhoz igyekezett, hogy ott csatlakozzék a haza szabadságának visszaszerzésére.

1672 nyarán a bujdosók egy része Kende Gábor vezetésével ki is jött Erdélyből és megindította a felkelést, s Debrecenbe vonult, ahol Szücs János hadnagyt több társával csatlakozott hozzájuk. A bujdosóknak ez a lépése megijesztette Spankaut, s ezért 800 német és 300 magyar lovasával ellenük indult. Mikor azonban értesült, hogy a hajdúk egy része is a felkelők oldalára állt, visszavonult Kassa felé. A felkelők a nyomukban voltak.

1672. szept. 14-én Enyickénél sikerült részben megverni a császáriakat, de a felkelők egy része meghátrált, s kezdett megfordulni a csata sorsa. Ekkor jelent meg a csatáratlan Szücs János 2000 főnyi csapatával, s megfordította a csata sorsát. Fényes győzelmet arattak Spankau felett, s maga Spankau is csak nehezen menekült be Kassára.

Később a györkei csatát a hajdúk árulása folytán a felkelők elvesztették, s menekülni kényszerültek Miskolcra, Szikszóra és Debrecenbe. Egy csoportjuk Szuhay Mátyás és Szücs János vezetésével nem vesztette el a fejét, Onod irányába menekült, s őket Esterházy csapata vette üldözöbe. Az Onod felé menekülők értesülve arról, hogy az üldözők a Tisza mellett szálltak meg éjszakai pihenőre, visszafordultak, s az éj leple alatt rajta ütöttek az üldözőkön, s azok közül sokat levágtak, maga Esterházy is megsebesült, és csak azért tudtak megmenekülni, mert Cobb generális-tól megfelelő segítséget kaptak.

Ettől kezdve a felkelők apróbb portyázásokkal tartották fenn magukat, s a zsoldjukhoz szükséges pénzt úgy szerezték, hogy egyes császárhű magyar főurakat elfogtak, és csak nagy váltságdíj kifizetése ellenében engedtek szabadon. Ilyen célból fogott el Szücs János és Majos János két gazdag főurat: Perényi Gábert és Jánost Nagyszöllősen, és nagy váltságdíj lefizetése után engedték őket szabadon.

1677-ben került személyes kapcsolatba Szücs János Thököly Imrével,

aki az Ermelléken és Sárreuten bujdosó felkelők összegyűjtésével bízta meg. Ekkor már ezredes lehetett, mert több "zászló" (század) felett rendelkezett. Thököly nagyrabecsülte Szűcs Jánost, aki szűkebb haditanácsának is tagja volt. Ott volt azon a haditanácson is, amelyet Thököly azért tartott, hogy megvitassák, milyen választ adjanak a császár békejavaslatára. Egy névtelen énekszerző verse szedte ezt a tanácskozást, amelyben a Szűcs János véleménye ez volt:

*„Már tíz esztendeje harcolunk hazánkért,
Hamisan lecsepült régi szabadságért,
Ugy tekintünk mostan dolgának azért,
Kárt, csúfot ne nyerjünk színes ajánlásért.*

*Lássuk, miként térül hazánk szabadsága,
Miként dobolhat ki az német tábora,
Ugy mehetünk mi is rendezebben haza,
Igy vérontásunknak ott látjuk majd hasznát.*

*De eddig valaki szót télesen felőle,
Hogy az mi táborunk az nélkül mejtérne,
Magunk-magunk közül ki-ki megkövezzé,
Tuójuk egymás között, kinek mit tart hité.*

(Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. II. rész. Bp., 1952. 889. old.)

Ebből kitűnik, hogy Szűcs János a békeajánlat elutasításának és a szabadságharc tovább folytatásának volt a híve. Ez lett a tanácskozás határozata is, és tovább folyt a harc, az ország a Garam folyóig Thököly és kurucai kezére került.

Mikor 1685-ben a török elfogatta a vele szövetséges Thökölyt és vasra verve Belgrádba vitette, Szűcs János és sok kuruc tiszt csapatával a török ellen fordult, és jelentkezett az ország töröktől megszálott részének a felszabadítására, s ott a rangjukat és csapategységeiket megtartva harcolt a felszabadításig. *Budavára visszafoglalásánál Petneházy Dáviddal elsőik közt vett részt Szűcs János az ostromban.*

A felszabadító harcok végén a volt felkelők nagyobb részét, köztük Szűcs Jánost is ismét elbocsátották a császári parancsnokok a szolgálattól. Szűcs János szülőfalujába, Balmazújvárosra tért haza, s ott élt polgárként 1703-ig.

Mikor 1703-ban értesült, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem átlépte a magyar határt, s a szabadságharc élére állt, Szűcs János több társával a Beszkidek alá ment, s ott csatlakozott a szabadságharchoz. Itt a fejedelem Szűcs Jánost, mint lovas ezeres-kapitányt egy ezred élére állította, s attól kezdve nagyra becsülte a vén kapitányt, mind ő, mind Bercsényi, mind Károlyi Sándor főgenerális „Szűcs János apám”-nak nevezték levezéseikben.

A fejedelem már 1703-ban azzal a feladattal bízta meg, hogy ezredével, a Diószeg környékén szervezett csapatával akadályozza meg az aradi várban levő, császári zsoldban álló rácok egyesülését a váradi várban levő császáriakkal. Ez sikerült is, amit egy akkori ismeretlen nevű énekszerző a „Magyarország, Erdély, hallj új hírt!” c. dalában leírta:

*„Nem akart kijönni Váradról,
A deszpotot vérti Aradról,
Reménysege de helyános,
Mert közel jár ott Szűcs János,
Megokrándt, hogy lest hányt.”*

Szűcs János kurucával ugyanis lesvetésekkel, a császáriakon való rajtaütésekkel akadályozták, hogy az aradi várban levő Popovics Teke-lija rácai és La Porta váradi főkapitány császári csapatai egyesüljenek és a fejedelem kurucai ellen forduljanak. A versszerző egy későbbi verszakában ezt írja:

*„Halled-é Bercsényi mit csinál?
Ócskay, Szűcs János, Orosz Pál?
A porciót kardáal róják,
Magazinum búzát szórják
Buskákkaal, szolgákkaal.”*

(Szöveggyűjt. II. rész. 1059—1061. old.)

A bihari felkelés lehetővé tette a fejedelemnek a további hadműveletek folytatását. 1703. júl. 3-án már Debrecen környékén jártak, de mögöttük volt császári kézen Somlyó vára. A fejedelem Szűcs Jánost küldte Somlyó elfoglalására. A várat Glöckelsperg császári kapitány védte, aki pár órával Szűcs Jánosék érkezése előtt lovasaival Szatmárra menekült és csak 100 főnyi őrséget hagyott hátra. Szűcs ezredes Glöckelsperget a szatmári várig üldözte, seregének egy kisebb része elfoglalta Somlyó várát.

Mig Szatmár várának ostroma tartott, a kurucok három ezredé Szűcs János vezetésével Bélfenyérnél, a Fekete Körös mellett szétverte az aradi rácok 1200 főnyi csapatát és néhány száz németet. — 1703. szept. 21-én Szűcs János, Deák Ferenc és Borbély Balázs ezredjei elfoglalták Szolnok várát, sőt a vár visszafoglalására érkezett Kyba rác kapitányt 3000 emberrel is megverték. Rákóczi fejedelem mindhármójukat írásbeli dicséretben részesítette. (Rákóczi hadserege 1703—11. Bp., 1976. 28—29. old.)

1705 nyarán Szűcs János azt a feladatot kapta Bercsényitől, hogy vonuljon a Tisza—Duna közé, és akadályozza meg, hogy a déli részéről a rácok meghiúsítsák a dunántúli hadműveleteket. Az ő feladata volt Cegléd, Nagykörös és Halas városok lakóinak a kuruc seregbe szervezése, s a városok kiürítése a rácok elől. Ezek a városok nem bontottak zászlót. Közben Károlyi generális új parancsot ad: „Szűcs János apámat hat napi kenyérral Szeged alá, a Maros és Tisza közé elbocsátám.” Pár nap múlva viszont azt írja: „Szűcs Jánosék Csanád alatt egynéhány rácot levágván, csak visszatértek igen meghajtott lovakkal”; Itt alighanem vérése érte a vén ezeres-kapitányt.

1705. okt. 20-án a debreceni városi jegyzőkönyv az ő nevét és ezredét is felsorolja a Debrecenbe érkezett kurucok közt, akik elég nagy pusztítást végeztek a városban, amelyknél a másnap érkező labanc katonák kártétele volt csak nagyobb.

1706. szept. 19-én azt jelentette Bercsényi a fejedelemnek, hogy Füzesabonyhoz közeledtében, a nagy esőben összetalálkozott „Szűcs János apám” ezerevel és Budai Istvánnal. „... mindenik csak papát kér, mint a síró gyermek”, mert éheznek és csak a kenyér megszerzése után folytathatták a labancok üldözését.

A fejedelemnek sok gondja volt a Tiszántúlon garázdálkodó Rabutin rácaival, akik sok mezővárost, köztük Balmazújvárost is elpusztították. Ez idő alatt a vén Szűcs János ezredével állandó mozgásban volt. 1706 májusában és júniusában Erdélyben, a Torockó vidékén, a Maros mellett, Torda, Enyed és Kocsárd között tartózkodott több más ezreddel, hogy megakadályozzák a németek és rácok egyesülését ezen a tájon, ami által biztosították Rákóczi erdélyi fejedelemmé választását. (Századok, 1957. 197. old.)

MINKO BANKOVSZKI ESZTERGÁLT FAMUNKÁINAK KIÁLLÍTÁSA A KARACS FERENC MÚZEUMBAN

GANKO CANOV
(Trojan)

Ezek a harcok és az 1707. évi hadműveletek elfárasztották a vén ezredet és felmentését kérte a fejedelemtől, aki megígérte: „*Bizonyos legyen benne, hogy tisztességesen accomodálom*” (kényelmének megfelelően járok el.) (Károlyi O. V. köt. 654. old.)

Úgy látszik, hogy visszakiváncsolt a hadseregbe, mert 1707-ben és 1708-ban bizonyos önkéntesek (volontér csapatok) élire állították a Tisza—Duna közén. Az 1708—9. évi kemény tél végleg megtörhette a vén katonát, mert a volt ezredét 1710-ben már más vezeti, s ezred nevéntől azt jegyzik meg, hogy előzőleg a Szűcs János ezrede volt.

1710-ben már Balmazújvároson él. 1720-ban a libertinusok közt olvashatjuk a nevét. 1724-ben feljegyzik a mezőváros jegyzőkönyvében: (Tekintetes és Nagyságos Szűcs kapitány Úrtól felvett Tizenkét Száz Forintokat, mint kölcsönt, visszafizették.) (HBML. V. 607/a. sz.)

1743-ban halhatott meg, s felkelték az összeírásban „Néhai Szűcs János telke”-ként jegyzik fel, 1752-ben a kincstári összeírásban ezt jegyzik be: „Néhai Szűcs János Kapitány telke, melyen most Mészáros András, a mezőváros nótáriusa lakik.” (OL. Kam. Lt. U et C. 106/41., Szabolcs.)

Méltó, hogy megőrizzük ennek a lelkes hazafinak az emlékét.

Néhány szeptemberi—októberi kiállításról...

1984. szept. 2-án a debreceni kiállítócsarnokban (Kossuth u. 1.) nyílt meg *Szilágyi Imre grafikus kiállítása* (Lukovics András). 14-én a Karacs Ferenc Múzeumban nyílt meg *Újvárosi Imre népi iparművész, bőrművész kiállítása* (Dankó Imre). 18-án a Magyar Nemzeti Galériában nyílt meg *A bolgár kispasztika évezredei* c. kiállítás (Szabó Miklós). 19-én a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumban nyílt meg *Simó Lajos (1911—1945) emlékkiállítás* (Kaposvári Gyula). 21-én a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban megnyílt *A felszabadulástól a demokratikus újjászületésig (Békés megye 1944—1948)* c. felszabadulási emlékkiállítás (Várai Mihályné). 30-án a TIT Csokonai klubjában nyílt meg *H. Csongrády Márta Virágfotók* c. kiállítás (Ujváry Zoltán). Ugyancsak 30-án a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeumban nyílt meg a *Szövés-fonás Kiskunfélegyházán* c. nagyszabású kiállítás.

Okt. 1-én a Bihari Múzeumban új állandó kiállítás nyílt *Szülőföldem, Biharország* címmel (Selmeczi László). 4-én a Túrkevei Múzeumban nyílt meg *Élet az ecsegi pusztan* c. kiállítás (Rakonczay Zoltán). Ugyancsak 4-én a Csokonai klubban nyílt meg a *40 év — 40 alkotás* c. képzőművészeti kiállítás, a Déri Múzeum anyagából (Nagy János). 11-én a Kiss Pál Múzeumban *A szolnoki művésztelep mesterei* c. kiállítás (Tálas László). 16-án a Budapesti Művészbartók Egyesülete megnyitotta *Hubay Miklós festőművész kiállítását* (Szalma Ferenc). 19-én a Déri Múzeumban megnyílt az *Amiről a föld mesél* c. régészeti kiállítás (Gazda László). 25-én Pécsen a dél-dunántúli népművészeti hét keretében megnyílt *A magyararkafai néprajzi műhely* c. kiállítás (Benkő Éva). 25-én a mátyásfalvi Szatmári Múzeumban megnyílt *Kútölggyi Mihály: Szatmári és beregi fajaragások* c. fotó- és könyvkiállítás (Gyűrő Imre, Sipos Beáta, Szalavári Anna, Gaál András).

Minko Bankovszki 1924-ben született Beli Oszam faluban. Ősi hegyi-lakó család ivadéka. Ma Trojanban él és dolgozik, elismert népművész. Alkotásait méltán kíséri nagy figyelem, és fogadják kiállításra a hazai és a külföldi múzeumok, népművészeti kiállítóhelyek.

A festett cserépedények után a tengeren túl is ismert trojáni mesterek között van már egy olyan is, aki fatárgyaival vált híressé. Minko Bankovszki alkotásai nemcsak a szemet izgék meg, de magát a nézőt is mélyen megrázzák, az ősi erdei világ, a fa cinkosává teszük. Nem véletlenül „szakosodott” fajaragásra és esztergálásra — apja, nagypaja életük végéig hűek maradtak favágó fejszéjükhöz. A festetlen fa őrzi leghívebben az erdő lelkét. Öserejét, örökkévalóságát.

A mester tiszteli ezt az ősvilágot, ismeri lelkét, megérti jellemét. Azal a meggyőződéssel fogja meg a vésőt, hogy nem alkotnia, teremtenie, csupán csak feltárnia, kibontania kell azt, amit a természet az anyagba rejtett. És ő kiszabadítja azokat az esztétikai értékeket, melyek a fa testében, húsában, szerkezetében, rajzolataiban, színében és melegségében bújtak el. Ezért nincs is szüksége arra, hogy „dísztse”, vájja, dekorálja, kiégesse a fát. Nem kínozza idegen módszerekkel, „kendőzéssel”, hiszen ezeket bármilyen sikeresen is alkalmazná a tárgyakon, mégis idegenek maradnának. A „motívumokat” maga a fa kínálta ki a környezetével — az árnyékkal és a nappal, a szárazsággal és az esővel, a talajjal és a sziklálkkal vívott kegyetlen, vége érhetetlen harcban...

A Beli Oszam faluban felnövő Bankovszki kiskorától kezdve szemlélője volt ennek a küzdelemnek, megértette azt eszével és szívével is. Ezért nem szereti az „egyeses” fákat, „unja” őket. Nem a szálfat, hanem a rönköt, a gyökeret kedveli, mert ezek őrzik a „csetepaték” nyomait, a fa gyökérezetéből a fa egész sorsa kiolvasható.

A mester az égvyrűk és a színek, a strukturális sajátosságok bámulatba ejtő, nyugtalan „játékát” hozza napvilágra, mely alkotásait utánozhatatlan művészi megnyilvánulássá, képpé változtatja, olyan képekké, melyekben polifonikusan zeng a fa lelke.

Egy másik, nem kevésbé fontos jegy, amely a mester alkotó művészetét jellemezi az, hogy tárgyait szoborként álmódja meg és készíti el, melyekben a szépség a vonalak egyszerűségéből és tisztaságából, a fa utánozhatatlanságából ered. Ez különösen szembetűnő azoknál a tárgyaknál, melyeket régen kivágottnak diófák évekig földben „érlelődött” tönkjéből készíti. A mahagóni színű fából a formák megismételhetetlen teljességükben, sziluettzerű befejezettségükben, arányosan bontakoznak ki.

Ez a sajátosság művészet más kívánalmaknak — a hagyomány és a korszerűség követelményeinek is eleget tesz. A mester nem követi vakon a hagyományos formákat, nemcsak fedőket, tányérokat, tálakat, kulacsokat, sőtartókat, sulykolófákat készíti. Nem „ragad le” az etnográfia ki-

taposott útjain, a régi formák tisztaságából tanulva továbbfejlesztí azokat, maivá teszi őket, ma is kedvelt díszítő és használati tárgyakat készít.

Minko Bankovszki sikereit nemcsak alkotásainak plasztikus és esztétikai értékeivel magyarázhatjuk, de azzal a rabul ejtő sajátosságával is, ahogyan megközelíti a fát.

Püspökladányi kiállítása előtt a következő jelentősebb kiállításokon mutatta be alkotásait:

Önálló kiállításai voltak:

Pleven — 1973
Karlovo — 1975
Plovdiv — 1977
Budapest — 1979
Varsó — 1979
Szófia — 1980
Várna — 1981
Plovdiv — 1981
Plovdiv — 1982

Közös kiállításokon való részvételei:

Komi ASzSzR — 1970
Kuba — 1971
Várna — 1974
Budapest — 1974
Bratiszlava — 1974
Rjazan — 1975
Szófia — 1976
Plovdiv — 1976
Albena — 1976
Kuba — 1976
Budapest — 1976
Mexikó — 1977
Montreal — 1978
Moszkva — 1979
Görögország — 1982
Plovdiv — 1982
Korea — 1983
Szófia — 1983

Díjak, kitüntetések

Oresak, országos vásár — II. díj — 1971, 1974
Koprivstica — országos szemle — I. díj — 1971
Trojáni Mester — II. díj — 1976, 1977, 1978
Oresak, nemzetközi kiállítás — I. díj — 1978
Oresak — II. díj — 1981
Szófia — II. díj — 1983

IDÉZETEK MESTERÜNK VILÁGARÓL, MŰVÉSZETÉRŐL:

MINKO BANKOVSZKI

„A hagyomány megtanít bennünket arra, hogy megértsük, mit mesél a bükk, mit a tölgy. Milyen titkot rejt a juhar, milyet a cseresznye... Ez jól is van így. De a hagyomány nem bocsor, amit egyszer s mindenkorra készen varrnak. Ma már nem csinálók régi fedőket. Más, új dolgok felé vonz a vész...”

ASZEN VASZILEV professzor, művészettörténész

„Ez az ember olyan kiváló mester, aki egy lépéssel előbbre vitte az örökségünket. Pontosán tudja, mit lehet „kiolvasni” a fából, s hogyan kell határozott formákat kialakítani.”

KIRIL KRASZTEV művészettörténész

„Bankovszki edényei funkcionális és esztétikai szempontból ideálisan letisztult plasztikus formák. Magas művészi színvonalú, kézműipari használati tárgyai bármely építészeti környezetben megállják helyüket.”

Az 1984. évi múzeumi és műemléki hónap rendezvényei közül...

Okt. 2-án, Nyíregyházán a Sóstói Falumúzeumban átadásra került a *tarpai porta épületegyüttese*. Hozzákötdőően a Jósa András Múzeumban *Mezőgazdaság a múzeumban* címmel tudományos tanácskozás volt. Közreműködtek: Németh Péter, Erdész Sándor, Farkas József, Dám László. 8—9-én Pécsen, a Magyar Történelmi Társulat és a Baranya megyei Levélár (valamint számos más pécsi, baranyai szervezet, intézmény) rendezésében *Nemzetiségi művelődés Magyarországon* címmel tudományos konferenciát tartottak. Közreműködtek: Fehér István, Rajnai József, Kővágó László, Kanyar József, Tóth Ede, Tilkovszky Lóránt, Andrásfalvy Bertalan, Stark Ferenc, Polányi Imre, Szarka László, Csorba Csaba, Kerecsényi Edit, Tóvári Judit, Borsy Károly, Vass Előd, Dankó Imre, Gjurov Alexandr, Bósze Sándor, Pavel Dusan, Vonyó József, Glósz József, Bognár Tibor, Andrassy Antal, Tóth Antal, Kozmanovics József, Gyarmathy Zsigmond, Gyivicsán Anna, Eperjessy Ernő, Cseresznyés Ferenc, Szita László, Merki Ferenc, Kotnyek István, Zielbauer György, Muhicsné Kozár Mária, Fűzes Miklós, Szóts Zoltán, Hoóz István, Kerner Lőrinc, Mokuter Iván, Viga Gyula, Páll István, Sarosác György, Solymás Imre, Begovác Rózsa, Barics Ernő, Frankovics György, Tóth István, Bába István, Pávics Györgyné, Hajdú Zsuzsanna, Vargha Dezső, László Lajos. Okt. 15—17-én rendezte meg az MTA miskolci bizottsága és a BAZ megyei Múzeumok Igazgatósága kénnapos konferenciáját: *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarország* címmel. A nagyszabású tanácskozás anyaga a tanácskozársra könyvként megjelent. Közreműködtek: Ladányi József, Szabolcsi Miklós, Szabadfalvi József, Ujváry Zoltán, Csorba Csaba, Veres László, Dömötör Tekla, Paládi-Kovács Attila, Barna Gábor, Bakó Ferenc, Dám László, Dankó Imre, Udvari László, Dobrossy István, Kárpáti László, Varchol Nadezda, Varchol Jozsef, Barabás Jenő, Krupa András, Cs. Schwalm Edit, Martha Sigmundova, Méry Margit, Fügedi Márta, Petercsák Tivadar, Viga Gyula, Balassa Iván, Balassa M. Iván, Bódi Erzsébet, Páll István, Vekerdi József, T. Berceczki Ibolya, Bodó Sándor, Szabó László, Kapros Márta, B. Kovács István, Michal Markus, Őrsi Juliánna, Jan Sírácly.

TEJGAZDÁLKODÁS EGY TROJAN MELLETTI FALUBAN, BALABANSZKOBAN

PENKA PEJKOVSKA

A trojaniak a *balkanci*¹ néprajzi csoportba tartoznak. Trojaniaknak nevezik magukat a környék legnagyobb városának, Trojannak (a Közép-Balkán hegység északi lábánál), valamint a környéken, az Oszam és Vidima folyók felső folyásánál fekvő települések lakói.

A trojaniak főfoglalkozása az állattenyésztés, legrégebben juhtartással foglalkoznak. *Kanitz Félix* magyar utazó 1871-ben látogatott el Trojanba, a Dunai Bulgária és a Balkán című könyvében írja, hogy a város 3500 lakosa állattenyésztéssel, s emellett földműveléssel és gyümölcsstermesztéssel foglalkozik.² Török iratokból tudjuk, hogy pestisjárvány idején vagy amikor a török elnyomást már elviselhetetlennek érezték, a falvak lakosai a hegyekbe mentek, ideiglenes szállásokat építettek, gondozták az állatokat, feldolgozták a tejet és főleg tejtermékekkel táplálkoztak. Hogy a tejgazdálkodás régi mesterség ezen a vidéken, bizonyítják azok a helynevek, melyek a tejfeldolgozáshoz kapcsolódnak: *Bacsova mandra* (rét neve Cserni Oszám faluban), *Golemi sztárgon* (falusi út neve Sipkovo faluban), *Ibisovszki mandri* (erdő neve Trojanban), *Katakát* (szántóföld Gumosnik faluban).³

Balabanszko falu Trojanától 12 km-re található. A falura a magashegyi pásztorkodás a jellemző. Az alább közölt adatok az 1930-as évektől napjainkig terjedő időszakot tükrözik. Ebben a munkában csak a személyi szükséglet kielégítésére szolgáló kis állattenyésztéssel foglalkozunk.

Régen minden parasztháznál 5–10–15 juhot, 1–2 tehenet és 1–2 kecskét tartottak; bivalyt ritkán neveltek. Ma főleg juhot (3–8*, tehenet, esetleg kecskét tartanak.

A paraszti családokban a fejés általában női munka, de a férfiak is megfejjék az állatokat, ha a nőknek fontosabb dolguk van. A fejés kézi munka, vagy az udvaron, vagy az istállóban történik. A juhot Györgynaptól (májustól) szeptemberig fejjék — Boldogasszony napig (augusztus közepéig) naponta háromszor — reggel, délen és este —, utána kétszer — reggel és este. A tehenet és a bivalyt egész évben fejjék, naponta kétszer. A jól tejelő tehen vagy bivaly naponta 8, a kecske 6, a juh 3 liter tejet ad. A tejet 5–7–10 literes favedrekbe (*vedró*) vagy ónozott rézüstbe fejjék (*ménce*). Jobban szeretik a favedret használni, mert stabilabb. Nagyon fontos, hogy az edény tiszta legyen, mert különben a tej gyorsan megsavanyodik. Fejés után a tejet kender vagy vászon kendőn átszűrjük, és letakarjuk az edényt. A tej mindenféle szagot könnyen átvesz, ezért olyan helyen tartják, ahol tiszta a levegő.

A parasztnak a legjobban a tehéntejet szeretik, utána következnek a juh-, a bivaly- és a kecsketej. Zsírartalom szempontjából a juhtejt áll az első helyen, ezért „nehéz tej”-nek nevezik; utána következik a bivalytej, ezt „zsíros tej”-nek hívják, majd a tehén- és a kecsketej. A tej minőség-

ge és mennyisége legfőképpen az állatok táplálkozásától függ. Annak az állatnak a legzsírosabb a teje, amelyiket kenyérrel és erős, sűrű fővel (*pitoma treva*) etetnek. Az is fontos, hogy az állat egészséges legyen. Az egyik leggyakoribb betegség, mely a tejet károsítja, az *opórtica*, ez akkor betegíti meg az állatot, ha nem fejjék ki rendszeren a tejet, s a pangó tejtől begyullad a tőgy. Leggyakrabban a kecskék betegszenek meg tőle.

Balabanszko faluban a tej termelését és feldolgozását egy szóval *mlekuvane*-nek, tejgazdálkodásnak nevezik. Az itteni parasztnak a tej felhasználása friss és feldolgozott állapotban történik, ami egész Bulgáriára jellemző.

A nyers, friss tejet (*szuróvo prjászno mljako*) nem szeretik. A habos, meleg tejet csak a gyerekek isszák. A friss tejet (*prjászno mljako, presznák*) ónozott rézüstben mindig felforraltják. Ezt *varen presznák*-nak vagy *varéno prjászno mljako*-nak hívják. Frissen főleg a tehén- és a kecske- vagy bivalytejet használják fel, a juhtejet általában feldolgozzák. A parasztnak úgy tartják, hogy a gyerek számára a kecsketej a leg-egészségesebb. A friss tejet cserépkannákban tárolják.

A tejfeldolgozás módjai és termékei:

JOGHURT. A tejfeldolgozás egyik legerjedtebb módszere a savanyítás (*kovászene, kvászene*). Joghurtot egész Bulgáriában készítenek, Balabanszkoiban ugyanúgy, mint másutt. A joghurt a friss állapotban felforralt tejből készül, 38–40 °C-ra lehűtik — a hőmérsékletet kezűjával állapítják meg: ha a tejebe tartott ujj 15 másodpercig állja a meleget, akkor folytathatják a munkát. Altatóanyagot kevernek bele (1 liter tejebe 1 teáskanálnyit). Az altatóanyagot az előző, kész joghurtból veszik. Az altatóanyagként féltrelet és felhasznált joghurt neve *szkovász*. Joghurtot cserépedényben — köcsög, kétfülű cserépeder, *rukátka*⁴ vagy — ónozott rézedényben készítenek. Miután a tejebe beleteszik az altatóanyagot, jól letakarják az edényt, és a tej 2 és fél–3 óra alatt megsavanyodik. Nyáron csak két napig, télen egy hétig is eláll.

A joghurttra szláv kifejezést használnak — *kiszelo mljako, kvászeno mljako* („savanyú tej”).

A bolgárok a juhjoghurtot, az *ovcse kiszelo mljako*-t tartják leg-többre. Zamat szempontjából ezt követi a tehén- és a bivalytej. Kecsketejből ritkán készítik, mert nem olyan ízletes, de a gyerekek számára egészséges. Joghurtot leggyakrabban tehéntejből készítenek, a juhtejet inkább oltják.

SZIRENE. A tejfeldolgozás másik módja az oltás, ennek terméke a *szirene* (a magyar juhtúrúhoz hasonlítható). Szirene készítésére ugyanazt a módszert ismerik — nyers, friss tejből — a Balkán-hegységben, Közép-Nyugat-Bulgáriában, a Rodope-hegységben és Észak-Kelet-Bulgáriában. A nyers, friss tejet kender- vagy vászonkendőn átszűrjük, néha kicsit melegítik. Az oltást bárány, kecskegida vagy borjú gyomrából készült oltóanyaggal végzik. Az oltógyomor neve *sziriste* — ez olyan zsirgombócot jelent, melyek a szopós állatok gyomrában találhatók. Magát az oltógyomrot megszáritják, hogy hosszabb ideig elálljon. Oltáskor 2–3 megszáritott zsirgombócot kendőbe kötnek, kicsit megtörik, és mártogatják vagy egyszerűen néhány percre beleteszik a tejebe. Régen ezeket a zsirgombócot fiatal csalánnal és kimagvazott zöld szilvával keverték össze, ezt együtt törték meg és a keverékből kis golyókat formáltak. „Ezzel az oltóval lassabban készül a szirene, de sokkal finomabb” — mondja Atanasz Gecsev bácsi.

Az oltás cserépfazékban vagy ónozott rézedényben történik. Kézrel megkeverik az oltott tejet, majd egy ritkára szivótt vászonkendőbe ön-

tik, hogy átszűrődjön. A batyukendő neve *cedácska*. Azután a *szirenét* egy tepsibe felvágják, és minden oldalról vékonyan megsózzák. Fél vagy egy órával később a *szirenét* rétegesen hordókba rakják, a rétegek közé söt szórnak, beleöntik a leszűrt sós lét, felülre egy követ tesznek, fafedéllel lezárják a hordót, befedik egy terítővel, ezt zsineggel lekötik, hogy tiszta maradjon. Azt mondják, hogy a fahordóban (*kacsé*) a *szirene* „lélegzik”. A *szirene* 40 napig érlik.

A legjobb a juh- és a bivalyszirene, mert zsíros. A tehénszirene kevésbé zsíros, a kecskeszirene pedig nagyon száraz, és ezért ízletlennek tartják. Kecsketejből ezért csak akkor készítenek szirenét, ha más tej nincsen. Szirenét mindig lehet csinálni, de nem mindig szabad fogyasztani.

VAJ. A vajat lehűlt, felforralt friss tejből készítik. A langyos friss tejet *butjálkaban* vagy *butálkaban* köpülük. Csak az egyszerű, 1—1,5 m magas, zurbolóval ellátott kézi köpülő használják. A zurboló végén ályukasztott fakorong van. Vajköpülésnél a tejet és a tejszint nem választják szét. Ha már a tejszír a verdesétől összecsomósodott, a savóval együtt kis katlanba öntik, és a vajat kikanalazzák. A vajat kisebb vagy nagyobb cserépköcsögökben vagy 2—3,5 kg-os kerek, kupakos faedényben tartják, melyet *zalupcinak* hívnak. Ha nem rögtön fogyasztják, hanem télre teszik el, a vajat tűzőn megolvasztják és egy kicsit megsózzák. Amikor lehűl, sokkal keményebb, és világos sárga színű. Ezt a vajat *topéno mászlónak* (olvasztott vajnak) nevezik.

A legjobb a tehénvaj, de juh- és bivalytejből is készítenek vaját, sőt kecsketejből is.

A vajköpülés a bolgárlakta területeken mindenütt általános. Köpüléshez a tejet friss vagy savanyított, állott állapotban használják fel — mint láttunk, Balabanszékben csak friss tejből készítenek vaját. Tejszín köpülésével is készítenek néhol vaját, de ez új jelenség.

Amikor friss tejből köpülük a vaját, a visszamaradó savóból ún. *bito szirenét* készítenek, ami a magyar gomolyának felel meg. Ezt a fajta szirenét keménynek és ízletlennek tartják a falusiak. Ugyanaból a savóból joghurtot is lehet készíteni, ez a *bito mljako*, de ezt sem igen szeretik.

ORDA. Készítésének két módja van. Az egyik módszer szerint a juh- vagy tehénszirene készítése közben átszűrt savót (*cvik*, *szurovatka*) újra felforrallják, míg csomós nem lesz. Azután az egészet vászonzacskóba öntik, hogy átszűrődjön. A visszamaradt termék az *otvára*, *izvára*. Az ordát megsózzák, de nem tárolják, mert nem áll el sokáig. Az orda átszűrése után megmaradt folyadék a *ftora szurovatka*, *cvik* (második savó), ez már táplálkozásra alkalmatlan, a disznóknak adják.

Készítenek ordát megsavanyodott tejből is. Rendes körülmények között nem hagyják, hogy a tej magától megsavanyodjon, de ha mégis megtörténik, újra felfőzik a tejet és ordát készítenek belőle. Ez az orda sokkal ízletesebb, mert zsírosabb.

Az orda készítésének ez a két módja nemcsak a trojani falvakra, hanem az egész bolgár területre jellemző.

KÁTÁK. Csak juh- és kecsketejből készítik, csak ősszel — augusztus végétől novemberig, mert akkor már hidegebb az idő, és a tej sűrűbb. A tejet egy kisebb fazékba öntik, a fazekat egy vízzel teli katlanba állítják, s így forralják fel a tejet, kb. egy óra alatt. A teje söt is tesznek. Miután kihűl, a tejet cserépköcsögbe öntik, minden reggel felöntik még egy kis tejjel és összekeverik. Mikor a köcsög már tele van, még utána is összekeverik két-három alkalommal. Így néhány nap alatt a tej megsűrűsödik; furcsa, füstös szaga van. A köcsögöt kupakkal lezárják, s ken-

dőt kötnek a tetejére. Hideg helyiségben tartják az edényt. Hús nap után van készen a *káták*, egész télen éláll.

Bolgár területen Dobrudzsában, a Balkán-hegységben és a Pirinben ismerik ezt a tejterméket. Dobrudzsában azonban másképp készítik: itt tejjel leöntött szirene, vagy megszózt, félig nyers, félig forralt tej az alapanyag.

BJAL MÁZS. Szózatlan, friss túróból készíttü Nagyboldogasszony napján. A szózatlan túrót egy napig savanyodni hagyják, majd vajjal és liszttel, állandó keverés közben megsüti. Amikor besűrűsödik, meg is cukrozhatják. Kenyér nélkül fogyasztják. Az étel neve — *bjal mázs* — „féhér férfi”-t jelent.

A Balkán-hegységen kívül Délnyugat-Bulgáriára is jellemző ez a tejtermék, de ott főleg kenyérral eszik.

TEJSZÍN. Csak a felforralt tej tejszínét eszik. *Kajmáknak* vagy *szmetánának* hívják. A legjobb a tehén- és a bivalytejszín. A juhtejszín 1—2 cm vastag réteget képez, ennek legfelső rétege élvezhetetlenül zsíros. A tejszín megsózzák és kenyérral kenik.

A TEJTERMÉKEK SZEREPE A FALUSIAK TÁPLÁLKOZÁSÁBAN

A tej és termékei önálló ételként szerepelnek, ritkábban más ételek készítésében is használják őket. A tejtermékek egy részét, főleg a vaját és a túrót böjtkor nem fogyasztják, pedig a böjtnapok az év kétharmadát képezik — Nagy böjt — 50 nap, Péter-napi böjt — 15—30 nap, Nagyboldogasszonykori böjt — 10—12 nap, karácsonyi böjt — 40 nap, ezenkívül minden szerdán és pénteken böjtölnek.

A nyers, friss tejet csak a gyerekek isszák. Ételek készítésére sem használják, s ez nem csak a trojani parasztoakra vonatkozik, hanem az egész bolgárlakta területre érvényes.

A felforralt friss tejből különböző ételeket készítenek:

POPARA — a felforralt teje apró kenyérdarabokat tesznek ez a kenyérleves a *popara*. Reggeli vagy vacsora étel. Ma is népszerű. Néha meg is cukrozzák. Mással is ismerik.

KUROLEZ — forró vízbe, állandó keverés közben lisztet kevernek, amikor megsűrűsödik, a sűrű részét kivesszik — ez az ún. *kacsamak* —, az edényben maradt léhez pedig hozzáöntik a forralt tejet — ez a *kurolez*. Kenyérrel vagy anélkül fogyasztják. Ritkán, de még most is készítik.

TRIENICA — búzalisztből apró szemű tésztát készítenek, ezt megszózt forró tejebe teszik, állandóan keverik míg meg nem sűrűsödik. Kátsaféle tésztaétel.

MLJAKO SZ ORIZ — forró, cukrozott teje rizst tesznek. Új étel, az 1950—60-as évektől ismerik.

Tejtermékek:

JOGHURT — a kész joghurtot magában és különböző ételek mellé fogyasztják. Kenyérrel vagy anélkül eszik. A meleg nyári napokon a joghurt állandó tápláléka a hegyi parasztoknak — szeretik, mert felfrissít, minél savanyúbb, annál frissítőbb. Télen kevésbé eszik. Nyáron a joghurtot vízzel is hígítják, néha *butjálkaban* köpülük is. A hígított aludttejet víz helyett isszák, neve *airján*. A joghurttal *poparát* is készítenek — kevés vízzel felhígítják és kenyérdarabokat tesznek bele.

A joghurtot izesítőként is használják krumpli- vagy csirkeleveshez. Ma is igen elterjedt.

FÜZES MIKLÓS

A szirenét különböző ételekhez használják:
MÉCSKA — „medve” — kenyérbe szirene darabokat tesznek, és így eszik. A gyerekek szeretik. Régen, a szegényebb házakban gyakori étel volt. A szirene mellé hagymát is lehet szórni.

BÁNICA, MLIN — tésztából vékony lapokat készítenek és kisütik. 5—6 tésztalap közé szirenemorzsa, tojás és joghurt keveréket kennek, zsírral vagy vajjal meglocsolják. Így teszik sütőbe, de gyakran tejjel is meglocsolják, hogy puha legyen. Régen a szegények csak ünnepnapon készítették — karácsonykor, György-napkor, lakodalomra. Ma is szívesen eszik.

SZIRENÁK — vastag tésztalapra tojással összekevert morzsolts szirenét tesznek, a tésztalapot összecsavarják és megsütik. A trojani falvakban ma is nagyon népszerű.

POPARA — öszemorzsolts szirene vízzel és kenyérral keverve. A gyerekek reggelire gyakran eszik, meg is cukrozzák.

A vajat süttött ételekhez és főleg télen használják.
Az ordát vagy megsózzák és nyersen eszik, vagy tésztaételekbe teszik. Régen is, ma is ritkán élnek vele.

KÁTÁK — sült paprika héját lehúzzák, a paprikát darabokra vágják és a kátákba teszik. Kenyérrel eszik.

A tejszint régen ritkán ették, főleg a gyerekek; más ételek készítéséhez sem használják.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az áttekintés alapján mondhatjuk, hogy a tej minőségét figyelembe véve a parasztek leggyakrabban a juhtejet használják, a tehén- és különösen a kecsketejet ritkábban dolgozzák fel.

Régen leggyakrabban joghurtot, szirenét és vajat készítettek. Ma a parasztek otthon csak joghurtot, esetleg ordát készítenek, az egyéb szükséges tejterméket boltban veszik, ha az nem is olyan jó. A sajtkészítés nem jellemző a paraszti tejfeldolgozásra. Sajtot a mandrákban⁵ szoktak készíteni.

Táplálkozás szempontjából a parasztek a tejtermékeket főleg tészta-félékkel, kenyérral fogyasztják. Más ételek készítésében leggyakrabban a felforralt friss tej, a joghurt és a szirene szerepel. Azokat az ételeket, amelyekről a fentiekben szó volt, kivétel nélkül ma is készítik.

JEGYZETEK

1. Kovacev, N.: Toponimija na Trojanszko. Szófia, 1969.
2. Penkov, I.: Grad Trojan. Szófia, 1941.
3. Kovacev, N.: Toponimija na Trojanszko. Szófia, 1969.
4. Egyfűlű cserépedény, a fogó a korszó tetején található.
5. Néhány gazda juhából vagy kecskéből álló egyesületek, amelyeket azért szerveznek, hogy eredményesebben használják fel a tejet.

BIBLIOGRÁFIA

- Kovacev, N.: Toponimija na Trojanszko. Szófia, 1969.
Penkov, I.: Grad Trojan. Szófia, 1941.
Vakarelska, Chr.: Milchverarbeitung und Milchprodukte bei den Bulgaren. — San.: Vöhwirtschaft und Hirtenkultur. Bp. 1969. 547—571.

A márciusi törvényhozás eredményei után az újonnan választott liberális vezetésű megyéket és a Független Magyar Felelős Minisztériumot váratlanul érte a sok helyen észlelt parasztemozdulások híre. A történeteket a megyék a helyszínen, majd bírósági eljárások keretében vizsgálta meg, a kormány igyekezett e kérdésben semleges maradni, a döntést és a megmozdulások letörésének módját a megyék megítélésére bízta. A vizsgálatok eredményei hozták napvilágra a radikalizálódott parasztság igazi igényét és ezek nyilvánításában Táncsics szerepét.

Táncsics felfogása az utolsó három évben sokat változott.¹ Az 1846-ban megjelent Népkönyv c. munkájában még alkudozik, alternatívákat állít fel a váltságdíj melletti és az ingyenes örökváltság elnyerése érdekében, de már ekkor meghatározza az 1847/48-as országgyűlés általa óhajtott programjaként a kötelező, ingyenes örökváltság kimondását.

Az 1846/47 telén írt Nép szava Isten szava c. kéziratában, amely ebben a formában terjedt és az 1848-ban megjelent Munkások Újsága hasábjain azonban már nem alkudozik, hanem követeli a váltságdíj nélküli felszabadítást. A felszabadítás szót is tudatosan, kiemelten használja annak kifejezésére, hogy nem a jóindulatú földbirtokosok akaratáról van szó, hanem a jobbágyság jogos követelésének a kielégítéséről. A nemzet javait a nemesség ugyanis hosszú ideje már jogszerűen bitorolja, a megváltás díját a jobbágyság már régen megszolgált.

Követelése túllép a márciusi törvény szabta kereteken, mert abban megmaradt a váltságdíj, igaz, hogy még meg nem határozott módon, az állam köteles azt viselni.

A megvalósítandó politikai programként hangoztatott elvek és a kihirdetett jogszabályok, valamint a gyakorlati végrehajtás között ellentmondás keletkezett és az érintettekben feszültséget eredményezett. A parasztek a szolgáltatások azonnali megszüntetését várták, de a részletkérdések még kidolgozatlanok voltak, vagy a következő országgyűlés döntésétől függtek. A nem teljes körű felszabadítás is az elégedetlenség forrásává vált, sokan nem is tudták, hogy a törvény rendelkezései vonatkoznak-e rájuk. A bizonytalanság feloldására, az érdekeltek tájékoztatására Szemere Bertalan belügyminiszter Táncsicsot kérte fel, de kikötötte, hogy a törvény magyarzatán nem léphet túl. Táncsics ezt nem vállalta, hanem hitvallását érvényesítve fordult népéhez.

Tevékenységének hatása bizonyíthatóan a dél-baranyai népgyűléseken és a Somogy megyei földfoglalások idején érvényesült.² A hivatalos népképviselői követválasztások előtt 1848. május 29-én a Siklós melletti Sándor-hídjánál és Csepelyen spontán módon népgyűlést hívtak össze, melynek tárgya Táncsicsnak népképviselővé történő jelölése volt.

A vizsgálat során meghallgatott tanúk — akik a népgyűlések szónokai és résztvevői közül kerültek ki — mondták el véleményüket Táncsicsról és saját elképzeléseikről. Már itt megfogalmazták utasításukat, saját szóhasználatukban „mikivánságunkat”.

A Sándor-hídjánál tartott népgyűlés összehívója és szónoka Tar-nóczy Dániel nagyharsányi bíró követnek „... legedremsőbbnek találná Tánácsot, akit a nép Munkás című lapjából már emeser...” Arra a kérdésre, hogy milyen vallású az általa ajánlott, nem kis humorral válaszolta: „... a gyülekezetenek általam ajánlott Tánácsis Káthédából (a Népkönyv alcíme) olvasok néhány cikket, s akkor megismerendik vallású”.

A jelölésnek ezután már nem volt akadály.

Csepelyen Láng Ferdinánd uradalmi tiszt, a népgyűlés egyik kezdeményezője, az írásos meghívó egyik aláírója, aki az egybegyűlt tömeghez szónoklatot is intézett, Tánácsis emberi tulajdonságait és társadalmi helyzetét mutatta be, akit a Munkások Újsága c. lapon keresztül ismert. A másik kezdeményező és szónok, Munkácsy Albert református lelkész ugyancsak felolvasott a lapból. Ellene látítás miatt eljárás is kezdeményeztek, ugyanis a kincstári jövedelmek megszüntetését hirdette. Gyakorlati ismerete a kérdéstről nem volt, véleményét az általános jogegyenlőség elvére alapította.

A vizsgálati anyagból megállapítható, hogy Csepelyen a szónokok nemcsak név szerint hivatkoztak Tánácsisra, hanem átvették érveléseit is és azt saját viszonyukra alkalmazták: „Gróf Batthyány Kenteknek semmi más mint szomszédjuk. Ő közte és Kentek között meg szűnt minden viszony örökre.” „Kenteknek éppen úgy szabad bort mérni falujokban, mint gróf Batthyáynak, ha azon faluban háza van.” „Azt mondják, hogy az eltörölt Urbér a volt földesuraknak meg téríttessék, miért? azért mert Kentek nyakán századokig zsarnokoskodtak... Ha ezeket felszámoljuk több száz millióra rúg — ezzel már minden régen le van fizetve sokszorosan.”

Ilyen útravalóval küldték a népképviseelővé megválasztott Tánácsist az országgyűlésre, és ezeket kéri tőle számon nem sokára reményeik be nem válsakor.

A parasztság hangulata annak a földesúrnak a birtokán vált ilyen elkeseredetté, aki az örökváltság ügyének a legutolsó tíz évben egyik legodaadóbb híve volt, aki a borostyánkői és siklósi uradalmihoz tartozó mintegy kéttucatnyi faluval már 1844-ben és 1847-ben örökváltság-szerződést kötött. A leghaladóbb szellemű földbirtokosok között tartották számon, mint a liberális ellenzék egyik vezéré, Batthyány Lajos és Kossuth Lajos közvetlen harcostársát. Írásaiban Tánácsis is elragadtatással emlékezik meg róla, aki májustól Baranya nagy lelkesedéssel fogadott főispánja, a Délvidék védelmének egyik szervezője.

Jogosan vetődik fel a kérdés, mi történhetett néhány hét alatt, hogy a hangulat ennyire ellene fordult? A fentiek alapján könnyen megadható a válasz. Az örökváltság-szerződés útján, váltságdíj ellenében történő megváltás a márciusi törvények alapján is meghaladtá vált. Tulajdonképpen saját tevékenysége fordult ellene, mert ő volt az, aki a Főrendiházban a törvénytervezetet a konzervatívok támadásai ellen megvédte, és ezután lett az csak szentesíthető.

Tánácsis agitációja a törvény szövegén is túlmutatott, az egyébként is érzékeny talajban forradalmi hangulatot váltott ki.

Tánácsis hatása Somogy megyében, Nagybjomban az április 21-én történt önkéntes földfoglalás alkalmával fedezhető fel, amikor a hatóság által elkövetett beavatkozás miatt fordul panasszal Deák Ferenc igazságügyminiszterhez. Hasonló megmozdulás volt e napon Csokonya, Komlósd, Ujnép, Hedrehely, Aracs, Jákó és Dobsza községekben is. Sárdon a vásári helypénzek fizetését tagadták meg. Az ellenük fellépő őrmesternek

„... itt nem parancsol a kend főbírája” mondták augusztus 7-én, a Tánácsis-féle megmozgatót használva. A vásári forgatagban hangzott el a közhangulatot igen jól jellemző mondat: „Tegye fel kend a spakját, ne süvegelje kend az esküt, egyenlő már minden ember...”

Tolnán és Zalában hatásának ilyen közvetlen bizonyítékát nem sikerül felfedezni, de az itteni megmozdulások is megfelelnek az általa hirdett követeléseknek és hasonlóak a baranyai és somogyi eseményeknek.

Kömlődön a szabad hús- és bormérest gyakorolták, Varasdon a közös legelőről elhajtották az uradalom állatait. Kétyen a zsellérek tagadták meg szerződésbeli szolgáltatásaikat. Bátán a holt dunai réteket vették birtokba és folyamatosan gyakorolták a halászatot és a bormérest, Hőgyészen a község saját maga részére szedte a hetivásár helypénzeit.

Zalában sem engedték sok helyen az uradalmak állatait a közös legelőkre. A robotot Nemtiben és Bánokszentgyörgyön még a törvény szentesítése előtt megtagadták. Keresztúron az úrbéri rendezéskor a földesurak ítelt földeket is birtokba vették.

A követnek megválasztott Tánácsis munkáját megbízói, a siklósi válsztó kerület tagjai figyelemmel kísérték. Az országgyűlés azonban az örökváltság kérdésében nem lépett tovább. Kossuth szerint a veszélyben levő haza érdeke sürgetőbb kérdések megoldását igényli. A siklósi válsztók várakozása így türelmetlenségbe csapott át és most ók kérései számra Tánácsistól az általa meghirdetett program megvalósítását:

„Hallja Kend Tánácsis!

Mi ugyanis a kend választói, kendbe nagy bizodalunkat vetettük, midőn megválasztottuk követünknek, azért, mert nekünk sokat ígért; de a sokbul — mint a kend újságjából látjuk — még csak valami sem lesz... Azt mondják ugyan: a haza veszedelemben van, de hogy kié az a haza, vagy hogy mit tarthatunk magunkénak, mi, kik Magyarország népei vagyunk? micsoda javadalmakban részesülünk? arról úgy látszik kerülik a beszédet... Kendtek aligha ismét rá nem akarnak bennünket szedni!”

Ömlik a panasz és a vád, melyben Jellasich horvátországi agitációjának motívumai is megtalálhatók, majd megfogalmazza követeléseiket is, az úri tartozások örökre történő eltörlesztését, az uraság a majorsági földek kivül más területet ne vehessen birtokba, a vizeket azok használhassák, akiknek a határába esnek, az erdőket a határban levő földek arányában osszák el, az úgynevezett úri jogokat (koresháltatás, húsvágás, ser és pálinkafőzés, téglaegetés, vadászat, halászat, madarászat) minden birtokos szabadon gyakorolhassa, a közmunkákat az adókból valósítsák meg.

A követelés, akárcsak Tánácsis egyre radikálisabbá vált nézetei, nem állt a realitás talaján, de egy forradalmi helyzetben ez el sem várható. Sokkal inkább, hogy felszínre hozza az elnyomottak valódi érdekeit és kifejezze igazságérzetüket, hogy annak megfelelően cselekedhessenek. Tánácsis és követői az efféle követelménynek megfeleltek, a parasztság szociális és politikai fejlődéséhez mintegy százéves programot adtak.

JEGYZETEK

1. Tánácsis szerepének megítéléséről és a délbaranyai parasztmozgalmakban betöltött szerepéről elmondottak a szerző Tánácsis Mihály és Batthyány Kázmér c. előadásán alapszanak. Elhangzott a Tánácsis-émlékülésen Tatán 1984. május 7-én. Kézirat.
2. A Somogy, Tolna és Zala megyékre vonatkozó adatokat Ember Győző: Magyar parasztmozgalmak 1848-ban. Budapest 1948. c. Kanyar József: Harminc nemzedék vállomása Somogyról, Kaposvár 1907. Évszázadokon át. Tolna megye Történeti-Értéktárány. Szerk. K. Balogh János, Szekszárd 1978. Tolna megyei Levéltár c. munkáiból vettük.

FEHÉRVÁRI KAPITÁNY NÉPI GYEREKJÁTÉK

BECK ZOLTÁN

Ki-ki megfigyelhette — hisz maga is átélte, hogy a gyermekjátékok között sok van olyan, amely a felnőttélet valamilyen mozzanatát, eseményét utánozza, másolja le. Ebből a szempontból a mindennapi élet eseményei és az ünnepek egyaránt hatottak a gyermekjátékokra. Népszokásaink közül különösen a lakodalmi szokások ünnepiessége, mozgalmassága és látványossága tett mélyebb hatást gyermekjátékainkra s származtatta hozzá egyes jeleneteit, mondókait. Enekes, táncos társasjátékaink típusainak országsszerte elterjedt sorozatai tele vannak egykori lakodalmi szokásaink elemeivel, s korunkig megőrizték ezeknek széttöredezt maradványait. Ilyennemű játékainkban a menyasszonykérő, kikoszaró, hidostromló, várjáró, menyasszonyrabló stb. jelenetek, az egykori lakodalmi dalok szövegrészletei; „kapitány uram” emlegetése, a „gyertyatánc” s talán a „hajdútáncra” utaló kifejezések gyakorisága sok mással együtt a házasságkötés ünnepi mozzanatainak játékba foglalt elemei.¹

A fenti megállapítások érvényesek arra a gyermekjátékra is, melyet résztvevői *fehérvári kapitány* megnevezéssel ismertek és őriztek is meg. A játékleírásnak egy ép változatát *Simontornyán* sikerült magnetofon-szalagra rögzítenem 1971-ben, édesanyám — *Beck Jánosné, született Tóth Mária* (1911) — előadásában. Elmondása szerint ez egyik legkedvesebb játékuk volt. Külön a lányok is játszották, de fiúkkal vegyesen is szokták. Amikor iskolába járt — az 1920-as években —, a katolikus iskola előtt volt egy nagy tér.

„Oda kimentünk sokan — mondja —, öt-hat osztály gyerek, sokszor még tán százan is voltunk. Korbe fogódtunk, úgy játszottunk. Sokszor mondtuk, kiabáltuk: — Gyertek körbe játszani!
— Ki jön körbe játszani!”

Mennél többet összetoboroztunk, annál nagyobb volt a kör.”
Amikor kialakult a játékos együttese, történt a tisztségek kijelölése. Közakarattal választották meg a játék dramatikus jellegének megfelelően a *hírhözöt* és az *anyát*, akinek a lányát megkérni jön. Ha ez megvolt, énekelni kezdtek, s az ének ütemére megindult a kör:

Fehérvári kapitány
Üzenetet küldöt,
Kéretli lányát,
Szébbiket, jobbikat,
Karcús magasabbikat!

Most megálltak, s a hírhözöt odament az anyához, aki mondta neki:

Az én lányom nem eladó,
Csak egy házba maradáható,
Ki sem merem bocsátani
Száz aranygyűrű nélkül,

Hintós kocsi nélkül.
A hintóba hat ló legyen,
Mind a hat ló szerű legyen!...

Itt közbevágtott a hírhözöt:

Kliccs-kloccs, koszorú,
Akár nyerem,
Akár vesztem,
Vizsem én a lányát!

Ekkor a hírhözöt is beállít a körbe az anya mellé, s valamennyien körbe táncolva énekeltek:

A toronyba fiúk ülnek arany sarkantyúba,
Arra mennek a lánycsók arany koszorúba.
Ha jó lányok volnátok, nekem köszönnétek,
De hosszú a szoknyátok, tán rövidre vágnátok
Sári, Sári, hopp, hopp, hopp,
Jönnek a cigányok!

Erre nagy sivalkodással összevissza szaladgáltak, a kör felbomlott, újra kezdtek előlről a játékot, de mindig más szereplőket választottak.

A játékban szereplő dalok és szövegek párhuzamaival a szakirodalomban külön-külön találkozhatunk, így egymás mellett azonban — ismereteim szerint — nem jegyezték meg fel őket.² A dalok előadásmódjával kapcsolatban azt kell megjegyeznünk, hogy mint általában jellemző a játékdalokra, itt is azt tapasztalhatjuk, hogy emelt hanglejtésűek, kötetlen dallamúak, sok bennük a recitatív rész.

E játék leírását — vele megőrzését — azért tartottam érdemesnek, mert bár magam is Simontornyán születtem és nevelkedtem, az 1940-es években már nem volt divatban játékaink között.

JEGYZETEK

1. A Magyarság Néprajza IV. 387–388. p.
 2. A hírhözöt és az anya dialógusához pl.: *Ortutay-Katona*: Magyar népdalok I. 161. p. 120. sz.; 161–162. p. 121. sz.; *Kovács Agnes-Tátrai Zsuzsanna*: Gyermekjátékaink történeti vonatkozásai. In.: *Kis magyar néprajz a rádióban*. RTV-Minerva. Bp. 1978. 418. p.; *Magyar Népzene Tára I.* 341–342. p. 596. sz.
- A befutó dal változataihoz pl.: *Ortutay-Katona I.* 278. p. 107. sz.; *Olosz Kata-lin-Almási István*: Magyar-erőmonostori népköltészet. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest. 1969. 189. p. 265. sz.

* * *

Búcsú Kiss Imrétől

1984. nov. 4-én Debrecenben, 59 éves korában elhunyt *Kiss Imre*, a Hajdú-Bihar megyei Tanács ny. elnökhelyettese. *Kiss Imre* a múzeumügy neves támogatója, múzeumi szervezetünk tevékenységének el nem felejthető támogatója volt. Emlékét megőrizzük!

Sokan vitatták, hogy parasztságunk szereti-e vagy sem a vizet, a fürdést. Különös súllyal esett latba a véleményformálásnál az, hogy még halászaik zöme sem tudott vagy tud úszni. Általában az a vélemény alakult ki, hogy parasztságunk nem nagyon szereti a vizet, fürdőkkultúrája fejletlen. Ennek a széles körben elterjedt vélekedésnek beszédes cáfolatai azok a kis fürdők, amelyek majd minden településünkön megtalálhatók voltak. Különösen sok volt belőlük az Alföldön, az alföldi mezővárosokban, a nagy lélekszámú községekben, gyakran nem is a belterületen, hanem a határban. Ezeket a kis fürdőket két okból is parasztfürdőknek nevezhetjük. Először is azért, mert paraszti környezetben, mezővárosokban, falvakban létesültek. Másodsor pedig azért, mert legnagyobb számban parasztok használták őket.

A parasztember legnagyobb, legelterjedtebb betegsége a „kifázásból” származó csúsz, reuma, köszvény, derék- és lábfájás volt. Ezekben a parasztfürdőkben elsősorban ezekre a betegségekre kerestek gyógyszert, gyógymódot. És találtak is! Annak ellenére, hogy a parasztfürdők legfontosabb feladata a gyógyítás volt, idővel a népi közelet, a szórakozás jeles helyeivé is váltak. Szinte mindegyikük mellé vendéglő épült, nagy kuglipályával, zenepavilonnal, táncterrel és néhány szobával, amikben a távolabbról jött és továbbtartózkodó fürdőzők megszállhattak.

Háromféle parasztfürdő volt. Az egyik fajta valamilyen hóforrásra települt. Különösen megnőtt a számuk a múlt század második felében, az irtézi kutak elterjedése következtében. Ilyen hóforrásra épült parasztfürdőnek indult a kabai és a hajdúszoboszlói is. Igen sok parasztfürdő pedig úgynevezett szikes tófürdő volt, ott ahol egy-egy lefolyástalan medencében felgyűlt víz sziksós tavat képzett. Parasztaink igen kedvelték ezeket a sziksós fürdőket, közülük ezúttal csak a legnevesebbeket említjük meg; a nyíregyházi sóstóit, az orosházi gyopárosit, a hódmezővásárhelyi székkutat, a konyári sóstófürdőt. A parasztfürdők harmadik csoportját azok a fürdők alkották, amelyekbe a vizet hatalmas ástott kutakból nyerték. Ezeknek a kutaknak a vize olykor-olykor ásványokat is tartalmazott, amelyek gyógyhatással is bírhattak. A komoly gyógyhatást azonban nem az ásványi összetételről remélték, mint inkább a víz melegétől, hőfokától. Éppenezért a legtöbb parasztfürdő kádfürdő volt, amelyekhez a vizet, bárhogy és bárhonnán is vették, felmelegítették. Az úgynevezett főny-fürdés csak a szikes tavakban volt ismeretes és csak a legnagyobb melegben, amikor a sekély sziksós víz leginkább felmelegedett. A fürdőzés gyógyhatását fokozandó, fürdőzés közben más gyógyeljárásokat is alkalmaztak. Például nadályt raktak, köpülőztek, különféle gyógyteákat és ásványvizeket ittak. Az ástott kútból vizet nyerő parasztfürdők közül a hajdúdorogi maláta-fürdőt, a haj-

dúnánási határban volt teedeji fürdőt és a debreceni szépesi fürdőt kell megemlítenünk.

A sok-sok parasztfürdő közül a konyári sóstói fürdőről szólunk bővebben. Fényes Elek már 1851-ben azt írta róla, hogy a tiszántúli parasztok „a konyári szikes fürdőt köszvény ellen nagy foganattal használják”. K. Nagy Sándor, Biharország avatott ismertetője pedig azt mondta róla, hogy sok köszvényes, csúszos beteg, aki mankón jött ide, gyógyultan, mankó nélkül távozik. Nagyobb arányú kiépítése 1884-ben kezdődött. Tulajdonosa, Fáy Árpád, nemcsak nagy fürdőházat épített, nagyszerű vendéglőt nyitott, hanem fürdőorvost is alkalmazott. Az ország majd minden helyi újságjában hirdetésekkel jelentett meg, melyekben évenként hírül adta a fürdő megnyitásának időpontját s elmondta, hogy a fürdő „meglepp eredményel gyógyítja a görvélykór, csontszú, összezugorodott ízület, sápkór, idegesség, lép, vese, máj-bajokat, csúsz bántalmakat és bőrkiütéseket”. Korábban a fürdőzők kocsikon, szekereken vagy éppen gyalogosan jöttek; 1882 után már vonaton is. Úgy, ahogy egy 1889-ből való újsághirdetés is mondta: „Posta és vasúti állomás Hosszúpályi, hol minden vonat érkezésénél kocsik áll a vendégek rendelkezésére”.

Néhány alföldi parasztfürdőből nagyszerű, nagy hírű gyógyfürdő fejlődött. Gondoljunk csak a már említett hajdúszoboszlói, orosházi-gyopárosi, karcag-berekfürdői fürdőkre. Míg nagy részük elorshadt, megszűnt. Ezek közé tartozik az egykor oly híres konyári fürdő is. Különösen sok parasztfürdő szűnt meg a Hajdúságban a hajdúszoboszlói és a debreceni gyógyfürdők töretlen fejlődése következtében. Csak emlékezések szólnak ma már az egykor oly nagyszerű báránai, a teedeji, a vidi és más fürdők életéről.

Múzeumbaráti körünk 1984. évi közgyűlése

Múzeumbaráti körünk évi rendes közgyűlését 1984. okt. 29-én tartotta a Déri Múzeum dísztermében. A közgyűlésen dr. Bán Imre, a múzeumbaráti kör elnöke elnökölt. A közgyűlés keretében dr. Szikossy Ferenc tartott előadást *A történeti muzeológia negyven éve* címmel.

Megemlékezések, tanácskozások, előadások, előadás-sorozatok

1984. szept. 3-án irodalmi est keretében emlékeztek meg a Kölcsey Ferenc Művelődési Központban Niklay Ádám 60. születésnapjáról (Menársoros László, Görömbel András). 28-án Karcagon a Györffy István emlékbizottság rendezésében, az országos múzeumi hónap nyitásként két kiállítás (A magyar nép tudósa; Nagykunsági tájház) és Györffy István szobrának leleplezésével egybekötött Györffy István az Alföld kutatója címmel kétnapos tudományos ülés volt. Közreműködtek: Kőpeczi Béla, Gunda Béla, Szabó László, Juhász Antal, Hofer Tamás, Sztrinkó István, Szabadfalvi József, Bellon Tibor, Gulyás Éva, Fügédi Márta, Kresz Mária, Andrásfalvy Bertalan, Novák László, Bereczki Ibolya, Körmenti Lajos, Orsi Juliánna, Farkas István, Barabás Jenő. 12-én a KLTE Egyetemi Könyvtára több egyetemti intézet bevonásával a Hazafias Népfront városi bizottsága és a TIT Hajdú-Bihar megyei Szervezete rendezésében Kardos Albert-emlékkiállítás nyitott (Sebestyén Árpád) és Emlékezés Kardos Albertre címmel megemlékezést tartott (Lévai Béla).

A PSZICHOANALITIKUS MÓDSZERRŐL A FOLKLÓRKUTATÁSBAN

UJVÁRY EDIT

Az elmúlt években fokozott figyelem nyilvánult meg a pszichológiai és folklorisztikus kutatásokban egy évtizedeken át elhallgatott, erősen háttérbe szorított irányzat, a pszichoanalitikus vizsgálatok iránt, amelyek újabb nemcsak a klinikai gyakorlatban való alkalmazási lehetősége vetődött fel, hanem a néphit, népszokások, a népmese stb. értelmezésének egyik lehetséges módszereként is előtérbe került.

A magyar folklorisztikában az idevonatkozó vizsgálatok lényegében egy nagy, világhírre emelkedett tudós, *Róheim Géza* munkásságához kapcsolódnak. Kezdeményezője volt a pszichoanalitikus kutatásnak, amely szemléletét egész élete folyamán nagymértékben meghatározta. Munkásságával a nemzetközi szakirodalom bőségesen foglalkozik. Elettől és pszichoanalitikus kutatásairól a Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata (Bp. 1984) c. kötet kapcsán *Verebélyi Kincső* és *Székács István* írt. Ezért csak érintem az ő eredményeit. Az alábbiakban a pszichoanalitikus módszer egy korai, nálunk kevésbé ismert művelőjének *Ernest Jones*-nak a vonatkozó kutatásméleti fejtegetéseivel foglalkozom.

A két világháború közötti időben a tudományos vizsgálatokra igen erős hatással volt *Sigmund Freud*nak azon elmélete, amely szerint az ember álmvilágában megjelenő szimbólumok magasabbrendű formában megtalálhatók a néphitben, a mitológiában, a legendákban, szólásokban, közmondásokban, viccekben, vagyis voltaképpen a folklorisztikai hagyományokban. Ezeknek a párhuzamoknak az értelmezését *Ernest Jones* fontos feladatnak tekintette. Rámutatott arra, hogy a folklór egy dinamikus értelmi folyamat terméke, amellyel a néplelek reagál a külső és belső szükségletre, s egyúttal az egyén különböző vágyait, félelmeit, averzióit fejezi ki.

A pszichológiai vizsgálatok bizonyítják, hogy az emberi értelem sokkal komplexebb rendszer, mint ahogyan sejtették, és számos motívum, ami egyszerűnek látszik a felszínen, a vizsgálatok során kitűnik, hogy erőteljesen elvont struktúrákat takar.

Freud elmélete nemcsak a folklórkutatásra gyakorolt nagy hatást, hanem az antropológiára, filozófiára, a vallástörténetre és a pedagógiára is. Egyik fontos következtetés, amelyhez a pszichoanalitikusok eljutottak, az, hogy amit észnek, mentális folyamatnak nevezünk, csupán transzformált része a léleknek, amely tudattalan szférákból származik. Az a mélyebb tudattalan szféra, amely organikus ösztöneinkben ered, főleg vágyakból áll, amelyek aktívan jutnak kifejezésre.

A pszichoanalízis szerint a folklór adatok nagy része azon alapul, hogy az ember hatalmába igyekszik jutni egy mágikus erőnek, amellyel a külvilágban eredményeket, sikereket és védelmet akar elérni. Vagyis, a szokások, a rítusok azért alakultak ki, hogy az ember számára biz-

tosítsák az egészséget és a termelékenységet. Mindezek azon a gondolatlan alapulnak, hogy az emberi elme birtokolja az erőt, amellyel befolyásolhatja a dolgok menetét. Ez az az erő, amellyel a vallás felruházza az istent, akinek a segítségét meg lehet nyerni az imádság indirekt technikája révén.

A képzelt köztudottan nagy szerepet játszik a folklórban. A pszichoanalízis a képzelt működését, amely tudattalan impulzusokon alapul, nyomon tudja követni. Ha a mélyebb motívációkat vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a képzelt, a hiedelem a transzplantáció előtt és után ugyanannak az impulzusnak a kifejeződése.

A folklór elemzésénél gyakran használatos a szimbolizmus fogalma. Ezzel kapcsolatban sokszor támadnak zavarok. Ezek abból adódnak, hogy különböző folyamatokat, jelenségeket azonos aspektusból írunk le. A metaforákat, hasonlatokat, jelképeket egyaránt a szimbólummal jelöljük. A fogalmat a pszichoanalízis sokkal szűkebb és meghatározottabb értelemben használja. A lehetséges szimbólumok száma megszámlálhatatlan, de a gondolatok száma a tudattalanban, amelyeket szimbolizálni lehet, lényegében erősen korlátozott. A szimbólum nem általánosítást vagy elvontat szimbolizál, hanem mindig egy konkrét gondolatot. Példaként említhető a rizzsel vagy gabonaszemekkel való varázslás. *Róheim* is írja, hogy a gabonával való hintés, szórás a lakodalmi szertartások fontos része. A menasszony megdobálása apró magvakkal szimbolikus koitusznak tekinthető, a búza (és egyéb mag) az emberi magnak, a semennek a szimbóluma. A pszichoanalitikusok egyetértéssel abban, hogy a búza, rizs stb. a termékenység jelképe, de a csíra a sperma jelképe, amiből minden más cselekvés és gondolat származik. Hasonló jelentésű szimbólumoknak fontos szerepük van a folklórban. A pszichoanalitikusok az istálló ajtajára szögeztet fordított patkót a csődör vagy bika nemi szervével azonosítják.

Az ilyen és hasonló példák számos problémát vetnek fel. Mindenek előtt fontos kérdés az, hogy miért lehetséges azonos vagy nagyon hasonló szimbólumok alkalmazása a jó és a rossz jelzésére. A gondolatok, amiket szimbolizálnak, állandóan változtatják a viszonyukat a jóhoz és a rosszhoz, a szerencsétlenségéhez. Egy másik probléma a szexualitással áll összefüggésben. A pszichoanalitikusok nem állítják egyértelműen, hogy minden tudattalan szimbólum szexuális jellegű, azonban azok többségét annak tekintik. Hangsúlyozzák, hogy az ilyen szimbólumok a legmagasabb szintű vallásokban is megtalálhatók.

Íde kapcsolódik a gyermekkori szexualitás kérdése. A gyermek kezdetben nem ismer más személyeket, mint a közvetlen vérokonokat. A pszichoanalízis szerint minden gyermek élete első néhány éve során olyan fejlődésen megy át, amelyben gondolatait tudattalan konfliktusok határozzák meg és jövője nagyban függ attól, hogy ezekkel hogyan birkózik meg. A szorongás és a bűntudat erős gátakat alkotnak a veszélyes folyamatok ellen és ezek a gátak azok, amelyekből kialakul a moralitás, a tudat és a vallás. A pszichoanalízis feltételezi, hogy a szexuális elemek nyomon követhetők majdnem minden gyermek érdeklődésében. A szimbólumok nagyobb szerepet játszanak a gyermek gondolkodásában, mint a felnőttekében. A gyermekek saját kitalálású, de hagyományos játékaiban is megfigyelhetők a szexualitás megnyilvánulásai. Ez állapítható meg a mesékkel kapcsolatban is.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy a szexuális szimbólumoknak miért van olyan nagy szerepe a tudattalan folyamatokban. A pszichoanalízis

válasza erre az, hogy minden esetben számolni kell félelmekkel és vágyakkal, amelyek az ember fejlődésének bonyolult fázisaihoz kapcsolódnak és amelyekről a tudatban nem marad emlékezet. Ez megegyezik az- zal a fontos felfedezéssel, amit Freud tett, hogy t. i. minden kisgyermek fejlődése során átesik a „vérfertőzés” szakaszán, amely a későbbi fejlődésére döntő hatást gyakorol. Ezzel kapcsolatban kétfajta reakció jelenik meg, a félelem és a gyűlölet, majd ezt követően később a bűntudat. A büntetéstől való félelem a tudattalanban összekapcsolódik az- zal a helyzettel, amelyben megjelenik. A bűn gondolata a vérfertőzéssel kapcsolatos és szinte minden bűntudat és morális büntetés ezzel a primér gondolattal függ össze.

Figyelemre méltó, amit erről Ernest Jones mond a továbbiakban. Kifejté, hogy ha az egyén bebizonyíthatná magának, hogy vérfertőzést tudna elkövetni a büntetéstől való rettegés nélkül, az a bűntelenség adná a legnagyobb önbizalmat félelmei ellen. Ez az oka annak, hogy a szexuális szimbólumok olyan nagy szerepet játszanak a szokásokban és a hiedelmekben. Ezek arra a vágyra vezethetők vissza, amely fel akarja szabadítani a személyiséget a bűntudat és a büntetéstől való félelem alól.

A folklór jelenségek zömében az emberek egyszerű vágyai fejeződnek ki. Az emberek általában olyan dolgokkal foglalkoznak, mint a betegség gyógyítása, haláltól való védelem, a szerencse reménye, vágy a boldog házasság és a gyermekáldás iránt stb. A pszichoanalízis szerint a tudattalan hasonlóan összekapcsolódik ilyen témákkal. Ide vonatkozó a szellemekben való hit kérdése. E téren a pszichoaanalitikusok jelentős vizsgálatokat végeztek. Az ilyen anyag elemzésénél rendkívül fontos különválasztani azokat a tényezőket, amelyek a tudattól illetőleg a környezetből származnak. A pszichoaanalízis ezzel összefüggésben a szellemektől való félelmet vizsgálja és azt a hajlamot, ami a szellemekkel való találkozásra mutat.

Freud elmélete nem csak a folklórra gyakorolt nagy hatást, hanem az antropológiára, filozófiára, a vallástörténetre és a pedagógiára is. A vallás pl. a tudattalan prototípusát követi, amikor az emberiséget ért szerencsétlenséget büntetésként értelmezi. A gyakorlati következtetés ebből az, hogy a nehézségeket, amivel az ember találkozik, büneiért kiszabott büntetésként tekinti.

A pszichoanalízis szerteágazó kérdései közül a fentiekben csupán néhányra mutattam rá Ernest Jones nyomán (1. részletesebben: Jubilee Congress of the Folklore Society: Papers and Transactions. London, 1930). A magyar folklór pszichoaanalitikus vizsgálata bizonyára jelentős eredményeket hozna. A Róheim Géza által megkezdett munka méltó és szakavatott folytatásra vár.

Cs. Szabó László halála és temetése

Cs. Szabó László író, művelődéspolitikus 1984. szept. 27-én, ide- haza, Magyarországon elhunyt. Kivánságának megfelelően Sárospata- kon, a református temetőben helyezték örök nyugalomra Erdélyi János sírja közelébe, 1984. okt. 5-én Cs. Szabó László könyvtárát a sárospata- ki tudományos gyűjteményekre hagyta.

A falucsúfoló nemzetközi műfaj. Mind a magyar, mind a Kárpát- medencei és általában az európai népek folklórájában gazdag hagyomá- nyköre ismeretes. Több műfajhoz kapcsolódik. Nagyszámú variáns az adomához áll közel. Egy részüket az anekdota, adoma műfajhoz sorolja a szakirodalom is. Sok falucsúfoló a vándor adomák közé tartozik. Név és hely felcserélésével valamely faluhoz kapcsolva a magyar nyelvterü- let legkülönbözőbb pontján felbukkannak. Közismert pl. az a falucsú- foló, amely szerint egy bizonyos községben a falu bikáját a nyakára kötött kötéllé felhúzták a templom tornyára, hogy lelelje az ott kinőtt pár szál füvet (*Bika a toronyban*). Gömörben ezt az esetet Ráshoz kap- csolják. Úgy tűnik, vannak olyan falvak, amelyekkel szívesen élcelőd- nek, s nemcsak egy, hanem több tréfás történet fűződik hozzájuk. Ilyen falu Gömör területén Rás. A rásiakról tartják azt is, hogy levágták a bűzát, amikor látták a széltől hullámozó vetést, mert attól félték, hogy elfut a határból (*Fut a búza, vágjuk le*). Egy másik csúfoló szerint a rásiak úgy akartak madarat fogni, hogy a létrát keresztbe vitték az er- dőben, s ezért a fákat ki kellett vágni (*Madárfogás létrával*). Egy rási ember agyonverte az órát, mert attól félt, hogy felrobban. (*Az agyon- vert óra*). A megtörtént eset hitelességével beszélnek két rási asszonyról, akik egy suszterinastól jó időt vásároltak (*Jó idő a skatulában*). A triz- siek az eltévedt malacnak harangoztak, hogy haza találjon (*Trizsi ma- lacosok*). A kecsőiek megborították a mákoscsikot (*Kecsői borotvasók*). Mindezek változatai más területeken is előfordulnak.

A falucsúfoló gyakran csak tényszerű közlésként hangzik el, anél- kül, hogy a kapcsolódó történetet elmondanák. A csúfolóhoz tartozó sztorit a falu egy bizonyos körzetében mindenki ismeri, s elmondásra rendszerint csak akkor kerül sor, ha közösségi együttlét alkalmával egy jó előadó, tréfacsináló szórakoztatja a jelenlevőket, vagy távolabbról ér- kezett vendégnek magyarázza meg a csúfoló értelmét.

Néhány falucsúfoló egyedinek tekinthető, csak egy faluhoz kapcsol- ódik, s változatairól nem tudunk. A magyar nyelvterületen gömörinek tekinthető az időt vásárlók esete. Az általunk közölt példán kívül egy változata ismeretes, s az is gömöri faluval kapcsolatos. A szutoriák Ri- maszombata mentek, hogy jó időt vásároljanak. Egy boltos skatulyába legyet tett, s jó pénzért eladta a szutoriáknak, akik még hazérkezésük előtt kinyitották a skatulyát, a légy elszállt, s vele a jó idő is. Ennek a falucsúfolóvá alakult adomának világirodalmi változatai ismeretese- k. A folklór örök rejtélye, hogyan vált gömöri csúfolóvá. Lehetséges, hogy csak feljegyzés híján nem tudunk arról, hogy párhuzamai másutt is fel- bukkannak, mint ahogy a falvakról szóló mondókák változatához jó pél- dát nyújt a 17. századi Magyar Simplicissimus. A falucsúfolók elsődle-

ges funkciójukban és adoma változataikban évszázadokon át nagy területet bejártak, és minden bizonnyal örök életűek maradnak.

A rásiaiak

A Turóc-völgyi Rásról több tréfás történet ismeretes. Leginkább létrásoknak csúfolják az ott lakókat, de heccelik a jó idővel meg a zöld búza learatásával. Róluk mondják a környéken, hogy a bikát felhúzták a torony tetejébe, mert ott kinőtt egy fű, hogy azt lelelje. Meg azt is, hogy agyonverték az órákat. Ilyen és ehhez hasonlók a vándor falucsúfolókhoz tartoznak, konkrétan a jó időről szóló történet.

I. *Madárfogás létrával.* A rásiai madarat akartak fogni az erdőben. Vitték a létrát. A madár elszállt. Kivágták a fákat, hogy tovább vihesék a létrát. Keresztben vitték, hát így az egész erdőt kivágták.

II. *Fut a búza, vágjuk le.* Nagy szél fúj. A búzatábla hullámmozott. Meglátta ezt egy asszony. Szaladt be a faluba a bíróságra, mert elfut a mezőről. Megijedtek a rásiaiak, hogy otthagya őket a búza, hát gyorsan levágták. Pedig még teljesen zöld volt.

III. *Az agyonvert óra.* Egy rási ember vekkerórát vett a vásáron. Szíjjal a karjára kötötte. Ahogy ment haza, az óra elkezdett csörögni. Az ember megrémült. Azt hitte, hogy felrobban. Levágta a földre, aztán a botjával agyonverte.

IV. *Bika a toronyban.* Fű nőtt a torony tetejében. A rásiaiak elhatározták, hogy a falu bikájával megetetik. Kötelet kötöttek az állat nyakába, aztán felhúzták, de mire felért, megfulladt.

V. *Jó idő a skatulyában.* Vagy ötven-hatvan évvel ezelőtt csak akkor lehetett bemenni Rásba, vagy kijönni onnan, ha az út keményre fagyott vagy ha hónapos szárazságtól megszáradt. Ha esett az eső, a nagy sárban lélek se ki, se be.

Történt egyszer, hogy két rási asszony bement Tornaljára eladni ezt-azt a piacon, meg vásárolni is valamit. Ahogy ott járkálnak egyik boltból a másikba, kezdett az ég sötétedni. Esőre készülődött az idő. Megijedtek a két asszony. Fennhangon jajgattak, hogy mennek most már haza, Lökösházától akkora lesz a sár, hogy elvesznek benne.

Ahogy ott siránkoznak, arra megy egy suszterinas.

Hallják-e, kendtek! Ne ríjanak! Van itt nem messze egy bolt, ahol lehet venni jó időt! Ót krajcár az ára. Ha akarják, én hozok maguknak egy skatulyában.

Megörült a két asszony. Tüstént adtak az inasnak öt krajcárt, hogy hozzon nekik jó időt. A fiú elszaladt, ők meg ott várakoztak a Libakocma előtt.

Az inas szerzett egy skatulát, abba beletett egy darazsat. Kisvártatva visszament. Odaadta a skatulát a két rási asszonynak, hogy nagyon vigyázzanak rá, majd csak Lökösháza végén a rási úton nyissák ki, mert ott kell nekik a jó idő.

Úgy is történt. A két asszony a rási út elején kinyitotta a skatulát. A darázs nagy dongással elrepült belőle. A két asszony egymást okolta, hogy miért engedték elrepülni a jó időt.

Azóta is, ha esős az idő, azzal biztatják a rásiaiakat, hogy vegyenek jó időt skatulyában. De akik ezt mondják, jobb ha már futnak is, nehogy a rásiaiak elpáholják őket. A rásiaiak restellik nagyon, hogy a suszterinas rászédte a két asszonyt, és hogy azóta az egész falut ezzel csúfolják.

Trizsi malacosok

Egyszer Trizsben eltévedt a malac. Harangoztak neki, hogy haza találjon. Azóta mondják, hogy harangoznak, mint a trizsi malacnak.

Kecsői borotvások

A kecsőiek megborotvtálták a mákoscsíkot, mert azt hitték, hogy szőrös.

Lévárti lencsék

A dereskiek a lévártiakat lencséseknek csúfolták. Meg azzal hecceltek: *Lyukas a hid vigyázatok, mert beakad a csizmátok.*

Dereski matyók

A lévártiak a dereskieknek kiabálták: *Dereski matyók, trotyogtatók, tebbe potykát esztek, aival dicsekedtek.* Meg azzal csúfolták, hogy Deresken felpofozták a malacot, mert nem érte fel a válót.

Ragályi kopók

A Ragályon a báró a zsellérekkel hajtatta a vadat. A hajtóvadászaton a ragályiak verték fel a vadat, mint a vadászok. Ezért nevezik őket kopóknak. B. Ezt is kiabálták rájuk: *Kisragály — Nadragály, a harmada meg cigány.*

Zubogyi macskások

Zubogyon egyszer egy lakodalomban macskát sütöttek, azt tálták fel a kelesényi vendégeknek. Valaki elárulta, mert nyávgott, a kelesényiek meg kihányták a macskasültet. Azóta macskásoknak csúfolják a zubogyiakat.

Imolai vékások

Állítólag az imolaiak vetéskor ezt mondták: *Imola jó földem, elvettem egy kilát (két véka), lesz róla egy véka.*

Szuhafői görhősök

A suhafőiek, ha munkába mentek, görhőt vittek kenyér helyett. Azért is, mert takarékosok voltak, meg azért is, mert sokszor nem volt kenyérnek való búzaliszt, csak kukoricaliszt. Így maradt rajtuk, hogy a suhaiak görhősök.

Csucsomi grulyások

Csucsomban a krumplit grulyának nevezik. Egy ember találkozik egy csucsomi asszonnyal. Kérdi tőle:

— Mama, tolód már a grulya?

— Hát, tolód már, ha a nap nekitámaszkodik.

Hárskuti rókások

Egy hárskuti juhász nyúzott rókát adott el bárány helyett. Amikor a vevő megmondta, hogy a bárányt húsvétl ebédre vette és viszi a paphoz beszentelni, a juhász megbánta a tettét, utána szaladt, a templom ajtónál utólérte és bevallotta, hogy a bárány nem bárány, hanem róka. Ezért csúfolták a hárskutiakat rókásoknak.

Hárskuti gyíkosok

A hárskuti legények egy nagygyúza pincéből lopkodták a bort. A tulajdonos az egyik hordóba mérget tett, hogy megtudja, kik a tolvajok. Egy legény rosszul lett, de nem merte bevallani, hogy bort ivott, hanem azt mondta az orvosnak, hogy gyíkot ebédelt és attól lett beteg. Így lettek a hárskutiak gyíkosok.

Mondókák falvakról

Pálfalában Pált csinálnak,
Jánosiban lányt csinálnak,
Simonyiban sikárolnak,
Szombatban szoptatnak,
Ragályban ragadnak,
Zádorban zokognak,
Szuhán szuszognak,
Putnokon pufognak.

Barka, Lucska, Fancsika,
Mind a három egykutya.
Hogyha Rozsnyón meg nem szólnak,
Szentpéteren meg nem lopnak,
Kassán fel nem akasztanak,
Kimehetsz a világból.

Jegyzetek

Az egy-egy falura vonatkozó csúfolók, sztorik a szomszédos falvakban (olykor távoliakban) is ismeretesek. Vö.: Kovács Agnes: A rátótládák típusbemutatója. Budapest, 1966.; Szendrey Zsigmond: Falucsúfolóink. Ethn., 1927. A között falucsúfolókat Horváth Lajos, Dombó Lajos, Palcsó Pálné, Ulman Lajosné, Csák András elmondása nyomán jegyeztem le. A falvakról szóló első és harmadik mondókát Dombó Lajostól gyűjtöttem. Ezekhez vö.: Magyar Nyelvtör., XIX. 1890. 237., XXXII. 1903. 459.; Magyar Simplicissimus, 1956. 172—173.

Megkezdődtek az előkészületek a hortobágyi Pásztor Múzeum új, állandó kiállításának megrendezésére

A több mint egy évtizede álló pásztormúzeumi állandó kiállítás minden tekintetben megérett a bezárásra; új állandó kiállítást kell helyére létesíteni. Az új kiállítás tématerve, forgatókönyve már elkészült. A kiállítás megrendezésére a jövő évben kerül sor. Az új állandó kiállítás első lépéseként a közeljövőben bezárják és leszerelik a mostani kiállítást. Az új kiállítást előreláthatólag az 1985. évi múzeumi és műemléki hónapra fog megnyílni.

ECSEDI ISTVÁN CENTENÁRIUMA ELÉ

DANKÓ IMRE

A közelmúlt a magyar néprajztudomány nagy veszteségeivel és jubileumaival volt teljes. Ortutay Gyula, Bárdosi János, Pesovár Ferenc, Együd Árpád, Tárkány Szücs Ernő, Martin György, Tálasi István és még sokan mások elvesztése mellett megemlékeztünk Bátky Zsigmond, Viski Károly, Katona Lajos, Kiss Lajos születésének századi évfordulójáról. Centenáris megemlékezéseink közül legnagyobb szabású a múlt évi Györffy István centenáris év volt. 1985-ben is több néprajzi jubileummal számolhatunk. Ebben az évben emlékezünk meg például *Ecsedi István* születésének századi évfordulójáról is. Ecsedi egy évvel volt fiatalabb Györffy Istvánnál, de egyébként is több szál köti őket össze. Györffy Karcagon, Ecsedi pedig Debrecenben született, mindketten parasztpolgárok gyerekeként. Mindkettő gyermekkorában, saját környezetében, családjában megismerte az alföldi, közelebről a tiszántúli mezővárosi parasztpolgárság életét. Mindketten a szülővárosból, a családi körből, a rokonságból és a szomszédság széles köréből, Karcag, illetve Debrecen ősi iskoláiból hozták magukkal a ragaszkodást, a jobb megismerés vágyát szülővárosuk, népük iránt. Györffynél a szülőváros a Nagykunsággal, Ecsedinél pedig a Hortobágygal bővült, szélesedett ki s váltak mindketten elsősorban ezeknek a városoknak, illetve tájaknak tudós kutatóivá. Az is rokon bennük, hogy bár kutatómunkájuk — legalább is kezdetben — elsősorban helyi, közvetlen környezeti érdekű volt, nem maradtak meg a közvetlen környezet szűk körében. Hanem rendszerbe állítva, egységben szemlélve a helyi népet megnyilvánulásait az általánosra mutattak rá és a magyar népet egészére kiterjedő, sőt azokon is túlmutató eredményekhez jutottak. Minderről Györffy István-nal kapcsolatban az elmúlt „Györffy évben” többször hallhattunk. Nem így azonban Ecsediről, aki azáltal is inkább háttérbe szorult, hogy egész életét vidéken, egyetemi hallgató éveit és egyéves szegedi tanárkodását, valamint többszörös külföldi tanulmányútjait nem számítva, szülővárosában, Debrecenben töltötte. Korai halála is hozzájárult ahhoz, hogy keveset, az idő múlásával egyre kevesebbet tudjunk róla. Szerencsénkre, megújuló néprajztudományunk, többek között, Ecsedi Istvánra is szívesen hivatkozik. Megfigyelhető, hogy életére és munkásságára az utóbbi időben egyre inkább felfigyelnek; mondhatni, hogy napjainkban valószínűleg Ecsedi-renezánsz kezd kibontakozni. Bízunk benne, hogy életére, munkásságára születésének századi évfordulója még inkább ráirányítja a figyelmet és elvezet jobb megismerésén keresztül méltóbb helyének kijelölésére is néprajztudományunkban.

Ecsedi István 1885. szeptember 29-én született Debrecenben. A Kollégium gimnáziumában érettségizett, egyetemi tanulmányokat pedig Pesten folytatott, történelem-földrajz szakon. 1908-ban szerzett középiskolai tanári oklevelet és földrajzi doktorátust. Földrajzi tanulmányai keltet-

ték fel érdeklődését a néprajz iránt. Érdeklődése nagy utazásokra is ösztönözte, de furcsa ellentmondásként a hazatérés, az itthonmaradás, a szülőföldön való munkálkodás vágyát is. Egyéves szegedi tanársága pedig a múzeum, a muzeológia felé irányította. Nemcsak a korábban ott járó és dolgozó hajdúsági *Móricz Pál* ihlette, hanem inkább *Tömörkény István*. Tömörkény hamarosan Ecsedi eszményképévé vált úgyis mint író és ügyis mint muzeológus. 1911-ben hazajött Debrecenbe, a Kollégium tanítóképző intézetének lett a tanára. De felbátorodva a szegedi tapasztalatokon bekapcsolódott a debreceni múzeum munkájába is; hamarosan tiszteletdíjas múzeumőr lett. A debreceni múzeum abban az időben még kis, középszerű múzeum volt. Később szervezték, nehezen bontakozott ki, jóllehet *Zoltai Lajos* széleskörű, hihetetlen nagyarányú, főleg helytörténeti tevékenysége nagy tekintélyt szerzett neki. Elannyira, hogy olyan jó híre lett, hogy *Déri Frigyes* méltán választhatta nagyhírű gyűjteménye elhelyezési helyéül. Ecsedi mint tanár, a múzeumi módszereknek és igényeknek megfelelően kezdett neki a gyűjtőmunkának. Először folklórral próbálkozott, de hamarosan belátta, hogy inkább a tárgyi világ, az anyagi kultúra alakulása érdekli. 1914-ben részt vett a *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya* által rendezett néprajzi tanfolyamon. Sok ismeretséget kötött, indíttatást szerzett és ösztönzést nyert: végeredményében etnográfusi szakképzést kapott. Önképzését szolgálták azok a nagy tanulmányutak is, amiket főleg a nyári vakációkban tett, bejárva Kis-Ázsiát, Egyiptomot, Szudánt, Palesztinát, a Balkánt, a Lappföldet. Kétszer is járt Bulgáriában, úti élményeit újságcikkekben, előadásokban, adatközlő-jellegű cikkekben, tanulmányokban, illetve Bulgária esetében irodalmi igényességgel megírt útikönyvben örökítette meg. A *Bolgárok földjén* című könyve 1929-ben jelent meg Debrecenben. Néprajzkutatói tevékenységét a földrajzi szemlélet jellemezte. Ez nagy mértékben erősödött azáltal is, hogy a későbbiek során létesült debreceni egyetem földrajzi intézetéhez, annak a néprajz iránt fogékony professzorához, *Milleker Rezső*höz kötődött. Milleker magántanárává habilitálta és lehetővé tette számára, hogy a Földrajzi Intézet keretében néprajzi előadásokat tartson. Milleker mellett Ecsedi István volt az első, aki a debreceni egyetemen néprajzi előadásokat tartott. Nem egy kiváló tanítványa is akadt, mint például *Szűcs Sándor*, *Giday Kálmán* vagy a két *Csávás*-testvér.

Ecsedi szenvedélyes gyűjtő volt. Nyugtalan vére — ahogy egyik melltatója írta — újabb és újabb gyűjtőutakra vitte. Gyűjtőterülete nem volt túl nagy, bár igyekezett eljutni az ország minden részébe; főleg a Hortobágyra és környékére, a Közép-Tisza mellékére, a Sajó, a Takta, a Bodrog vidékére járt. Ismert minden pásztorzállást, halásztanyát, útjai során adatközlői kézzől-kézre adták. Útjai során és egyébként is sok segítséget kapott volt tanítványaitól, tanítványai szüleitől. Viszonylag keveset jegyzetelt, annál többet fényképezett, rajzolt, sok tárgyat gyűjtött, kiválogatva a legépebb, legszebb, egy-egy népeletbeli sajáttság, munkavégzés felől legtöbb információt hordozó darabokat. 1920-ban nagy megtiszteltetés érte Debrecen városát, a Városi Múzeumot. *Déri Frigyes* odaajándékozta értékes *általános művelődéstörténeti* gyűjteményét, megvetve ezáltal az 1928-ban megnyíló *Déri Múzeum* alapjait. Minthogy a *Déri*-gyűjtemény kevés, mondhatni semmi magyar, mégkevésbé debreceni anyagot tartalmazott, *Déri* Ecsedivel egészítette ki nagyhírű gyűjteményét. Ecsedi főleg a már kihalt debreceni fazekasság legszebb darabjaival tette teljesebbé a gyűjteményt. Bizonyára ennek

köszönhetően is nevezték ki 1929-ben a *Déri Múzeum* igazgatójává. Ecsedi mint múzeumigazgató is továbbfolytatta néprajzi gyűjtő és feldolgozó munkáját. Bár sokakat ismert és becsült, senkinek a hatása alá nem került. Többen önféjűnek, másokra nemcsak nem hallgató, de nem is nagyon figyelő, hanem a közvetlen megismerés erejére támaszkodó tudósnak mondták. Pedig nem volt elzárkózó, netalán embergyűlölő, sőt sokak, általában a szegény emberek, a pásztorok, béresek, bojtárok, a segélyező-egyletek adományain tengődő diákok, mesterlegények megértő, segítőkész barátja volt. Alakjában formálódott meg a „civis tudós” képe.

Munkáiban, melyek egy-egy nagy tárgykörrel foglalkoznak, sok-sok apró cikk, számtalan előadás integrálódott. Ma már mind *forrástéki feldolgozás*. Klasszikus alkotása az 1914-ben megjelent *A Hortobágy-pusztá és élete* című monográfia, amit három nagyszabású, végeredményben a tisztántúli népi táplálkózással összefüggő munkájával is kiegészített. 1933-ban jelentette meg módszertanilag is jelentős, rendkívül adatgazdag feldolgozását a debreceni határ és a Tisztántúli népies vadfogásáról, vadászatáról. Egy évvel később, 1934-ben adta ki a Közép-Tisza és a tisztántúli kisvizek népies halászatáról szóló összefoglalását. Ugyancsak egy év múlva, 1935-ben jelentette meg a két előbbi munka egyfajta szintézisének is felfogható munkáját, a debreceni és a tisztántúli magyar ember táplálkozásáról. Munkái közül meg kell még említenünk az 1925-ben közreadott, iskolateremtő *Poros országúton* című útirajzát is, amiben földrajzi-néprajzi érdekű hazai barangolásai egy részének állított irodalmilag is maradandó emléket.

Rengeteget dolgozott, sokat járt-kelt. Magánossága és mindez végül is erőt vett különben erős, sokmindent elviselni képes szervezőtén és 1936. május 17-én, 51 éves korában, agyvérzés következtében elhunyt.

Az Ecsedi István munkáit forrásként használó, gyűjtői és feldolgozó érényeire, eredményeire tisztelettel, elismeréssel tekintő néprajzos társadalom, muzeológusok, pedagógusok nemcsak Debrecenben, hanem az egész országban, Ecsedi István születésének századik évfordulója megünneplésére készülnek. Ennek az ünneplésnek-emlékezésnek kívánt a bevezetője, figyelemfelkeltő előjárója lenni ez az írás.

Híradás a KISZ-ETHNOGRAPHIA-ról

Az ELTE Tárgyi, Néprajzi és Folklor Tanszékének ifjúsága az egyetem KISZ-bizottságának támogatásával két éve sokszorosított körlevelet ad ki *KISZ-ETHNOGRAPHIA* címmel. Ahogy a körlevél címe is mutatja, a lap könnyed, olykor humoros, sőt szatirikus éllel, stílusban ad közre rövid néprajzi érdekű cikkeket, gyűjtési beszámolókat és híreket. Az eleven, népszerű vállalkozásból eddig 14 szám jelent meg. A szerkesztő: *Balázs Géza* egyetemi hallgató.

TÁJKUTATÁSI MUNKÁLATOK A KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM NÉPRAJZI INTÉZETÉBEN

DANKÓ IMRE

Ila Bálint és Maksay Ferenc emlékének

A honismereti-helytörténeti munkák iránt megnövekedett érdeklődés és igény számos elvi és módszertani kérdést vetett fel.¹ Az egyik ilyen, legfontosabb kérdés az egyes tudományágak közti kapcsolat volt. Például a néprajz és a történelem közti viszony a helytörténeti, különösképpen pedig az újkori vagy éppen legújabbkori helytörténet kutatása vonatkozásában. Azonkívül a szigorúan vett helytörténeten belül is támadtak kérdések és a helytörténettel szembeállították a tájtörténetet, a tájszemléletet. A táj kutatás előtérbe kerülésével további kérdések vetődtek fel, elsősorban a komplexitás, a komplex kutatás szükségessége, de mindmáig tartóan vita tárgyát képezi a táj (akár kis-, akár nagytájról beszélünk is) meghatározása. Természetesen nemcsak földrajzi vonatkozásban, mert hiszen látszólag ott a legkönnyebb a táj meghatározása, hanem kulturális vonatkozásban, a kultúra összetevőinek, megannyi tényezőjének figyelembevételével. A kulturális táj meghatározása nemcsak földrajzi tényezőkre van tekintettel, hanem a tudati tényezőket kialakító, erősítő történelmi, igazgatási, gazdálkodási, közlekedési, nyelvi, művészeti, vallási stb. körülményekre is. Van táji tudat is és elmondhatjuk, hogy a tájmeghatározásokban, a táj kutatásokban ennek van meghatározó szerepe. Minthogy magát a tájat is és a vele kölcsönös előfeltételezettségben kialakult, fejlődő táji tudatot is az összetevők sokféleségének, rendkívüli összetettségének megfelelően csak komplex módon lehet feltárni, megismerni és meghatározni; nyilvánvaló, hogy a táj kutatás is komplex, több tudományág módszerének és eredményeinek integrációjaként kialakuló és alkalmazandó eljárás.²

Hajdú-Bihar megyében, Debrecenben a helytörténeti kutató- és feldolgozó munka nagy és értékes hagyományokra tekint vissza és napjainkban is élénk, virágzó; széleskörben méltányolt.³ Ugyanakkor néprajzi tevékenységünk is számottevő volt, a helytörténeti munkához hasonlóan nagyszerű hagyományokkal rendelkezik és a jelene is szép, országos jelentőségű.⁴ Nemcsak megyénk és városunk, hanem legalább országrésznyi terület (Tiszántúl, Alföld, Közel-Keleateurópa), de bizonyos vonatkozásban nemzetközi néprajzi munkásság is a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékéhez kötődik.⁵ A Néprajzi Intézet előbb Gunda Béla, majd utóda Ujváry Zoltán professzor vezetésével széleskörű, olyan néprajzi táj kutatási feladatok megoldására vállalkozott, amelyek az Intézet fennállása óta eltelt három évtized alatt, a más jellegű táj kutatási munkálatokat is képesek voltak befolyásolni, amelyek számos elvi és módszertani kérdésben is irányt mutattak. Ezeknek az elvi, módszertani irányt mutatóknak az a lényege, abban foglalhatók össze, hogy elismerve azt a tényt, hogy a néprajz társadalomtudomány, hogy ezen belül történettudomány, hogy ezen belül a kultúra (kialakulásának, terjedésének, változásának stb.) tudománya, illetőleg a kultúra

történetének a tudománya, lehetségesnek tartjuk az egész történeti problematikát néprajzi szempontból nézni, vizsgálni, összefoglalni és magyarázni. Ennek a szemléletnek megfelelően tekintjük például a régészet egészét, de részleteit is történeti néprajznak, a történelem előtti idők néprajzának. A régészetben követelt meghatározás, hogy tudni illik a fennmaradt leletanyag egyező sajátságai alapján határozni meg egy-egy kultúra, illetve azt a bizonyos kultúrát élt, hordozott népcsoportot, népet, eleve; a legtisztábban néprajzi módszer, sőt tájmeghatározó módszer. Majdnem ugyanez a helyzet a legújabb kor, napjaink történelmével is. Az úgynevezett néprajzi tárgyak szinte kivétel nélkül az utóbbi 100–150 év termékei, akár manufaktúrákból, vagy nagyipari üzemekből, netán kisiparosok vagy paraszti mesterkedők kezéből kerültek is ki; a háziipar termékei is. Ezek a tárgyak egyszerre történeti és néprajzi tárgyak, emlékek is. A velük, a segítségükkel való táji, kulturális meghatározás azonban lényegesen nehezebb. Az időközben kifejlesztett közlekedés, a gyors szállítás, a kereskedelem nemcsak összeszórította, vagy éppen kitágította, mint inkább az élet ezer és ezer vonatkozásában összekeverte, összemosta ezeket a táji határokat. A tájak összemosódásához természetesen nemcsak az ipari forradalom, a közlekedés fejlődése, a civilizáció eredményeinek széles körben való elterjedése és alkalmazása járult hozzá, hanem az ezek nyomában haladó társadalmi, igazgatási, művelődési, politikai változások is. Ezeknek a tényezőknek az ismeretében előtérbe kerültek a néprajztudományban is a demográfia, a történeti demográfia; a statisztika, a történeti statisztika, a migráció, az interetnikus kapcsolatok, az akkulturizáció, a változásvizsgálat, a jelenkutatás stb. kérdései, illetve módszerei. De itt említhetjük meg az ilyen „programot adó, jelentő” néprajzi kutatási feladatokat is, mint amilyen „munkásfolklor”, „városi néprajz”, „csoportnyelvek”, „csoportkultúrák” stb. kutatása is.⁶

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetében a tájmeghatározásnál, legalább is történeti vonatkozásban az a nézet terjedt el, amit legrapánnsabban Orosz István fejtett ki, illetve összegezett éppen a néprajzi gyűjtéssel, a néprajzi gyűjtésben is meghatározó erővel bíró tájszemlélettel kapcsolatosan.⁷ Magyar viszonylatban a megye, jobban mondva néhány megye nyújtja a táj kutatás számára a megfelelő tárgyat: tájat és népcsoportot, illetőleg e kettő sajátos kapcsolatát. A megye tájjá formálódásának hosszu és rendkívül összetett folyamatát tekintve a Tiszántúlon három területtel is találkozunk. A történelmi Bihar megyét nemcsak óriási kiterjedésénél fogva, hanem inkább azért, mert két, alapvetően különböző földrajzi tájat és a tájon élt két nemzetiség mellett számos más, a közös történetet, kultúrát színező népcsoportot formált sokszínűsége mellett is egységessé: biharivá. Jellemző módon ezt a megyét gyakran országnak, Biharország-nak is emlegették.⁸ A másik, Biharhoz mindenben hasonlatos terület Szatmár, illetve a táji tényezők és a többszörösen megosztott, főleg azonban két nemzetiségre tagolódó Szatmár megye volt.⁹ A harmadik tiszántúli terület Békés, illetőleg Békés megye, ami népesség, település, kultúra vonatkozásában annyiban különbözik Biharától, illetve Szatmártól, amennyiben teljes egészében török megszállás alá került.¹⁰ A XVIII. századra népessége erősen csökkent és települési képét a XVIII. századeleji telepítések, betelepülések, kisebb-nagyobb migrációk erőteljesen befolyásolták. Sokkal jobban egyezik a bihari—szatmári képletnek Gémör területe, tája, illetve megyéje. Ez ugyan már nem a Tiszántúlról esik, hanem az Alföld északi

peremén foglalva helyet, a két egymás mellett élő nép közül a magyar mellett nem a románnal, hanem a *szlovákkal* találkozunk; kell foglalkoznunk. A történeti Gömör megyéről szélbéli-hosszabb hirdették, hogy olyan kicsinyben, mint az ország; minden megvan benne: *Gömör-ország*.¹¹ Nagyon érdekes, hogy a korszerű történeti kutatások, a népiségtörténeten alapuló történeti rendszerezés éppen ezeket a megyéket választotta ki kutatási területül és alkotott Bihar esetében *Jakó Zsigmond*, Szatmár vonatkozásában *Maksay Ferenc* és Gömör viszonylatában *Ila Bálint* forrásértékű, az ott élt középkori lakosság kulturális, életmódbeli viszonyaira fényt derítő, tehát néprajzi tekintetben is eligazító feldolgozást.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézete *Gunda Béla* vezetésével és ajánlata alapján már az 50-es évek végén több táji kutatásba fogott.¹² Elsősorban a *Hortobágyra* tekintettek, mint tájra, de hamarosan eljutottak a tényleges tájakhoz is.¹³ *Szatmár* kutatásához fogtak, majd röviddel később *Zemplén* vették célba.¹⁴ Legújában, *Ujváry Zoltán* vezetésével tágitották a kört és kiterjedt, minden korábbinál tervszerűbb és rendszerezőbb jellegű *Gömör-kutatásba* kezdtek.¹⁵ Mind a Hortobágy-, mind a Szatmárkutatásnak megvannak a maguk eredményei, mind az anyagi kultúra, mind pedig a folklór vizsgálata vonatkozásában. A Zemplénkutatás jelentős mértékben átkerült a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Múzeumi Szervezet (debreceni végzettségű, hosszú idő óta részben itt, a Néprajzi Intézetben dolgozó munkatársai) kezébe és ott hozott létre szép, az általános táj kutatás szempontjából is jelentős, elvi- és módszertani példaként is állítható munkákat.¹⁶ A Gömörkutatás egyelőre egy közel ezer tételes, mintegy 20 000 oldalas, gazdagon illusztrált adattár (*Gömöri Archivum*) hozott létre. Ez az archivum kutatóihi beszámolókat, jelentéseket, gömöri tárgyú szemináriumi- és szakdolgozatokat, doktori és kandidátusi disszertációkat, hivatásos és társadalmi gyűjtők adatgyűjtéseit stb. tartalmaz. Az adattár szépen fejlődik és mindenképpen alkalmas arra, hogy egyes részei önállóan is kiadásra kerüljenek, de méginkább, hogy forrásul szolgáljanak egy hatalmas, a gömöri kultúra minden kérdésére választ adó, részletekbe menő, ám ugyanakkor összegező tájmonográfiának.¹⁷

A korszerű táj kutatás századunk negyvenes éveiben népiségtörténeti kutatásokkal kezdődött. Ezeknek a népiségtörténeti kutatásoknak kettős ihletése volt. Egyrészt ezeknek a kutatásoknak az elvégzésével középkori történetünk új szintézise felé akarták megtenni az első lépéseket, másrészt, főleg *Szabó István* útmutatása szerint forrásokat kívántak rendelkezésre bocsátani a *magyarság életrajzának* megírásához.¹⁸ Szintézis és életrajz, szintetizáló életrajz — nem játék a szavakkal, fogalmakkal, hanem annak a törekvésnek a jellemzői, amelyek korszerű módszerekkel; széleskörű, jól megalapozott eszmésséggel, a tájtörténeti kutatásokon keresztül kívánja és tartja lehetségesnek népünk életének, kultúrája fejlődésének szintetizáló feltárását és feldolgozását.

A modern történettudomány egyre inkább a kis egységek, az apró közösségek, a táji, népcsoportbeli azonosságok és különbözőségek kialakulásának, fejlődésének, belső tagolódásának, külső kapcsolatainak, a földrajzi, fizikai, biológiai meghatározottságoknak szentel figyelmet. A sajátos viselkedésmódmak, képzetek, képzetátrátsók, az egyéni- és társaspszichológia, az ízlés- és ízlésváltozás lehetőségeinek felhasználása vagy kihasználása révén kialakult sajátos kultúra vizsgálatából kíván kiindulni.¹⁹ Napjainkban már közelről sem a nagy összefoglalások, a

több-kevesebb előzménnyel megalkotott rendszerezések a kívánatosak, hanem a részfeltárások, a kis közösségek, tájak sajátos életének, strukturálódásának, intézményei funkcionálásának a megismerési. Elképzelhetően azzal a szándékkal is, hogy egykor, kellő számú és minőségű részfeltárás elvégzése után, ezekre alapot azután majd elkészíthető lesz a „monográfia” is, a nagy egészet tárgyaló összefoglalás. Ebben a történettudományi célkitűzésbe, törekvésbe illik bele a néprajzi kutatás egésze is, de különösen a néprajzi aspektusú táj kutatás. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének különböző táj kutatásai is, legyenek is azok akármilyen elkészültségi szinten és vonatkozhatnak is azok bármely területre, népcsoportra. Mindenestre az a tény, hogy egyetemünk Néprajzi Intézetének táj kutatásai közül nem is egy olyan területre, népességre, azaz tájra és népcsoportra vonatkozik, amelyre nézve a korszerű történettudomány, a népiségtörténeti komplex kutatás már megtette a magáét; azt a feltételezést erősíti, hogy ezek a néprajzi kutatások történeti alapotottságú, komplex vizsgálódások lesznek és jelentős mértékben hozzájárulnak népünk-kultúránk valós története, élete, tudatformáló készsége jobb megismeréséhez.²⁰

Jegyzetek

1. *T. Mérey Klára*: A helytörténetírás történelmi és módszertani problémái, különös tekintettel a délkelet-dunántúli mezőgazdaság-történeti kutatásokra. A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete (Pécs) és a debreceni Déri Múzeum együttműködésű táj kutatási tudományos ülésének előadása. 1970. július 13. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 17. Db. 1972. 11–12.; *Kulcsár Kálmán*: Az ember és társadalmi környezete. Bp. 1969.; *Kósa László-Filep Antal*: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Néprajzi Tanulmányok. Bp.: *Dankó Imre*: Helytörténet vagy táj kutatás? Hajdú-bihari Napló, XXXII. 1975. 208. sz. — Vö.: *A Honismeret* c. folyóirat 1972-től megjelenő számainak elvi, módszertani közleményvel.
2. *Ortutay Gyula*: A magyar néprajztudomány elvi kérdései. Ethnographia LX. 1949. 1–24.; *Gunda Béla*: Történetiség és funkcionálizmus a néprajzban. Népi kultúra — népi társadalom. V–VI. Bp. 1971. 290–296.; *Voigt Vilmos*: A néprajztudomány elméleti-terminológiai kérdései. Ethnographia LXXVI. 1965. 481–500.; *Dankó Imre*: Változásvizsgálat a néprajzban. A Hajdúsági Múzeum Evkönyve, II. Haduböszörmény. 1973. 145–157.
3. *Varga Geiza (szerk.)*: Hajdú megye leírása. Db. 1882.; *Zelitz Dániel (szerk.)*: Debreczen szab. kir. város egyetemes leírása. Db. 1882.; *Szűcs István*: Debreczen szab. kir. város története. I–III. Db. 1871. stb. — Vö.: *Komoróczy György*: Hajdú-Bihar megye helytörténetírása. 1945–1968. Db. 1969.; *Dankó Imre*: A Hajdú-Bihar megyei helytörténetírás. MKur. 32. 1980. 58–76.
4. *Ecsedi István*: A Hortobágy-pusztai és élete. Db. 1914.; *Lükő Gábor*: A hortobágyi pásztorművészet. A debreceni Défi Múzeum Evkönyve. 1938. Db. 1940. 101–130. + 242 tábla.; *Balogh István*: Cívisek társadalma. Db. 1946. stb. Vö.: *Gunda Béla*, *Ujváry Zoltán*, *Szabófalvi József*, *Varga Gyula*, *Paládi-Kovács Attila*, *Selmeczi-Kovács Attila*, *Ferenecz Imre* és sokan mások debreceni, illetve hajdú-bihari társj néprajzi feldolgozásait közreadó *Műveltség és Hagyomány* köteteket, és más kiadványokat.
5. *Dankó Imre*: A néprajzi tanszék tudományos tevékenysége. *Ujváry Zoltán (szerk.)*: A Néprajzi Tanszék harminc éve. Folklór és Etnográfia 4. Db. 1979. 16–22.
6. *Hoffmann Tamás*: Néprajz és feudalizmus. Bp. 1975.; *Tagányi Zoltán*: Paraszt-társadalom és industrializáció. Ethnographia LXXXII. 1971. 321–342.; *Dömötör Sándor*: A szocialista életmód és kultúra néprajzi kutatásának kérdéséhez. Ethnographia LXV. 1954. 234–...; *Dankó Imre*: A termelőszövetkezetek néprajzának kutatása. A pécsi Janus Pannonius Múzeum Evkönyve. 1966. Pécs. 1967. 65–67.
7. *Orosz István*: Helytörténetírás, műemlékvédelem, néprajzi muzeológia. MKur. 34. 1980. 27–33.
8. *Osóth Pál*: Biharvármegye Sárrettí Járása leírása. Nagyvárad. 1875.; *K. Nagy Sándor*: Biharország, I–III. (II. kiadás) Nagyvárad, 1884.; *Jakó Zsigmond*: Bihar megye a török pusztítás előtt. Település- és népiségtörténeti értekezések 5. Bp., 1940.

9. Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete. I–II. Buda, 1809–1810.; *Maksai Ferenc*: A középkori Szatmár megye. Település- és Népiélettörténeli Értekezések 4. Bp. 1940. — Vö.: *Dankó Imre*: A szatmári népiélet kutatásáról. *Ujváry Zoltán (szerk.)*: Tanulmányok Szatmár néprajzához. Folklor és Etnográfia 16. Db. 1984. 9–33.
10. *Karacsónyi János*: Békés vármegye története. I–III. Gyula, 1896.; *Implom József*: Néprajzi tanulmányok Békés vármegyében. Klny. Békéscsaba, 1943. — Vö.: *Dankó Imre*: Gyula a néprajzi kutatásokban. Jelentés a gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1939. évi munkájáról. Gyula, 1960. 10–16.
11. *Ladislavus Bartholomaeides*: Inclitly superioris Hungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica. Leutschoviae (Lőcse), 1805–1808.; *Hunfalvy János (szerk.)*: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegye leírása. Bp. 1867.; *Ila Bálint*: Gömör megye. I–IV. Bp. 1944–1976.
12. *Dankó Imre*: A néprajzi tanszék tudományos tevékenysége I. m.; *Uő*: A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének három kiadványsorozatáról. MKur. 41. 1983. 112–113.
13. *Gunda Béla (szerk.)*: Tanulmányok a Hortobágyi néprajzához. Műveltség és Hagomány, XV–XVI. Db. 1972–1974.
14. *Gunda Béla (szerk.)*: Ikuai Nándor: Földművelés a Zempléni-hegység középső részén. Műveltség és Hagomány, IV. Db. 1967.
15. *Ujváry Zoltán*: Gömör néprajzi kutatásáról. Honismeret, VIII. 1980. 2– sz. 9–13.; *Viga Gyula (szerk.)*: A gömöri falvak néprajza. Néprajzi tájkonferenciák. Néprajzi vidékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. III. Miskolc, 1982.; *Kósa László*: A csehszlovákiai magyar néprajzi kutatás feladatai. Irodalmi Szemle, XI. 1968. 8. sz. 748–761.; *Ján Botik—Margita Muryová (zostavili)*: Teoretické a praktické problémy národopisného výskumu maďarských národností v Československu. Bratislava, 1981.
16. *Szabadfalvi József (szerk.)*: Néprajzi tanulmányok a Zempléni hegyvidékről. A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kaidványai, X. Miskolc, 1981.
17. *Ujváry Zoltán*: Gömör néprajzi kutatásáról. Id. m. — Vö.: *Paládi-Kovács Attila*: Néprajzi gyűjtőhöz Dél-Szlovákiában. Néprajzi Hírek, VII. 1978. 3–4. sz. 105–106. („Elsősorban a történeti Gömör megye területén vizsgáltam az ott élő magyar lakosság hagyományos anyagi kultúráját.”) *Bartha Elek*: Néprajzi kutatótábor a Medvesalján. Uo. XII. 1–2. sz. 40.; *Uő*: Néprajzi kutatótábor a Csermosnyai völgyében. Uo. 85.; *Uő*: Néprajzi kutatások Gömörben. Uo. 87.
18. *Dankó Imre*: A magyar középkorkutatás új szintézise felé. MKur. 11. 1973. 27–31. és *Szabó István*: A magyarság életrajza. A Magyar Történelmi Társulat Könyve, VIII. H. és év n. (Bp. 1941.).
19. A történetírás új, társadalmi-életmódbeli, kis közösségekre figyelő felfogását *Henri Pirenne* nevéhez és munkásságához szokás kötni. Magyarul elég nagy késséssel jelent meg egyik alapvető, felfogás, módszertan szempontjából egyaránt fontos munkája: *Henri Pirenne*: Histoire économique et sociale du Moyen Age. 1933. Fordította *Gyáros Erzsébet*: A középkori gazdaság és társadalom története. Bp. 1983. — Munkája, munkássága rendkívül nagy hatást gyakorolt általában a társadalomtudományokra. Munkái hatását tükröző társadalomtudományi, történelmi-néprajzi kézikönyvek egész sora látott nálunk is napvilágot, főleg a *Társadalomtudományi Könyvtár* sorozatában: *Georg Simmel*: Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Bp. 1973.; *Grahame Clark*: A világ őstörténete. Bp. 1976.; *Szeregyi K. Szaikzin*: A parasztság a középkori Nyugat-Európában. Bp. 1979.; *Robert K. Merton*: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Bp. 1980 stb.
20. *Dankó Imre*: A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének három kiadványsorozatáról. Id. m.

Kőrösi Csoma Sándor új szobra

1984. ápr. 9-én leplezte le *Farkasinszky Lajos* Budapesten, a X. kerületi Kőrösi Csoma sétányon, Kőrösi Csoma Sándor szobrát, *Tóth Béla* szobrászművész alkotását. A szobrot a Kőrösi Csoma Sándor-emlékbi-zottság és a Budapesti Fővárosi Tanács állíttatta, *Kőrösi Csoma Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából*.

1984. nov. 13-án Debrecenben, a Déri Múzeumban került sor a KLTE Finnugor Tanszékének rendezésében az *Aleksis Kivi-émlékkünnepségre*, az író születésének 150. évfordulója alkalmából. Közreműködtek: *Kal Laitinen*, *Danielffy Zsolt*, a KLTE kamarakórusa, *Keresztes László*. Nov. 22–23-án voltak a *debreceni irodalmi napok* *Borbély Miklós*, *Tamás Attila*, *Juhász Béla*, *Bodnár György* és *Fekete Gyula* közreműködésével. Ugyanekkor került sor a DAB székházában a Magyar Történelmi Társulat által rendezett *A regionális történelmi kutatások helyzetéről* című munkakonferenciára. Közreműködtek: *Makkai László*, *Zimányi Vera*, *Orosz István*, *Borus József*, *Filep Antal*, *Soós Pál*, *Kováts Zoltán*, *Andorka Rudolf*, *Beluszky Pál*, *Timár Lajos*. 25-én a Déri Múzeumban az Alföld szerkesztősége, a Magyar Írók Szövetsége és a TIT Hajdú-Bihar megyei Szervezete *Tót Endre: Bizalmas vallomás* c. kötete megjelenése alkalmából és 70. születésnapjáról való megemlékezésül *irodalmi estet* rendezett. Közreműködtek: *Parancs János*, *Nagy János*, *Szki Károly*, *Tóth Endre* és sokan mások. 27-én Budapesten a Magyar Nemzeti Galériában *Sosztakovics és kora* címmel festményeket, szobrokat, grafikákat, plakátokat és díszletterveket (1906–1983) bemutató komplex kiállítás nyílt (*Láng István*). Ugyancsak 27-én a Kölcsey Ferenc Művelődési Központban tartotta a budapesti Debreceni Kör és a debreceni *Debreceni Kör találkozójukat*. Közreműködtek: *Ménes János*, *Gazda László*, *Nagy János*. 28-án a Medgyessy Múzeumban a Téli esték sorozatban *Csokonai és Ady emlékezete Debrecenben* címmel kerekasztal-beszélgetést rendeztek. Közreműködött: *Sz. Kürti Katalin*, *Kiss Tamás*, *Várhelyi Ilona*, *Gellér Ferenc*, *Sasvári Andrea*. 29-én került sor a DAB székházában a TIT-tel való közös rendezésben a *Tudomány — áltudomány* c. kerekasztal-beszélgetésre. Közreműködtek: *Beck Mihály*, *Ádám György*, *Vekerdi László*, *Zs. Nagy Imre*. 30-án kezdődött a kecskeméti *Katona József Múzeumban* az a kétnapos tudományos tanácskozás, amelyen a Bács-Kiskun megyei múzeumok munkatársai *tudományos munkásságukról számoltak be*. Közreműködtek: *Bánszky Pál*, *Horváth Attila*, *H. Tóth Elvira*, *Kulcsár Valéria*, *Wicker Erika*, *Biczó Pirokska*, *Kőhegyi Mihály*, *Laczko János*, *Bárh János*, *Bodor Géza*, *Kriston Vízi József*, *Mészáros Ágnes*, *Solymos Ede*, *Sztrinkó István*, *Ápliné Faragó Mária*, *Simon Magdolna*, *Váczki Mária*, *V. Székely György*, *Sz. Kőrösi Ilona*, *Majsai Károly*, *Fazekas István*, *Szabó Zoltán*. 30-án *Gyulán* a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége *román néprajzi napot* rendezett. Közreműködtek: *Gheorghe Marc*, *Eperjessy Ernő*, *Dankó Imre*, *Kovács Ágnes*, *Bencsik János*, *Elena Csobai*, *Lucia Borza*, *Alexandru Hoțopan*, *Emilia Martin* és *Joan Sz. Kiss*.

Az 1984. évi múzeumi és műemléki hónap rendezvényei közül...

Okt. 17-én a Kölcsey Ferenc Művelődési Központban megnyitották *A szovjet könyv és hanglemez ünnepei hetét*. Közreműködtek: *Borbély Miklós*, *Vladimir Konsztantinovics Milnyikov*, *Jandó Jenő*, *Tarján Tamás*, a Szélrózsza együttes. 18-án a Magyar Írók Szövetsége a Debreceni Irodalmi Múzeumban megemlékezést tartott *Pákozdi Ferenc születésének 80. évfordulója* alkalmából. Közreműködtek: *Juhász Béla*, *Tilles Ágnes*, *Szabó Márta*. 20-án a Hajdúsági Múzeum közreműködésével, a

Hajdúböszörményi Városi Tanács *helytörténeti vetélkedőt* (döntő) rendezett a hajdúvárosok között. Közreműködött: Vajda Mária, Gyarmati Kálmán, Dankó Imre, Gazda László, Gazdag István, Szendrey István. 25—26-án Pécssett a NIT, a Magyar Néprajzi Társaság és a Baranya megyei Tanács együttes rendezésében kétnapos tudományos tanácskozás volt *Népi iparművészetünk a mában — Gazdaságunk és a népi iparművészet* címmel. Közreműködtek: Takács Gyula, Balassa Iván, Bodrogi Tibor, Füzes Endre, Kerékgyártó István, Lendvai István, Nagy László, Badár Miklósné, Tóth János, Fischer János, Selmezi László, Imre Mária, Tarján Gábor, Gyenei Éva és számos hozzászóló. 26—27-én a kunszentmártoni tanács a kunszentmártoni helytörténeti gyűjteménnyel együttes rendezésben *A Tiszazug földművelése* címmel tudományos ülést tartott. Közreműködtek: Karancsi Lajos, Dám László, Szlankó István, Botka János, Bán Péter, T. Berczki Ibolya, Havassy Péter, Szabó István, Szabó László, Bellon Tibor, Deli Edit, Madar Ilona, Szendrei Eszter, Enyedi Antalné, Mohácsi Lászlóné, Csetényi Mihályné, Laczkovits Emőke, Nagy Molnár Miklós, Novák László, Kamar Anna, Lengyel János, Csoma Zsigmond, Fehér János, Selmezi-Kovács Attila. 26-án *emléktáblát avattak* a gúti templomromon (XIII. sz. román stílusú templom — Angyal László). Ugyancsak 26-án a debreceni Gulyás Pál Szakmunkásképző kollégium előtti parkban leleplezték *Gulyás Pál szobrai*, Somogyi Arpád alkotását. 28-án az Alföld szerkesztősége a Déri Múzeumban *Bényei József Hajnali lovak* c. kötete megjelenése alkalmából *A lehetőség szüverése* címmel irodalmi estet rendezett Simon Zoltán és Sziki Károly közreműködésével.

Kiállítási szemle

1984. ápr. 2-án, a hajdúböszörményi művelődési központban nyílt meg *Prím Zoltán* ötvös- és grafikusművész kiállítása (Bíró Lajos). 9-én, a debreceni Kölcsey Ferenc Művelődési Központ kiscsalérijában nyitotta meg Sylvester Ádám a *Bécs — a lakásépítés új útjai* című kiállítását. A kiállításához csatlakozott *Kalmár Miklós* építész diás előadása. 12-én, a püspökladányi művelődési központban nyitotta meg Dankó Imre *M. Kiss Katalin* keramikus kiállítását. 15-én, a Túrkevei Múzeumban nyitotta meg Papi Lajos a *Nagykun városok IV. amatőr képzőművészeti kiállítását*. 16-án, a hajdúböszörményi művelődési központban Hubert Erzsébet nyitotta meg a művelődési központ *díszítőművészeti szakköreinek kiállítását*. 27-én, Békésen, a Jantyik Mátyás Múzeumban Varga László nyitotta meg az *Ahogy két kezem tudta... c.* kiállítását, amit a békési iparoktatás megszervezésének és a békési ipartestület megalakulásának 100. évfordulójára rendeztek. 27-én, a szolnoki Damjanich János Múzeumban Egri Mária nyitotta meg *Papi Lajos* szobrászművész tárlatát. 28-án, a Déri Múzeumban Gomba Szabolcsné nyitotta meg a *Könyvritkaságok a Déri Múzeum gyűjteményeiben c.* kiállítását. Ugyancsak 28-án, a kecskeméti Szórákaténusz Játékműhely és Múzeumban nyitotta meg Buda Ferenc a *Hagyományos és mai nemezmunkák c.* kiállítását. Ugyaneznap és ugyanitt Péterfy László nyitotta meg a *Játszóterek és szobajátékok c.* pályázati kiállítását. 29-én, a tatabányai múzeumban Salamon Nándor nyitotta meg a *Komárom megyei képzőművészek tavaszi tárlata '84 c.* kiállítását.

1984. máj. 1-én, a püspökladányi Karacs Ferenc Múzeumban Dankó

Imre nyitotta meg a *Bolgár népművészet — Minko Bankovszki népművész munkái c.* kiállítását. 4-én, a szentendrei Képtárban Frank János mutatta be *Ilosvai Varga István-émlékiállítását*. Ugyaneznap a berettyóújfalui művelődési központban *M. Kiss Katalin keramikus kiállítását* Dankó Imre nyitotta meg. Ugyaneznap nyitotta meg Orosz István a *KLTE Egyetemi Könyvtára előcsarnokában a Györfly István születésének 100. évfordulójára rendezett emlékkiállítását*. 6-án, a tiszaladányi tanácssházán Bényei Miklós tanácselnök nyitotta meg *Hubay Miklós festőművész kiállítását*. 7-én, a kisvárdai művelődési központban Makay László mutatta be *ifj. Fazekas Lajos*, a népművészet mestere kiállítását. 18-án, a Magyar Nemzeti Galériában Aradi Róza nyitotta meg a *Távoli utcák üzenete c.* plakátkiállítását. A kiállítását a szocialista országok kulturális minisztereinek budapesti tanácskozása alkalmából rendezték. 28-án, a debreceni Alföldi Nyomdában nyitotta meg Dankó Imre a *Képek Debrecen történetéből c.* helytörténeti-honismereti kiállítását. A kiállítás anyagának egy részét a debreceni antiquarium kölcsönözte.

TÓTH BÉLA: Csokonai Tsikorgójának modellje: Farkas András vándorpoéta	3—13
ÓDOR IMRE: „Majd elfelejtettem győri vitézségtek...”	14—18
Kiállítási szemle	18
TAKÁCS BÉLA: Bihar megyei pintérek és kádárok árszabályzata 1791-ből	19—21
Halottaink	21
PETHEŐ KÁROLY: A balmazújvárosi Murvai Sándor visszaemlékezései lakodalmakra, pásztorkodásra	22—29
Elhunyt Babics András	29
BECK ZOLTÁN: Gyóni Gézára emlékezünk (1884—1917)	30—34
Novemberi kiállítások közül...	34
CSERESNYÉS FERENC: A Magyar Parasztszövetséget is betiltották négy évtizeddel ezelőtt	35—40
VARGA ANTAL: Újvárosi Szűcs János kuruc ezeres-kapitány	41—44
Néhány szeptember—októberi kiállításról	44
GANKO CANOV: Minko Bankovszki esztergált famunkáinak kiállítása a Karacs Ferenc Múzeumban	45—47
Az 1984. évi múzeumi és műemléki hónap rendezvényei közül	47
PENKA PEJKOVSKA: Tejgazdálkodás egy Trojan melletti faluban, Balabanszkoiban	48—52
FÜZES MIKLÓS: Táncsics írásainak hatása Dél-Dunántúl parasztságára 1848 nyarán	53—55
BECK ZOLTÁN: Fehérvári kapitány. Népi játék	56—57
Búcsú Kiss Imrétől	57
DANKÓ IMRE: Parasztfürdők az Alföldön	58—59
Múzeumbaráti körünk 1984. évi közgyűlése	59
Megemlékezések, tanácskozások előadások, előadás-sorozatok	59
UJVÁRY EDIT: A pszichoanalitikus módszerről a folklórkutatásban	60—62
Cs. Szabó László halála és temetése	62
UJVÁRY ZOLTÁN: Falucsúfolók Gömörből	63—66
Megkezdődtek az előkészületek a hortobágyi Pásztor Múzeum új állandó kiállításának megrendezésére	66
DANKÓ IMRE: Ecsedi István centenáriuma elé	67—69
Híradás a KISZ-ETHNOGRAPHIA-ról	69
DANKÓ IMRE: Tájéktutási munkálatok a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetében	70—74
Kőrösi Csoma Sándor új szobra	74
Novemberi események	75
Az 1984. évi múzeumi és műemléki hónap rendezvényei közül	75—76
Kiállítási szemle	76—77